

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA
MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**TOSHKENT TO‘QIMACHILIK VA YENGIL SANOAT
INSTITUTI**

«YIGIRISH TEXNOLOGIYASI» KAFEDRASI

Q.G‘.G‘AFUROV

**5320900- Yengil sanoat buyumlari konstruksiyasini ishlash va
texnologiyasi (yigirilgan ip ishlab chiqarish) ta‘lim yo‘nalishi
uchun**

**TEXNOLOGIK JARAYONLARNI
LOYIHALASH**

O‘quv qo‘llanma

**TOSHKENT
“IJOD-PRINT”**

2020

UO'K 677.02(075.8)

KBK 37.2ya73

G' 29

Q.G'.G'afurov

Texnologik jarayonlarni loyihalash / Q.G'.G'afurov, - Toshkent.:
“IJOD-PRINT” nashriyoti, 2020, 204 bet.

Tuzuvchi:

G'ofurov Q.G'. – TTYeSI, “Yigirish texnologiyasi “kafedrası professori

Taqrizchilar:

M.Q.Qulmetov – “To‘qimachilik materialshunosligi” kafedrası professori,

D.D.Inag‘omjonov – «O‘zto‘qimachilik sanoat» uyshmasi boshqarma boshlig‘i

Mazkur o‘quv qo‘llanma «Texnologik jarayonlarni loyihalash» fani bo‘yicha namunaviy dastur asosida yozilib, 5320900 “Yengil sanoat buyumlari konstruksiyasini ishlash va texnologiyasi” (yigirish ip ishlab chiqarish) yo‘nalishi talabalariga va shu sohaga qiziqqan barcha mutaxassislariga mo‘ljallangan.

O‘quv qo‘llanmada qurilayotgan va qayta jihozlanayotgan yigirish korxonalarining texnologik jarayonlarini loyihalashda xom ashyo tanlash va asoslash qoidalari, o‘rnatilayotgan uskunalarning tavsiflari, pakovkalar massalari, tezliklarni aniqlash kabi masalalarga yetakchi mashinasozlik firmalari tavsiyalari hamda ishlayotgan ilg‘or korxonalar tajribalariga asoslanib yondashilgan.

Mazkur o‘quv qo‘llanni yozishda Toshkent to‘qimachilik va yengil sanoat institutining “Yigirish texnologiyasi” kafedrasida to‘plangan tajribalar va «Rieter» firmasi ma’lumotlari hamda tavsiyalari asos bo‘ldi.

O‘quv qo‘llanma Toshkent to‘qimachilik va yengil sanoat instituti kengashida ko‘rib chiqildi va bosishga tavsiya etildi 2020-yil 4-fevral 7-sonli bayonnoma

ISBN 978-9943-6382-4-2

© Q.G'.G'afurov, 2020

© “IJOD-PRINT”- 2020

KIRISH

To‘qimachilik sanoati iqtisodiyotga gazlama, trikotaj, tikuv iplari, gilam va boshqalar kabi keng iste‘mol mollari yetkazib berish bilan birga ishlab chiqarish mahsulotlari kord iplari, uzatish tasmlari, izolyatsion materiallar, tibbiyot materiallari va h.k.ni yaratuvchi sanoat hisoblanadi. Uning mahsulotlari iqtisodiyotning mudofaa, tibbiyot, aviatsiya, avtomobil, poyabzal kabi ishlab chiqarish tarmoqlarida ham keng qo‘llaniladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 14.12.2017-yildagi №ПФ-5285-son farmoniga muvofiq “O‘zto‘qimachilik sanoat” uyushmasining 2019–2025-yillarda taraqqiyoti Konsepsiyasi ishlab chiqildi. To‘qimachilik sanoati baracha sohalari taraqqiyoti jadvalda ko‘rsatilgan.

1-jadval
To'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatining 2019-2025-yillarda taraqqiyotining maqsadli parametrlari

№	Mahsulot nomlari	O'lchov birliklari	2018-yil (bahosi)	prognoz*				2018 yilga nisbatan o'sish, martta	
				2019-yil	2021-yil	2023-yil	2025-yil		
1.	To'qimachilik va tikuv-trikotaj mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi	ekv. mln. doll	3 140,8	4 437,4	5 666,4	10 404,4	14 600,1	4,6	
2.	Paxta tolasi ishlab chiqarish	ming tn	974,2	750,0	900,0	992,7	1 000,0	1,0	
	Paxta tolasini qayta ishlash**	ming tn	520,0	720,0	900,0	1 023,5	1 132,5	2,2	
3.	Yigirilgan paxta ipi	ming tn	442,9	608,2	738,0	843,8	940,0	2,1	
	Shu jumladan, bo'yalgan, aralash, melanj, bambuk, akril, bukle, hajmdor, tukli, metallik, sinel va sh.k.	ming tn	132,8	182,5	221,4	244,1	297,5	2,2	
4.	Tayyor matolar (ip gazlama, aralash, ichki kiyimbop, kiyimbop, sochq, tukli, ro'mol, astarbop, tik, to'g' parda, mebel-dekorativ, ворсовые, адеуол, qadoqlov, texnik, Maxsus matolar va sh.k.)	mln. kv. m	462,8	517,4	626,0	1 028,5	1 425,9	3,1	

5.	Trikotaj matosi (aralash, kulir, interlok, futer, pike, ribana (las-tik), kashkorse)	ming tn	93,7	164,6	179,9	354,9	406,8	4,3
6.	Tikuv-trikotaj buyumlari (ustki, ichki, sport yosh guruhlari, jinsi va mavsum bo'yicha Tibbiy compress ichki kiyim, maxsus forma, maxsus kiyim («aqlii tekstil»))	mln dona	409,4	559,0	648,5	1 180,0	1 516,8	3,7
	Su jumladan uy tekstili	mln dona	40,2	54,4	61,8	91,9	128,7	3,2
7.	Paypoq-noski buyumlari (noski, noski-shippak, kolgotka, com-press noski va kalgotka, getr, bridja)	mln dona	221,3	300,2	350,5	510,3	581,3	2,6
8.	Ekспорт	mln dollar	1 602,9	1 903,4	2 590,5	4 761,2	7 073,3	4,4

*) Eslatma: yil boshida ishlab chiqarish va eksportning maqsadli parametrlari o'rtatilgan tartibda qayta hisoblashni inobatga olib korrektirovka qilinadi

**) to'qimachilik xomashyosi qo'shimcha hajmlar importini hisobga olib

Hozir "O'zto'qimachilik sanoat" uyushmasining tarkibida

- 130 ta yigirish korxonasi;
- 114 ta to'quvchilik korxonasi;
- 38 ta momiq paxta korxonasi;
- 26 ta noto'qima matolar korxonasi;
- 1012 ta tikuvchilik korxonasi bo'lib, ulardan 156 tasi Janubiy Koreya, Hindiston, Sigapur, Germaniya, Shveysariya, Italiya, Yaponiya, AQSH va boshqa xorijiy investorlar ishtirokida ishlamoqda.

Yangi fabrikalarni loyihalash va eskilarini qayta jihozlashda ishlab chiqariladigan mahsulotlar assortimentini bozor talablari asosida kengaytirish, sifatini esa talabga moslab yaxshilash va raqobatbardoshligini oshirish, qo‘l mehnati sarfini kamaytirish, fabrika sexlarida ekologik muhitni yaxshilash, bozor talablariga qarab tez o‘zgaruvchanlik asosida moslanuvchanlikni ta‘minlab, jahon bozorida o‘z o‘nini mustahkam egallashi lozim.

Har qanday sharoitda loyihalanayotgan yoki qayta jihozlanayotgan korxonadan olinadigan iqtisodiy va boshqa samaraning yuqori bo‘lishini ko‘zlash kerak. Ilg‘or, serunum texnologiyada ishlab chiqariladigan iplarning tannarxi arzon, mehnat sarfi past bo‘lishi talab qilinadi. Bunga erishish uchun qabul tanlangan mashinalar serunum, ixcham bo‘lishi, elektr energiyasini kam iste‘mol qilishi, kam mehnat talab qilishi, texnologik jarayonlar, ip yigirish rejalari optimal tuzilishi, pakovkalar sig‘imini oshirish, mashinalarning uzluksiz ishlashini ta‘minlash, tolalar aralashmasidan ip chiqishini oshirish, chiqindilar va uzilishlar miqdorini kamaytirish lozim. Ishlab chiqarilayotgan mahsulot – ip va ip mahsulotlari har tomonlama xaridorgir, raqobatbardosh bo‘lmog‘i kerak.

I BOB. O‘ZBEKISTONDA TO‘QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHI VA ISTIQBOLLARI. IP ISHLAB CHIQUARISHNING TARAQQIYOTI

Yigirish – bu bir necha texnologik jarayonlarning majmuasi bo‘lib, unda ma’lum uzunlikdagi tolalardan belgilangan talablarga javob beruvchi bir tekis, pishiq va uzluksiz ip olish vazifasi bajariladi.

O‘zbekistonda ilk bor 1926-yili Fargona to‘qimachilik kombinati, 1932-yili Toshkent to‘qimachilik kombinati qurilib ishga tushirilgan. Keyingi yillarda Qo‘qon, Namangan, Buxoro, va Andijonda yirik to‘qimachilik korxonalari, so‘ngra viloyatlarda yigiruv-to‘quv fabrikalari to‘qimachilik kombinatlarining shahobchalari sifatida ishga tushirildi. Bu korxonalar asosan Rossiyada ishlab chiqarilgan uskunalar bilan jihozlangan bo‘lib, ma’naviy jihatdan eskirganligi sababli ular o‘rmini ilg‘or yigirish texnologiyalari va uskunalari jadal sur‘atlar bilan egalladi. Respublikamizda barpo etilgan va etilayotgan qo‘shma, xorijiy va xususiy korxonalar faqat eng ilg‘or yigirish texnikasi va texnologiyalari bilan jihozlangan.

Paxtani yigirib ip ishlab chiqarishda hozir qo‘llanilayotgan yangi texnologiyalarning asosiy xususiyatlarini quyidagicha izohlash mumkin.

1. Titish-tozalash mashinalarining agregatlashgan tizimida aerodinamik tozalashga e’tibor kuchaytirilgan. Turli xil ajratkich – detektorlar hamda separatorlar qo‘llanilmoqda. Yong‘inning oldini oluvchi va rangli hamda rangsiz begona jismlarni ajratish uchun maxsus sensor (sezgir element) lardan keng foydalanilgan.

2. Shlyapkali tarash mashinalarining unumdorligi 250 kg/s gacha yetkazilib, pilta sifat ko‘rsatkichlarining barqarorligi oshirilgan.

3. Titish-tozalash-tarash agregatlariga piltalash mashinasi cho‘zuvchi asbobi ham tutashtirilib pilta olish tezligi 1500 m/min ga yetkazildi. Buning uchun tarash mashinasi kengligi bir yarim barobar

kattalashtirilgan. Natijada piltalashga kiruvchi mahsulot – taramining chiziqliy zichligi oshirilib, piltalashdagi ta'minlash shartlari to'la bajarilgan.

4. Piltalashda pilta olish tezligini oshirish maqsadida 4x3 yoki 5x4 tizimidagi cho'zish asboblari qo'llanilib, ustki valiklarning yuklanishi havo yordamida pnevmatik tarzda amalga oshirilmoqda.

5. Piliklashda urchuq tezliklari oshirilib, galtakdagi pilik massasi 2,5 kg ga yetkazildi. To'lgan galtaklarni avtomatik mexanizmlar yordamida chiqarib olish va yigirish mashinasiga uzatish uchun maxsus konveyerlar qo'llanilmoqda.

6. Halqali yigirish mashinalarida urchuq tezligi 25000 min⁻¹ gacha, pnevmomexanik yigirish mashinalarida yigirish kameraning tezligi esa 180000 min⁻¹ gacha yetkazilib, uskuna unumdorligi keskin oshirilib, assortiment imkoniyatlari kengaytirilgan.

7. Halqali yigirish mashinalarini qayta o'rash avtomatlari bilan tutashtirib agregatlanganligi uchun yagona potok paydo bo'lib, ipni pishitishga yoki to'qishga tayyorlash jarayonlarining bir qismi yigirish sexida bajarilib, yakuniy mahsulot - ip bobinalarda tayyor mahsulot sifatida chiqarilmoqda.

Yigirish korxonalarining asosiy mahsuloti ip hisoblanadi. Ip har xil bo'ladi: yakka ip, xom ip, pishitilgan ip, bo'yalgan ip, melanj ip, tanda ip va arqoq ip. Ular ishlatilishiga qarab ham farqlanadi: to'quv, trikotaj, tikuv iplari, texnik, poyabzal, kashta iplari kabilar. Yigirilgan iplarning asosiy qismi, ya'ni 75 % to'quvchilikda matolar tayyorlashda, 20–25 % trikotaj va 2,5 % tikuv iplari ishlab chiqarish uchun sarflanadi. Iplarning ma'lum bir qismi attorlik va boshqa buyumlarni ishlab chiqarishda ishlatiladi.

Yigirilgan ip ishlatilishiga qarab ma'lum talablarga javob berishi kerak, ya'ni aniq chiziqliy zichlikda, ma'lum darajada cho'zilishga chidamli, toza va ravon bo'lishi kerak. Shularni inobatga olib, yangi loyihalanayotgan korxonalarining ishini optimallashtirish talab etiladi. Buning uchun ilg'or yigirish texnologiyasi va uskunalarining optimallarini tanlab, keyin ularni texnologik jarayonlarni loyihalashda qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Respublikamiz to'qimachilik korxonalarida asosan Germaniya, Shveytsariya, Italiya, Yaponiya va Xitoyning yetakchi firmalarida tayyorlangan texnologik uskunalar samarali ishlatilmoqda. Quyida ular to'grisida qisqacha ma'lumot keltirilgan.

1.1. Titish, tozalash va aralashtirish mashinalari

Ip ishlab chiqarishning dastlabki bosqichida toydagi tolalardan titish, tozalash va aralashtirish jarayonlarini amalga oshirish natijasida tarash mashinalarining ta'minlash zonasiga uzatiluvchi xomaki mahsulot bir tekis tola qatlami shakllanadi. Mazkur texnologik jarayonlar mashinalari bitta texnologik tizimga ketma-ket tutashtirilgan titish-tozalash agregat (TTA) larda amalga oshiriladi. TTA lar tarkibi ishlatilayotgan tolaning xossalari, ya'ni ifloslik darajasiga, tola uzunligiga, yigirilayotgan ip assortimentiga qarab tanlanadi.

Dunyo mamlakatlarining to'qimachilik korxonalarida ishlatilayotgan TTA xilma-xil bo'lib, ular orasida keng tarqalgani universal titib tozalash agregati (UTTA) deb ataladi. UTTAda yirik va mayda iflosliklardan mexanik tozalash, aralashtirish va aerodinamik tozalash jarayonlari amalga oshiriladi. Shunday qilib, mazkur agregatda tozalash jarayoni qisqartirilgan bo'lib, uch bosqichgacha qisqartirilib, amalga oshirilishi tufayli tolalarning shikastlanishi hamda uzun tolalarning chiqindiga ajralishi sezilarli darajada kamaytirilgan.

Agregatning tarkibi, garnitura turlari ishchi organlar soni tolaning ifloslanganlik darajasi, turi va yigirilayotgan ip assortimentiga qarab turlichadir. Agregat mashinalari pnevmoquvurlar yordamida o'zaro tutashtirilgan. Pnevmoquvurlar asosiy va yordamchi holatlarda o'rnatilgan bo'lib, tizimdagi mashinaning ba'zilarini texnologik jarayondan kerakli paytda chiqarib qo'yish imkonini beradi.

Mayda iflosliklar tozalangandan so'ng aerodinamik tozalagichlarning ishlatilishi tolalarni nafaqat shikastlanishi, balki chigallanishini ham kamaytiradi.

UTTA mashinalarining parametrlari kompyuter yordamida boshqariladi va shaylanadi. Agregat, odatda, iflosliklarni ajratib oluvchi va changsizlantiruvchi tizim bilan birgalikda ishlatiladi.

Ma'lumki, paxta tolasi yigirish korxonalariga massasi 200–250 kg toylarda keltiriladi. Ip yigirishda texnologik jarayonlar titishdan boshlanadi. Titish usullarining ikkalasi ham zarbiy, ham chimdish bir-biridan ajralmagan holda aksariyat ko'p mashinalarda qo'llaniladi. Shuning uchun zarbiy titishda pichoqli, qoziqli va shunga o'xshash organlar bilan sirti qoplangan barabanli titgichlar, chimdib titishda esa sirti igna, arra tishlar bilan qoplangan aylanuvchan yoki tekis ilgariylanma harakat qiladigan ishchi organli mashinalar qo'llaniladi. Ular igna sirtli mashinalar deyilib, titish ayrim hollarda dastlab qo'lda, so'ngra kamera ichiga joylashtirilgan ignali panjaralar vositasida bajariladi. Avtotitgichlarda tituvchi organlar yuqorida ta'kidlanganidek pichoqlar, shakldor tishlar bilan qoplanganlari qo'llanilib, ular yordamida toydan paxta bo'laklari ajratib olinadi.

Oddiy ta'minlagichlar esa, odatda, to'rt yoki beshtadan «batareya» ga guruhlanib titish-tozalash agregati (TTA) tarkibiga kiritiladi va uni TTA operatori boshqaradi. Hozir ular juda kam hollarda asosan qaytimlarni qayta ishlashda qo'llaniladi.

Hozirgi paytda yigirish korxonalarida turli avtota'minlagichlar-avtotitgichlar keng joriy qilinmoqda. Ular paxta bo'laklarini ajratib olishiga qarab, bir-biridan tolalarni toyning usti, pasti va yonidan titishi bilan farq qiladi. Paxtani qoziqli, pichoqli baraban vositasida yoki arra tishli disk, shuningdek, igna sirtli qurilma yordamida titib ajratib oladi. Avtotitgichlar tolani tozalovchi qurilmali yoki qurilmalisiz bo'lishi mumkin. Avtotitgichlar oldiga qo'yilgan stavkadagi toylar kamida 36 ta, ko'pi bilan esa 180 tagacha bo'lishi mumkin.

Xorijiy firmalarning texnologik potoklar zanjirida turli tuzilishga ega bo'lgan titish uskunolari joylashtiriladi.

Avtotitgichlar toy paxtaga ishlov beruvchi minora harakatiga qarab quyidagicha farqlanadi:

- to'g'ri chiziqli bo'ylab ilgariylama-qaytma harakat qiluvchi (Unifloc);
  - to'g'ri va qiya chiziqli bo'ylab ilgariylama-qaytma harakat qiluvchi (Blendomat);
  - aylana bo'ylab «karusel» tarzida harakat qiluvchi (Xitoy uskunasi).
- Avtotitgichlarning tuzilishi o'xshash bo'lib, hammasi tegishli das-

turlar bilan jihozlangan kompyuter yordamida boshqariladi. Shuning uchun ular loyihalarda bir-birining o'rniga qabul qilinishi mumkin.

Yigirish korxonalarida asosan zarbiy tozalash, chimdib tozalash va aerodinamik tozalash usullarida ishlovchi tozalagichlar qo'llanilmoqda. Zarbiy tozalash turli pichoqlar va qoziqlar bilan qoplangan bir barabanli, ikki barabanli va ko'p barabanli tozalagichlarda amalga oshiriladi. Zarbiy tozalash mashinalari ishchi organlari pichoqlar bilan jihozlanganda pichoqlar disklarga mahkamlanadi. Pichoqning profili to'g'ri to'rtburchakli hamda shakldor bir tamonlama, ikki tamonlama ishlovchi bo'lishi mumkin. Bu ishchi organlar pichoqli baraban deb atalib, gorizontal titgich hamda qiya tozalagichning birinchi barabanida qo'llaniladi. Tozalashda ajraladigan iflosliklar miqdori tozalash samaradorligi me'yori bilan baholanib, unga asosan baraban tezligi, pichoqlar bilan panjara va kolosniklar orasidagi razvodka kattaligi ta'sir ko'rsatadi. Shuni ta'kidlash kerakki, keyingi paytlarda RIETER firmasining bir barabanli B12 UNIclean tozalagichi o'rnida A78 UNIstore tozalagichini ishlatish tavsiya etilmoqda. Ikki barabanli o'qli tozalagichlar ham uskunalar tizimida keng qo'llanilmoqda. RIETER firmasi bu borada takomillashtirish ishlarini muntazam davom ettirayotganligi tufayli 200 yildan ko'proq vaqtdan buyon raqobatbardosh uskunalari bilan dunyo bozorida peshqadamlik qilmoqda. Korxonalarni loyihalayotganda yoki qayta jihozlayotganda buni, albatta, inobatga olish kerak.

TRUTZSCHLER firmasi tizimida CL-P universal ikki barabanli qoziqli tozalagich qo'llanilmoqda. Shuningdek, TRUTZSCHLER firmasining CLEANOMAT TUFTOMAT rusumli tozalagichlarida ignali va arra tishli organlar o'rnatilgan bo'lib, tozalash tizimi ixcham va qisqaligi bilan ajralib turadi. TRUTZSCHLER firmasi turli holatlar uchun to'rt xil tozalash tizimini tavsiya etadi. Ularning umumiyli shundaki, "Blendomat" toytitgichidan so'ng dastlabki tozalagich MAXI-FLO-MFC, so'ngra qattiq va uchqun chiqaruvchi jismlar tozalagichi SEKUROMAT undan keyingina CXL rusumli tozalagich ishlatiladi. Bu mashina nafis tozalovchi mashina bo'lib, Cleanomat turiga mansubdir. Bu tizim kalta va

oʻrta tolali paxta uchun qoʻllaniladi. Uzun va ingichka tolali paxta uchun CL-C4 rusumli Cleanomat tozalagichi ishlatiladi. Oʻrta va uzun tolali paxta va nisbatan ingichka ip uchun CL-C3 va undan keyin CL-C4 tozalagichlarini qoʻllash tavsiya etiladi. Paxta tolalari va kimyoviy tolalar uchun esa CL-C4 tozalagichi qoʻllanilmoqda. Zarbiy tozalashdan keyin qoluvchi chang, iflos zarrachalar va kalta tolalarni ajratib chiqarish uchun aerodinamik tozalash mashina va uskunalari keng koʻlamda qoʻllanilmoqda.

Aerodinamik tozalagichlar bunkerli va quvurli koʻrinishda boʻlib, RIETER firmasining UNIfleax B60 rusumidagi, TRUTZSCHLER firmasining Dustex DX, SP-F, SP-MF rusumidagi tozalagichlari shular jumlasidandir.

TRUTZSCHLER firmasi havo yoʻnalishini oʻzgartirishga asoslangan aerodinamik tozalagichlar taklif etgan. Ular SEKUROMAT, SEPORAMAT, LT, LTV va ASTA turlariga mansub rusumlilaridir.

Yaqin paytgacha saralanma tarkibiga kiruvchi komponentlarni aralashtirganda asosan igna sirtli ishchi organlarga ega boʻlgan aralashtirish mashinalari ishlatilardi. Ular MDH da P-5 (P-3) bosh taʼminlagich, CN-3 va MCP-6 kabi uzluksiz aralashtirish mashinalari boʻlib, ularning kameralarida komponentlar aralashtirilishi tasodifiy usulda, tartibsiz ravishda amalga oshirilardi. Bundan farqli ravishda keyingi paytlarda uyushgan usulda tartibli aralashtirishni amalga oshiruvchi koʻp kamerali mashinalar ishlab chiqarishga muvaffaqiyatli joriy etildi. Ular kamida toʻrt, koʻpi bilan oʻnta kamerali boʻlib, tolalarni aralashtirishda yuqori samara bilan ishlamoqda. Ularda tolalar bunkerlarda tasodifiy aralashsa, ulardan chiqayotib qatlamlar bilan tartibli uyushgan usulda aralashadi. Koʻp kamerali aralashtirgichlarda tolalar, odatda, uch marotaba aralashadi. Bundan tashqari, ularning kameralari perfosirtli plastinkalar bilan jihozlanganligi tufayli kelib tushayotgan tolalar boʻlakchalari aerodinamik usulda uzluksiz tozalanadi.

Koʻp kamerali aralashtirgichlar tozalash mashinalarini mahsulot bilan bir tekis taʼminlashda va sifatli aralashma hosil qilishda ijobiy natijalar koʻrsatmoqda. Titish, tozalash, aralashtirish jarayonlari har

xil ketma-ketlikda yoki bir vaqtning o'zida u yoki bu ko'rinishda titish-tozalash agregatlari (TTA) tarkibiga kiruvchi mashinalarda amalga oshiriladi.

Turli firmalar titish, tozalash, aralashtirish uskunolari tarash mashinasi bilan agregatlangan bo'lib, ularning ketma-ketligi yigirladigan ipning chiziqliy zichligi va xomashyo turiga bog'liqdir. Shuningdek, titish, tozalash, tarash mashinalari piltalash mashinalari bilan ham tutashtirib agregatlanmoqda. Taram qalinligini piltalash mashinasining ta'minlash mahsuloti qalinligiga moslashtirish maqsadida RIETER firmasi shlyapkali tarash mashinalarining enini bir yarim marta kattalashtirdi. Tarash mashinasidan unumli foydalanish maqsadida ta'minlash zonasi, shlyapka polotnosi, pilta shakllantiruvchi zonalar yaxlit qilib yasalganligi tufayli ta'mirlashda mazkur qismlar yaxlitligicha yechilib, boshqasi uning o'rniga qo'yilib ishlataveriladi. Natijada uskunalar rejali ta'mirlashga odatdagidek to'xtatilmaydi. Demak, agregatdan unumli foydalanish samarasi yuqoriligi ta'minlanadi.

Aralashtirish mashinalaridan keyin tolalarni tozalash va begona jismlarni ajratishga katta e'tibor berilib, har xil separatorlardan keng foydalanilmoqda. Qattiq va og'ir jismlarni ajratish dastlabki tozalash mashinalarida tolalarni aralashtirishdan oldin amalga oshirilsa, mayda iflosliklar hamda rangli va rangsiz tolali nuqsonlardan tozalash aralashtirish jarayonidan keyin amalga oshiriladi. Mayda iflosliklarni tozalashda ishchi organlari arra tishli garnitura bilan qoplangan tozalagichlardan, rangli va rangsiz nuqsonlarni ajratishda esa optik-pnevmatik usuldan keng foydalanilmoqda. Mayda iflosliklarni tozalashda mexanik va aerodinamik usul keng qo'llanilmoqda. Rangli nuqsonlarni optik sensorlar aniqlamoqda, ularni ajratish esa pnevmatik usulda amalga oshirilmoqda. Rangsiz tolali nuqsonlarni va boshqa rangsiz begona yengil jismlarni aniqlash uchun ularni rangli qilib ko'rsatuvchi polyaroiddan foydalanilgan. Rangsiz nuqson qutblangan nur maydonidan o'tkanda, boshqa rangga bo'yaladi va optik sensor uni sezadi va ajratish buyrug'ining ishga tushurib, nuqson puflab ajratiladi. Shunday qilib, tolani tozalash mexanik, aerodinamik va optik-pnevmatik usullarda birin-ketin to'la amalga oshiriladi.

1.2. Tarash mashinalari

Shlyapkali tarash mashinalarining TC-07, TC-08, TC-11, TC-15 (TRUTZSCHLER firmasi), C 60, C 70 (RIETER firmasi), C701(Marzoly firmasi) rusumdagi yangi avlodlari bir qator tavsifiy xususiyatlarga ega. Bular – ta'minlash bunkerining ko'p qismliligi, ta'minlash stolchasining silindr ustida joylashib, unga ta'minlash silindrining pastdan yuqoriga bosilib turishi, qabul barabanining uchtaligi va boshqa bir qator konstruktiv hamda texnologik xususiyatlardir. Eng asosiysi yuqori unumdorlikda ham mahsulotning sifati talab darajasida ta'minlanmoqda.

TRUTZSCHLER firmasi TC-06, TC-07, TC-08, TC-11, TC-15 rusumli tarash mashinalarining yaratilishida 10000 dan ortiq 3 barabanli dastlabki tarovchi WEBFEED qismi bo'lgan DK-803 va DK-903 rusumli karda tarash mashinalarini ishlab chiqarish tajribasiga tayanganligi ta'kidlanadi. Shuning uchun ham ular yuqori darajada takomillashgan. Tarash mashinasida ayrim maxsus moslamalar - bunkerli ta'minlagich Directfeed, shuningdek, Sensofeed, Webspeed, PMS pretsizion (aniq) boshqaruv tarmog'i, Wastecontrol chiqindilar analizatori, T-Con sozlagichi, Magnatop shlyapkalarining ishlatilishi mashinadan foydalanish samarasini oshiradi. Mazkur qo'shimcha rostlovchi va sozlovchi qurilmalar RIETER hamda MARZOLY firmalari tarash mashinalarida ham mavjudligi tufayli korxonalarda muvaffaqiyat bilan ishlatilmoqda.

Shlyapkalar sonining kamligi va Nepcontrol (tugunak nazoratchisi) moslamasi kabi qurilmalarining qo'llanilganligi tarash mashinasining raqobatbardoshligini ta'minlaydi. Mashinaning takomillashuvi bilan bir qatorda uning o'lchamlariga ham e'tibor berilib, mashina uzunligini qisqartirish maqsadida qabul barabani bilan ajratuvchi baraban bosh barabandan sezilarli ravishda pastga tushirilgan va ularning bir qismi bosh baraban tagida joylashtirilgan. Tarash mashinasi xususiyatlaridan yana biri asosiy tarash zonasining uzunligi 2,17m dan 2,82 m gacha kattalashtirilib, uchta dastlabki tarash, asosiy tarash va yakuniy tarash qismlariga bo'lingan deb qarash mumkin.

Yangi avlod shlyapkali tarash mashinalarida asosiy tarash zonasining dastlabki va yakuniy tarash qismlari qo‘shimcha tarash segmentlari va aerodinamik so‘rg‘ichlar bilan jihozlangan maxsus qurilmalardan iborat. Shuni ta‘kidlash kerakki, qabul barabani zonalari ham ularning sonidan qat’iy nazar qo‘zg‘almas tarovchi segmentlar bilan jihozlanganligi tufayli dastlabki tarash samaradorligi sezilarli darajada oshgan. Cho‘zish asbobi regulyatorli bo‘lib, barcha mashinalarda nisbatan katta 7 ktekcgacha chiziqiy zichlikdagi piltani 280 kg/s gacha unumdorlikda shakllantirishga moslashtirilgan. Tayyor taralgan pilta diametri 1000 mmli tozga yoki tog‘ri to‘rtburchak tozlarga taxlanadi va unda piltaning uzunligi qadaqlovchi moslamalar yordamida amalga oshirilib, kompyuterda boshqariladi.

1.3. Qayta tarash mashinalari

Qayta tarash mashinalarining davriy usulda ishlaydiganlari paxtani yigirish texnologik jarayonlarida qo‘llanilib, ular bir biridan ta‘minlovchi mahsulot-xolstchalar soni, tomonlar soni, chiqaruvchi organlar soni, ishchi organlarning qo‘zg‘almas yoki qo‘zgaluvchanligi bilan farqlanadi. Qayta tarash mashinalari bir tomonli va ikki tomonli bo‘lishi, xolstchalar soni bir tomonlida 4 ta, 6 ta, 8 ta, ikki tomonlamasida esa 12 ta, qayta taralgan mashinada shakllangan piltani taxlagich bitta yoki ikkita bo‘lishi, ishchi organlardan tiskilar va ajratuvchi asbobning qo‘zgaluvchan yoki qo‘zgalmasligi bilan farqlanadi. Qayta tarash jarayonida ajratiladigan tarandi miqdori asosan qayta ishlanadigan tola va yigiriladigan ipning chiziqiy zichligiga qarab 25% gacha bo‘lishi mumkin.

Nisbatan ingichka qayta taralgan iplarni yigirish uchun, odatda, paxta tolasining 1; 1a; 1b; 2; 3, ya‘ni ingichka tola tiplaridan foydalaniladi. O‘rtacha chiziqiy zichlikdagi qayta taralgan iplarni tayyorlashda paxta tolasining 4; 5 tiplariga mansub birinchi navli o‘rta tolali paxta ishlatiladi. Hozirga kelib paxtaning o‘rta tolalisidan qayta tarash tizimida yuqori sifatli iplar keng ko‘lamda tayyorlanmoqda. Bulardan tashqari, dunyoda kimyoviy shtapel tolalarni paxtaga qo‘shib, qayta taralgan iplar tayyorlash ham keng tarqalgan.

TRUTZSCHLER firmasining TSL-1, RIETER firmasining UNIlap, MARZOLI firmasining LW rusumlaridagi pilta birlashtirish mashinalari mahsulotni qayta tarashga tayyorlashda keng qo'llanilmoqda. Ularda 24 tadan 32 tagacha pilta qo'shib massasi 24 kgdan 32 kggacha xolstcha olinmoqda. Pilta birlashtirish jarayonining umumiyliigi har xil rusumdagi mashinalarning ta'minlash zonasida piltalarning ikkita guruhga bo'linib, ularning har birida shakllanadigan tolaviy qatlamlarning o'rashdan oldin ustma-ust qo'shilishidadir. Natijada xolstcha ko'ndalang kesimida tolalar joylashuvi ravon bo'lib, strukturasi bo'yicha notekisligi kamayadi. Bu esa o'z navbatida sifati yuqori ip olishga zamin yaratadi. Bundan tashqari, RIETER firmasining OMEGAlap pilta birlashtiruvchi mashinasida xolstcha enli tasmada o'ralishi natijasida mahsulot sifati o'ta yuqori bo'lib shakllanadi. OMEGAlap pilta birlashtiruvchi mashina E80 va undan keyingi rusumdagi qayta tarash mashinalari uchun xolstcha tayyorlashga xizmat qilmoqda.

O'zbekistonda paxtaning asosan o'rta tolalisi ekilganligi uchun, qayta tarash tizimida ham asosan 4 - tip paxta tolasi ishlatilmoqda. Shuning uchun hozirgi paytda qayta taralgan ipning chiziqliy zichligi 14 teksdan 30 teksgacha bo'lganlari ishlab chiqilmoqda, ya'ni qayta taralgan ip assortimenti cheklangan. Ip assortimentini kengaytirish uchun kimyoviy tolalardan foydalanish maqsadga muvofiq. Agar g'o'zaning «Yolotan» nomli ingichka tolali (mikroneyr 4,1; uzunligi 45mm) navi Surxondaryo viloyatida yetishtira boshlanligi hisobga olinsa, qayta taralgan ip assortimentining kengayishi muqarrar.

Qayta tarash tarandisi miqdorini tanlashda ko'pincha yigirilgan ipning ishlatilish sohasi e'tiborga olinadi. Agar ip kiyim-kechak tikuv, poyabzal tikuv va maxsus iplarni tayyorlashga ishlatiladigan bo'lsa, tarandi miqdori 20 % dan oz bo'lmasligi va o'rta tolali paxtadan ip tayyorlansa, tarandi miqdori 16 % atrofida bo'lishi lozim.

Turli vaqtlarda yaratilgan qayta tarash mashinasida rusumiga qarab 4 ta, 6 ta, 8 ta yoki 12 ta xolstchaga ishlov berilib, ulardan bitta yoki ikkita pilta shakllantirilgan. Hozirgi paytda aksariyat hollarda qayta tarash mashinasi 8 ta xolstcha bilan ta'minlanib, ulardan bitta qayta taralgan pilta shakllantirilmoqda.

Tarab ajratilgan kalta tolalar va yumshoq nuqsonlar tozalovchi shcheyotka yordamida ajratilib perfo baraban sirtiga soʻrilib yigʻiladi va chiqindi transportirovkasi tizimiga uzatiladi. Qayta tarash tarandisi alohida kompaktorga tushib tozalanadi va aravachada yigʻiladi. Qayta taralgan qatlamdan tolalar choʻzish asbobida qisman toʻgʻrilanib, parallellashib pilta shakllantiriladi va pilta taxlagich yordamida tosga joylanadi. Ingichka tolali paxta ishlatilganda 25 foizgacha qayta tarash tarandisi ajratiladi. Oʻrta tolali paxta ishlatilganda esa, tarandi miqdori 8–10 foizgacha kamayib, 15–17 % ni tashkil etadi.

1.4. Piltalash mashinalari

Piltalash mashinalarining asosiy ishchi organi - choʻzish asboblari takomillashib, keyingi yillarda keskin oʻzgartirishlar kiritildi.

Ilgari turli uzunlikdagi paxta va kimyoviy tolalarni choʻzishda har xil tizimdagi choʻzish asboblari ishlatilgan boʻlsa, hozir universal choʻzish asbobi samarali ishlatilmoqda. Hozir piltalash mashinalarida piltaning chiqish tezligi 1500 m/min ga yetkazilgan. Piltalash mashinalarida takomillashtirilgan konstruksiyali 4/3 va 5/4 koʻrinishidagi choʻzish asboblari qoʻllanilgan. Ularda uchta, toʻrtta silindr ustida mos ravishda 4 ta va 5 ta valiklar yuk bilan bosilib turadi. Ularning umumiyliigi shundaki, choʻzish chizigida egri maydonlar qoʻllanilgan va oldingi silindrda ikkita ustki valik joylashtirilganligidan tashqari chiqayotgan yupqa mahsulot pastga bevosida toʻplovchi lotokli zichlagichdan oʻtadi. Ustki valiklarga pnevmatik usulda yuk beriladi. Havo bosimi qurilmada doimiyliigi taʼminlanganligi bois, yuk miqdori oʻzgarmas boʻladi. Shuning uchun bu usul soʻnggi paytda keng koʻlamda tarqalib, deyarli barcha piltalash mashinalarida qoʻllanilmoqda.

Choʻzish asbobining ustki valiklari pnevmatik yuklanadigan mashina toʻxtaganda, ustki valiklar avtomatik tarzda yuksizlantiriladi. Har bir valikdagi yuk alohida nazorat qilinib avtomatik rostlanadi.

Choʻzish asbobining silindrlari parallel yoʻnalishda juda aniq qoʻyilgan. Choʻzuvchi juftliklar qisqichlari orasidagi masofa choʻzish asbobining asosida oʻrnatilgan shkala yordamida sozlanishi tufayli shablon talab qilinmaydi.

Tezyurar piltalash mashinalari raqamli boshqariladigan alohida servouzatma bilan jihozlangan. Oddiy valikli o'lgachichdan farqli ravishda TRUTZSCHLER firmasining voronkali o'lgachichi pilta harakati nazoratini juda aniq amalga oshiradi.

Piltalash mashinalarida optimal rostlashni aniqlash juda oddiy. Maxsus dastur bilan ta'minlanganligi uchun bu jarayonni qisman avtomatlashtirish mumkin. Bu holda laboratoriyada piltani tekshirib, sinab ko'rish talab qilinmaydi.

Hozirgi piltalash mashinalarida foydalanish koeffitsiyentining yuqoriligi va tez o'zgara olishi mashinaning samaradorligini oshirib, foydalanish qamrovi kengaytirilgan. Birinchi o'tim, odatda, rostlagichsiz, ikkinchi o'tim mashinalari esa rostlagichli qilib ishlab chiqarilmoqda. Mashinadagi hamma uzatmalar cho'zilgan piltani 1500 m/min gacha chiqarish tezligiga mo'ljallangan, lekin mazkur maksimal tezlikda bironta korxona piltalash mashinani ishlatmaydi. Energiya kam sarflanganligi uchun piltalash mashinasi tejamkordir. Reduktordan voz kechib bevosita reduktorsiz uzatmalardan foydalanish tufayli piltalash mashinasida elektr energiyasini iste'mol qilish keskin pasaydi. Bir kg pilta tayyorlashda energiya sarfi 0,025 dan 0,035 kW soatni tashkil etadi. Pnevмомеханик ip yigirishda faqat bitta o'tim rostlagichli piltalash mashinasini qo'llab, ta'minlovchi mahsulot – pilta tayyorlash texnologiyasi ham yaratilgan.

1.5. Piliklash mashinalari

Piliklash mashinalari bir, ikki va uch o'timli holatda ishlatilishi mumkin. Ularda tayyorlangan piliklar yo'gon, o'rtacha va ingichka piliklar deb yuritiladi. Aksariyat hollarda hozir bitta o'tim piliklash qo'llanilmoqda. O'timlar miqdori olinadigan ipning ishlatilish sohasiga hamda uning chiziqliy zichligiga bog'liq. O'ta ingichka iplar ikki o'tim piliklash mashinalarini qo'llab olinadi, O'zbekistonda hozircha o'ta ingichka iplar ishlab chiqarilmaydi, chunki assortiment imkoniyatlari o'rta tolali tiplar bilan cheklangan. «Yolotan» g'o'za navining keng ko'lamda ekilishi bilan qayta taralgan ip assortimenti va mos ravishda matolar assortimenti ham ko'payishi kerak.

Piliklash mashinalarining choʻzish asboblari asosan uch silindli, ikki tasmali boʻlib, pnevmosoʻrgʻichli hamda michkotutqichlidir. Taʼminlash zonasi svetodiodli sensorlar bilan jihozlangan boʻlib, pilta uzuqlarini nazorat qiladi.

Piliklash mashinasida pishitish qurilmasi takomillashtirilgan. Oldingi va orqa qator gʻaltaklari buram taqsimlagichlariga pilik bir xil tekislikda kirganligi uchun ikkala qator piliklari xossalaridagi farq deyarli bartaraf etilgan. Boʻsh gʻaltakga pilik oʻralishi avtomatlashtirilgan. Buning uchun gʻaltak yopishqoq belbogʻ bilan jihozlangan. Oʻrash jarayoni toʻla kompyuterda boshqariladi.

Rieter firmasining F15 piliklash mashinasida pilikga toʻlgan gʻaltaklarni qoʻlda sʻyom qilinadi. Rieter firmasining F35 piliklash mashinasida esa avtosyom mexanizmi mavjud boʻlib, gʻaltaklarni chiqarib olishga 2 min vaqt sarflanadi. Gʻaltaklar lotogi ogʻadigan qilib yasalganligi uchun urchuqlarga xizmat koʻrsatish yengillashgan. Pilikga toʻlgan gʻaltaklarni yigirish mashinalariga transportirovkash SERVOftrail tizimi yordamida amalga oshiriladi.

1.6. Halqali yigirish mashinalari

Halqali yigirish mashinalari ishlash usuliga qarab davriy va uzluksiz yigirish mashinalariga boʻlinadi. Davriy ishlaydigan mashinalar selfaktorlar deb ataladi va buyurtma (opsiya) asosida chiqarilib, juda kam tarqalgan. Ularning afzalligi oʻta ingichka (3,33–5,0 teks) ip olishda boʻlsa, kamchiligi unumdorligi pastligidadir. Uzluksiz ishlaydigan yigirish mashinalari keng qoʻllanilib, chiziqliy zichligi $T=5,0$ teks va undan yoʻgon iplar olishda ishlatiladi. Bundan tashqari, uzluksiz yigirish mashinalari halqali (urchuqli) va halqasiz (urchuqsiz) larga boʻlinadi.

Halqali yigirish mashinalari tanda va arqoq ip yigirish mashinalariga ajratiladi. Toʻquvchilikda mokisiz dastgohlarning joriy etilishi bilan arqoq yigirish mashinalariga ehtiyoj qolmadi va ular hozir ishlatilmayapti.

Chiziqliy zichligi kichik bo'lgan iplar, odatda, urchuqlar orasi yaqin (66–70mm) bo'lgan mashinalarda ishlab chiqarilsa, chiziqliy zichligi o'rtacha iplar urchuqlar orasidagi masofa kattaroq (75mm) bo'lgan yigirish mashinalarida ishlab chiqariladi.

Keyingi yillarda takomillashgan yigirish mashinalari mamlakatimiz korxonalarida samarali ishlatilmoqda. Bu mashinalar urchuqlar sonining ko'pligi (1632 ta hatto 1680 tagacha), detallarni tayyorlash aniqligining yuqoriligi bilan hamda ipga to'lgan naychalarni chiqarib olish va bo'sh naychalarni urchuqlarga joylashni avtomatik bajaruvchi moslamalarning mavjudligi va ularning aniq ishlashi bilan farq qiladi. Urchuqlarning katta tezlikda (25000 min^{-1} gacha) aylantirish uchun mos ravishda halqa va urchuqlarning nisbatan kichiklariga almashtirilsa-da, avtosyom mavjudligi uchun samaradorlik kamaymaydi, chunki avtomatda ip syomiga atigi 3 mindan kam vaqt sarflanadi. Ushbu mashinalarning asosiy parametrlari kompyuter tizimi bilan boshqarilishi, ularda barcha talablarga javob beruvchi yuqori sifatli iplar tayyorlash kafolatini ta'minlaydi.

Keyingi paytlarda halqali yigirish mashinalarida kompakt ip tayyorlash joriy etilmoqda. Kompakt ipning afzalliklari tufayli O'zbekiston korxonalarida ham kompakt iplar asosan Rieter firmasining K44, K45 va G35 modifikatsiyalangan masinalarida yigirilmoqda. Kompakt ip urchuqning yuqoriroq tezligi (20000 min^{-1}) da olinib, pishiqligi katta, tukdorligi esa pastligi bilan ajralib turadi. To'qilgan va trikotaj matolari kompakt iplardan tayyorlanish hajmi ortmoqda.

1.7. Pnevмомexanik yigirish mashinalari

Yigirish tezligi va unumdorligini oshirishning istiqboli faqat pishitish va o'rash jarayonlarini ajratib, alohida ishchi organlar orqali amalga oshirish, ip shakllanishi jarayoni taraqqiyotining asosiy sharti bo'lib hisoblanadi. Bu borada ip yigirishda pnevмомexanik usul keng tarqalgan bo'lib, mehnat va mashina unumdorligi 2–3 marta oshirilgan va pakovka massasi 6 kilogrammga yetkazilganligi bilan ajralib turadi.

Tolalarning siklik qo‘shilishi ipning chiziqliy zichligi va pishiqligi bo‘yicha notekisligini 30–40 foizga kamaytirib, pnevmomexanik ipning iste‘mol xossalari oshiradi.

Pnevmomexanik yigirish mashinalari ishlatilishi va xomashyo turiga qarab uch xil – kamerali, rotorli va kondensorli pnevmomexanik yigirish mashinalariga bo‘linadi. Kamerali yigirish mashinalari keng ko‘lamli iplarni tabiiy va kimyoviy tolalardan tayyorlashda qo‘llaniladi. Rotorli yigirish mashinalari esa past navli paxta tolasi va chiqindi tolalardan katta chiziqliy zichlikdagi iplar ishlab chiqarishda qo‘llaniladi.

Aksariyat hollarda chiziqliy zichligi o‘rtacha ($T=18,5-50$ teks), ayrim hollarda katta chiziqliy zichlikdagi ($T=250$ teksgacha) iplar turlicha tezliklarda pnevmomexanik mashinalarda yigirilmoqda. RU-14, R-20, R-40, R-60, BT 905, BT-923, BT-924 rusumli pnevmomexanik yigirish mashinalarida yigirish kamerasi aylanish chastotasi 50000 dan 150000 min⁻¹ gacha, BD-330, BD-340, BD-350, BD-380, BD-430 mashinalarining yigirish kameralari aylanish chastotasi esa 31000 dan 120000 min⁻¹ gachadir.

SCHLAFHORST firmasi yigirish kamerasi 180000 min⁻¹ aylanishlar chastotasiga ega A-8 rusumli modelni ko‘rgamada namoyish etdi.

Ayrim pnevmomexanik yigirish mashinalarining texnik tavsiflari 1.1-jadvalda keltirilgan.

1.1-jadval

Pnevmomexanik yigirish mashinalarining texnik tavsiflari

*(qayta ko‘rish kk)

T/r	Texnik ko‘rsatkichlari	BD-200ES	BD-224ES	BT-905	R-40	BD-330	BD-340
1	Ishlatiladigan tola uzunligi, mm	60,0 gacha	60,0 gacha	60,0 gacha	60,0	15-60,0	60,0
2.	Ta‘minlanadigan mahsulotning chiziqliy zichligi, kteks	5-2,2	5-2,2	7-3	7-2	7-3	5-2,5

1.1-jadvalning davomi

3.	Ipning chiziqliy zichligi, teks	14,5-150	17-150	14,5-250	10-200	10-250	20-150
4.	Diskretlovchi barabanchaning aylanish tezligi, min ⁻¹	5000-9000	5000-9000	5000-10000	6000-10000	5000-10000	5000-10000
5.	Yigirish kamerasining aylanish tezligi, min ⁻¹	40000-80000	31000-75000	31000-100000	150000	31000-100000	31000-90000
6.	Ip chiqishi tezligi, m/min	130,0	100,0	170	255	150-170	150
7.	Cho‘zish miqdori	32-220	38,5-220	12-300	35-300	11-350	-
8.	Pishitilganlik kattaligi	250-1600	250-1600	200-1700	-	-	-
9.	Bobina o‘lchamlari, mm	250x150	250x90	300x150	300x150	300x150	300x150
10.	Mashinadagi kameralar soni, dona	140-200	224-160	192-320	320	304	304
11.	Energiya kuvvati, kW	35	32	38-74 sektsiyaga qarab		106	106

Hozir pnevmomexanik yigirish mashinalarida cho‘zish va pishitish qiymatlari mashinaga o‘rnatilgan kompyuter yordamida boshqariladi. Mahsulot sifat ko‘rsatkichlarini nazorat qiluvchi sensorlar, shuningdek avtos‘yom ham mavjud bo‘lib, to‘lib ajratilgan bobinalar maxsus bunkerda yig‘iladi.

Yigirishning yangi usullari asosida friksion, pnevmatik, aeromexanik, yelimlab, chirmoviqli, qo‘shaloq, soxta pishitib ip olish mashinalari ham ishlatilmoqda. Buyurtma (opsiya) asosida maxsus ip yigirishda istisno sifatida davriy ishlovchi yigirish mashinasi (selfaktor) ham xorijiy davlatlarda ishlatilmoqda.

1.8. Chiqindi tolalar va changli havoni yigish-tozalash tizimi

Tolali chiqindilarni ajratish, yig'ish, qayta ishlash va changli havoni tozalash tadbirlarini samarali tashkil etish texnologik jarayonlar barqarorligiga, sifatli mahsulot tayyorlashga va ekologik muxitga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ip ishlab chiqarish texnologiyasining taraqqiyoti davrida yuqoridagi tadbirlar an'anaviy va zamonaviy usullarda tashkil etilgan.

An'anaviy usulda tolali chiqindilar pnevmoquvurlar va ventilyatorlar yordamida mexanizatsiyalashgan labazlarga yig'ilib, mahsus qurilmalarda tozalanib, so'ngra toylanadi va ikkilamchi xomashyo sifatida keying ishlovga yuboriladi.

Changli havo maxsus yerto'la va minora vositasida tabiiy holatda tindirilib, so'ngra tozalanib kelingan, keyinchalik bu vazifani bajarishda yengli hamda barabanli filtrlar ishlatila boshlandi.

Tolali chiqindilarni yig'ish va changli havoni tozalashning an'anaviy usulida quyidagi kamchiliklar uchraydi:

- tez-tez texnik nosozliklar ro'y beradi;
- katta ishlab chiqarish maydoni egallanadi;
- elektr energiyasi ko'p sarflanadi;
- ko'p miqdordagi uskunalar jalb etiladi;
- ko'p ishchi kuchi talab etiladi.

Changli havo tozalangach, to'g'ridan-to'g'ri sexlarga yuboriladi, undagi mikrozarxalar sanitariya me'yorlari talabidan oshmaydi.

So'nggi yillarda tolali chiqindilarni yig'ish va changli havoni tozalashni birga uzluksiz amalga oshiruvchi markazlashtirilgan yaxlit avtomatik tizim shaklidagi usullar qo'llanila boshlandi. Titish, aralashtirish, tozalash va tarash jarayonlarining texnologik uskunalaridan ajralayotgan changli havo hamda tolali chiqindilar ventilyatorlar yordamida «TFB» va «TFG» turidagi barabanli filtrlarga haydaladi. Dastlab tolali chiqindilar filtrning yon qismidagi to'rtli to'siq disk sirtida havo va changdan ajratilib to'planadi, so'ngra «FKA» turidagi kompaktorga ventilyator yordamida uzatiladi, keyin esa briketlash moslamasida toylanib qadoqlanadi.

«TFB» va «TFG» filtrlari ortiqcha bosim va bosimsiz (razryajeniye) holatida ishlaydi. Toʻrli toʻsiqli diskdan changli havo «VCR» radial ventilyatori yordamida soʻrib olinadi.

Baraban sirti filtrllovchi qalin mato bilan qoplangan boʻlib, uning ichki tomonida chang va tolalarning mayda zarralari bosim ostida yigʻiladi. Changli chiqindilar baraban oʻqiga oʻrnatilgan ilgari lanmaqaytma harakatlanuvchi moslama yordamida matodan ajratilib, chang ajratkichga ventilyator yordamida haydaladi, soʻngra «NVA» briketlovchi qurilmada qadoqlanadi. Ushbu tizimda ishlatilgan texnik havo chang va havodan ajratilgach, yana «TFB» va «TFG» filtrlariga qaytariladi. Tozalangan havo sexga yoki atmosferaga chiqarilishi mumkin. Havodagi mikrozarrahalar sanitariya talablariga javob berishi uchun tozalangan havo ikkinchi bosqichda forsunkali namlash qurilmasidan oʻtkaziladi.

Nazorat savollari

- 1. 2019–2025-yillarda toʻqimachilik va tikuv-trikotaj sanoatining taraqqiyoti qanday belgilangan?*
- 2. Toʻqimachilik sanoati qanday tarmoqlarga boʻlinadi?*
- 3. «Texnologik jarayonlarini loyihalash» fanining maqsadi nimadan iborat?*
- 4. Ip yigirish texnologiyasining taraqqiyot yoʻnalishlari nimalardan iborat?*
- 5. Yangi texnologiyalar qoʻllashning asosiy yoʻnalishlari qanday koʻrsatilgan?*

II bob. IP ISHLAB CHIQUARISHDA QO‘LLANILAYOTGAN TEXNOLOGIK TIZIMLAR

2.1. Ip ishlab chiqarishning istiqbolli texnologik tizimlari

O‘zbekiston to‘qimachilik korxonalarining yigirish fabrikalari ilg‘or texnologiyalarga mansub bo‘lgan turli rusumlardagi mashinalar bilan jihozlanmoqda.

Ip ishlab chiqarish texnologik tizimlarida buyurtmachining talabiga binoan bir yoki bir necha firmalarning uskunalari qo‘llanilmoqda.

RIETER firmasi yigirishning barcha bosqich (toy titishdan yigirishgacha) lari uchun mashinalar ishlab chiqarganligi tufayli ayrim korxonalar mazkur firmaning mashinalari bilan jihozlanmoqda.

Xitoyning «CHINATEXIMATECH CO. LTD» firmasi ham RIETER firmasi kabi yigirishning barcha o‘tim mashinalarini tegishli litsenziyalar asosida ishlab chiqarmoqda.

Ipning ishlatilish sohasi va xomashyo turiga qarab, mashinasozlik firmalari yigirish korxonalari uchun har xil tarkibdagi texnologik tizimlarni taklif qilmoqda. Quyida uskunalari dunyo bo‘ylab keng miqyosda tarqalgan RIETER, TRUTZSCHLER hamda MARZOLI firmalarining turli yigirish tizimlari (karda, qayta tarash va pnevmomexanik) da yigirilgan ip ishlab chiqish uchun taklif qilgan texnologik zanjir mashinalarining texnikaviy xarakteristikalari yigirilgan ip turi bo‘yicha guruhlanib keltirilgan 2.1 dan 2.9- jadvallar. Uskunalar uzluksiz takomillashayotgani natijasida mashinalar parametrlari ham o‘zgarishi muqarrar. Loyiha ishlari bajarilayotganda bu holatni inobatga olish kerak.

«RIETER» firmasining karda ipi uchun texnologik zanjir mashinalarining texnik tavsifi

t/r	Mashinalar nomi	Markasi	Ishlatiladigan tola uzunligi, mm	Mahsulot chiziqliy zichligi, kteks, teks	Chiqaruvchi ishchi organ tezligi		Choʻzish, E	Pishirilganlik, bur/m	Mashina unumdorligi, kg/s	Chiqaruvchi organ diametric, mm	Mashina oʻlchamlari,mm		Chiqaruvchi organlar soni
					n, min ⁻¹	V, m/ min					Eni	Uzunligi	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	Avtomatik toy tikich	UNIflok A 11	60	-	-	-	-	-	1000		5140	11300-51130	-
2	Bir barabanli tozalagich	UNiclean B 12	60	-	-	-	-	-	1400	750	1040	2205	-
3	Aralash tiruvchi mashina	UNImix B 72	60	-	-	-	-	-	800		1514	7830	-
4	Tozalash mashinasi	UNIflex B 60	60	-	-	500-1300	-	-	600		1800	1428	-
5	Tarash mashinasi	C-70	65	4-20 kteks	-	-	-	-	280	706	2961	5590	1
6	Pitalash I oʻtim	SB –D-45	80	1,25-7,0 kteks	-	1100	4,4-11,7	-	-	38	2460	8200	1
7	Pitalash II oʻtim	RSB-D-45	80	1,25-7,0 kteks	-	1100	4,5-11,6	-	-	38	2460	8200	1
8	Pliklash mashinasi	Fluier F 35	60	170-1450 teks	1500	50	4-20	17-96	-		3100	17665	160 tagacha (10 seksiya)
9	Yigirish mashinasi	G 35	60	132-3,7 teks	25000	-	8-120	200-3000	-		1000	47425-63127	1200-1632 (seksiya da 24 ta urchuq)

«Trutzschler» firmasining karda ipi uchun texnologik zanjir mashinalarining texnik tavsifi

t/r	Mashinalar nomi	Markasi	Ishlatiladigan tola uzunligi, mm	Mahsulot chiziqli zichligi, kteks, teks	Chiqaruvchi ishchi organ tezligi		Cho'zish, E	Pishitilganlik, bur/m	Mashina unumdorligi, kg/s	Chiqaruvchi organ diametric, mm	Mashina o'lchamlari, mm		Chiqaruvchi organlar soni
					n, min ⁻¹	V, m/min					Eni	Uzunligi	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	Avtomatik toytutkich	Blendomat BO-A	60	-	-	-	-	-	1500		5164	10670-50270	-
2	Ko'p funksiyali ajratkich	SP-MF	60	-	-	-	-	-	2000		1664	4485	-
3	Dastlabki tozalagich	CL-P	60	-	-	-	-	-	1000		1964	1485	-
4	Aralashiruvchi mashina	MX-U	60	-	-	-	-	-	1000		2264	6000	-
5	Tozalagich	Clenomat CL U	60	-	-	-	-	-	1200		2664	1512	-
6	Tozalash mashinasi	Securoprop SP-FPU	60	-	-	-	-	-	1500		1664	4485	-
7	Tarash mashinasi	TC 11	60	3,0-20 kteks	-	-	-	-	260		2150	6345	1
8	Pitalash I o'tim	TD 8	60	1,5-7,0 kteks	-	1000	4,0-11,0	-	-		2448	8154	1
9	Pitalash II o'tim	TD 8	60	1,5-7,0 kteks	-	1000	4,0-11,0	-	-		2448	8154	1
10	Pitkash mashinasi	Zinser-670	45	833 – 2000 teks	1000		3-15.8	10-100	-		4862	21950	144 tagacha (12ta seksiya
11	Yigirish mashinasi	Zinser -351	60	4,0-167 teks	25000	-	8-80	100-3500	-		1525	12500-62900	240-1680 (10-70) ta seksiya

«Marzoli» firmasining karda ipi uchun texnologik zanjir mashinalari texnik tavsifi

t/r	Mashinalar nomi	Markasi	Ishlatiladigan tola uzunligi, mm	Mahsulot chiziqliy zichligi, kteks, teks	Chiqaruvchi ishchi organ tezligi		Choʻzish, E	Pishitilganlik, bur/m	Mashina umumdorligi, kg/s	Chiqaruvchi organ diametri mm	Mashina oʻlchamlari,mm		Chiqaruvchi organlar soni
					n, min ⁻¹	V, m/min					Eni	Uzunligi	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	Avtomatik toytitkich	B12	65	-	-	-	-	-	1600		6365	11130-51130	-
2	Ikki barabanli tozalagich	B 390L	65	-	-	-	-	-	1600		2150	2225	-
3	Aralashiruvchi mashina	B 143 L	65	-	-	-	-	-	1600		2200	6175	-
4	Bir barabanli tozalagich	B 380L	60	-	-	-	-	-	1000		2300	5794	-
5	Tarash mashinasi	C701	65	3-40 kteks	17,4-69,8	-	-	-	270	700	2290	5790	1
6	Pitalash I oʻtim	DF 1	80	1,25-8,0 kteks	-	1000	4-10	-	-	38	3410	7880	1
7	PitalashII oʻtim	DFR 1	80	1,25-8,0 kteks	-	1000	4-10	-	-	38	3410	7880	1
8	Pitilash mashinasi	FT6	6	170 – 1470 teks	1500	-	4-20	12-140	-	32	1450 (5690)	5710-23310	36-120 (seksiyada 12 ta ragulka)
9	Halqali yigirish mashinasi	MDC 1	60	4,0-150 teks	25000	-	7,5-80	160-2000	-	27	1500	40588	432-1344 (seksiyada 48 ta urchuq)

«RIETER» firmasining qayta taralgan ip uchun texnologik zanjir mashinalarining texnik tavsifi

t/r	Mashinalar nomi	Markasi	Ishlatiladigan tola uzunligi, mm	Mahsulot chiziqliy zichligi, kteks, teks	Chiqaruvchi ishchi organ tezligi		Choʻzish, E	Pishitilganlik, bur/m	Mashina unumdorligi, kg/s	Chiqaruvchi organ diametri, mm	Mashina oʻlchamlari, mm		Chiqaruvchi organlar soni
					n, min ⁻¹	V, m/min					Eni	Uzunligi	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	1	2
1	Avtomatik toytikich	UNIflok A 11	60	-	-	-	-	-	1000		5140	11300-51130	-
2	Bir barabanli tozalagich	UNIClean B 12	60	-	-	-	-	-	1000	750	1600	2205	-
3	Aralashiruvchi mashina	UNImix B 70	60	-	-	-	-	-	800		1510	7700	-
4	Tozalash mashinasi	UNIflex B 60	60	-	-	500-1300	-	-	600		1800	1428	-
5	Tarash mashinasi	C-70	60	5-20 kteks	-	-	-	-	280	706	2961	5590	1
6	Pitalash 0-oʻtim	SB-D-45	80	1,25-7,0 kteks	-	1100	4,4-11,7	-	-	38	2460	8200	1
7	Pilta birlashtiruvchi	UNIlap E32	80	140 kteks	-	70-140	1,36-2,2	-	480		5038	6540	1
8	Qayta tarash	E 76	80	3-6 kteks	500	-	9,12-25,12	-	74		2054	7195	1
9	Pitalash 1-oʻtim	RSB-D-45	80	1,25-6,0 kteks	-	550	4,7-11,6	-	-	38	2460	8200	1
10	Piliklash mashinasi	Fluier F 35	60	170-1450 teks	1500	50	4-20	17-96	-		3100	17665	160 ta gacha (seksiyada 16 ta ragulka)
11	Yigirish mashinasi	G 35	60	132-3,7 teks	25000	-	8-120	200-3000	-		1000	47425-63127	1200-1632 (seksiyada 24 ta urchuq)

«Trutzschler» firmasining qayta taralgan ip uchun texnologik zanjir mashinalarining texnik tavsifi

t/r	Mashinalar nomi	Markasi	Ishlatiladigan tola uzunligi, mm	Mahsulot chiziqli tezligi, ktek/s	Chiqaruvchi organ tezligi		Cho'zish, E	Pishirilganlik, bur/m	Mashina unumdorligi, kg/s	Chiqaruvchi organ diametri, mm	Mashina o'lchamlari, mm		Chiqaruvchi organlar soni
					n, min ⁻¹	V, m/min					Eni	Uzunligi,	
1	Avtomatik toytikich	Blendomat BO-A	60	-	-	-	-	-	1500		5164	10670-50270	-
2	Ko'p funktsiyali ajratkich	SP-MF	60	-	-	-	-	-	2000		1664	4485	-
3	Dastlabki tozalagich	CL-P	60	-	-	-	-	-	1000		1964	1485	-
4	Aralashiruvchi mashina	MX-U	60	-	-	-	-	-	1000		2264	6000	-
5	Universal tozalagich	Clenomat CL U	60	-	-	-	-	-	1200		2664	1512	-
6	Tozalash mashinasi	Securoprop SP-FPU	60	-	-	-	-	-	1500		1664	4485	-
7	Tarash mashinasi	TC-11	60	3,0-20 ktek/s	-	-	-	-	260		2150	6345	1
8	Piltalash 0- o'tim	TD 8 -600	60	1,5-7,0 ktek/s	-	600	4,0-11,0	-	-		2448	8154	1
9	Piltabirlashtiruvchi mashina	TCL-1	60	140 ktek/s	-	70-130	1,4-2,3	-	460	13,5	7275	7280	1
10	Qayta tarash	TCO-1	60	3,0-6,0 ktek/s	500	-	8,8-22,5	-	74	4,5	2884	8372	1
11	Piltalash 1- o'tim	TD 8 -600	60	1,5-7,0 ktek/s	-	600	4,0-11,0	-	-		2448	8154	1
12	Piltalash mashinasi	Zinser-670	45	833 – 2000 teks	1000		3-15.8	10-100	-		4862	21950	144 ta gacha (seksiyada 16 ta ragulka)
13	Yigirish mashinasi	Zinser -351	60	4,0-167 teks	25000	-	8-80	100-3500	-		1525	12500-62900	240-1680 (seksiyada 24 ta urehuq)

«Marzoli» firmasining qayta taralgan ip uchun texnologik zanjir mashinalarining texnik tavsifi

t/r	Mashinalar nomi	Markasi	Ishlatiladigan tola uzunligi, mm	Mahsulot chiziqli zichligi, kteks, teks	Chiqaruvchi ishchi organ tezligi		Cho'zish, E	Pishitilganlik, bur/m	Mashina unumdorligi, kg/s	Chiqaruvchi organ diametri, mm	Mashina o'lchamlari, mm		Chiqaruvchi organlar soni
					n, min ⁻¹	V, m/min					Eni	Uzunligi	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	1	2
1	Avtooyitkich	V12	65	-	-	-	-	-	1600		5140	11300-51130	-
2	Ikki barabanli tozalagich	B 390L	65	-	-	-	-	-	1250		1950	2350	-
3	Aralashiruv-chi mahina	B 143L	65	-	-	-	-	-	1200		1700	5500	-
4	Bir barabanli tozalagich	B 380L	65	-	-	-	-	-	600		1890	1510	-
7	Tarash mashinasi	S 701	65	3,3-18 kteks	17,4-69,8	-	-	-	120		2400	4737	1
8	Pitalash 0-o'tim	DF 1	80	1,25-8,0 kteks	-	1000	4-11,6	-	-		2590	9355	1
9	Pilta birlashiruvchi mashina	LW 3	60	80 kteks	-	190	1,4-2,3	-	620		9500	10600	1
10	Qayta tarash mashinasi	CM-7	60	3,0-6,0 kteks	600	-	8,0-20,0	-	85		2487	7030	1
11	Pitalash 1-o'tim	DFR 1	80	1,25-8,0 kteks	-	1000	4-10	-	-		2590	11680	1
12	Pitilklash mashinasi	FT 60	63	170 – 1470 teks	1500	-	4-20	12-140	-		1450 (5690)	7385-18305	32-224 (seksiyada 16 ta ragulka)
13	Halqali yigirish mashinasi	MDS 1	60	4,0-200 teks	25000	-	7,5-80	160-2000	-		1000	40588	96-1824 (seksiyada 48ta urchuq)

«RIETER» firmasining pnevmomekanik ip uchun texnologik zanjir mashinalarining texnik tavsifi

t/r	Mashinalar nomi	Markasi	Ishlatiladigan tola uzunligi, mm	Mahsulot chiziqli tezligi, ktek/s	Chiqaruvchi ishchi organ tezligi		Cho'zish, E	Pishirilganlik, bur/m	Mashina umumidori, kg/s	Chiqaruvchi organ diametri, mm	Mashina o'lchamlari, mm		Chiqaruvchi organlar soni
					n, min ⁻¹	V, m/min					Eni	Uzunligi	
1 2		3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	1	2
1	Avtomatik toytikich	UNIflok A 11	60	-	-	-	-	-	1000		5140	11300-51130	-
2	Bir barabanli tozalagich	UNiclean B 12	60	-	-	-	-	-	1000	750	1600	2205	-
3	Aralashiruvchi mashina	UNImix B 70	60	-	-	-	-	-	800		1510	7700	-
4	Tozalash mashinasi	UNIflex B 60	60	-	-	500-1300	-	-	600		1800	1428	-
5	Tarash mashinasi	C-70	60	5-20 ktek/s	-	-	-	-	280	706	2961	5590	1
6	Piltalash I-o'tim	SB-D-45	80	1,25-7,0 ktek/s	-	1100	4,4-11,7	-	-	38	2460	8200	1
7	Piltalash II-o'tim	RSB-D-45	80	1,25-7,0 ktek/s	-	1100	4,5-11,6	-	-	38	2460	8200	
8	OE yigirish mashinasi	B1-923	60	14,5-200 teks	40000-110000	-	11-350	200-1700	-		2190	9490-42390	40-320 (seksiyada 20ta kamera)
9	OE yigirish mashinasi	R-40	60	10-200 teks	160000		40-400	196-1500	-		3261	32972-63008	260-500 (seksiyada 20ta kamera)

«Trutzschler» firmasining pnevmomexanik ip uchun texnologik zanjir mashinalarining texnik tavsifi

t/r	Mashinalar nomi	Markasi	Ishlatiladigan tola uzunligi, mm	Mahsulot chiziqli zichligi, kteks, teks	Chiqaruvchi ishchi organ tezligi		Cho'zish, E	Pishitilganlik, bur/m	Mashina unumdorligi, kg/s	Chiqaruvchi organ diametri, mm	Mashina o'lchamlari, mm		Chiqaruvchi organlar soni
					n, min ⁻¹	V, m/min					Eni	Uzunligi	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	Avtomatik toyitkich	Blendomat BO-A	60	-	-	-	-	-	1500		5164	10670-50270	-
2	Ko'pfunksiyali ajratkich	SP-MF	60	-	-	-	-	-	2000		1664	4485	-
3	Dastlabki tozalagich	CL-P	60	-	-	-	-	-	1000		1964	1485	-
4	Aralashiruvchi mashina	MX-U	60	-	-	-	-	-	1000		2264	6000	-
5	Tozalagich	Clenomat CL U	60	-	-	-	-	-	1200		2664	1512	-
6	Tozalash mashinasi	Securoprop SP-FPU	60	-	-	-	-	-	1500		1664	4485	-
7	Tarash mashinasi	TC-11	60	3,0-20 kteks	-	-	-	-	260		2150	6345	1
8	Piltalash 1-o'tim	TD 8	60	1,5-7,0 kteks	-	1000	4,0-11,0	-	-		2448	8154	1
9	Piltalash II-o'tim	TD 8	60	1,5-7,0 kteks	-	1000	4,0-11,0	-	-		2448	8154	1
10	OE yigirish mashinasi	BD-448	60	15-588 teks	15000-120000	-	40-350	200-1700	-		1200	8245-54525	32-448 (seksiyada 16ta kamera)
	OE yigirish mashinasi	Autocoro 8	60	10-167	20000-180000		40-400	200-1700	-		1547	10174-60790	48-480 (seksiyada 24 kamera)

«Marzoli» firmasining pnevmomehanik ip uchun texnologik zanjir mashinalarining texnik tavsifi

t/r	Mashinalar nomi	Markasi	Ishlatiladigan tola uzunligi, mm	Mahsulot chiziqli zichligi, kteks, teks	Chiqaruvchi ishchi organ tezligi		Choʻzish, E	Pishirilganlik, bur/m	Mashina unumdorligi, kg/s	Chiqaruvchi organ diametri, mm	Mashina oʻlchamlari, mm		Chiqaruvchi organlar soni
					n, min ⁻¹	V, m/min					Eni	Uzunligi mm	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	1	2
1	Avtpmatik toy tutkich	V12	65	-	-	-	-	-	1600		5140	11300-51130	-
2	Ikki barabanli tozalagich	B 390L	65	-	-	-	-	-	1250		1950	2350	-
3	Aralashtiruvchi mashina	B 143L	65	-	-	-	-	-	1200		1700	5500	-
4	Bir barabanli tozalagich	B 380L	65	-	-	-	-	-	600		1890	1510	-
6	Tarash mashinasi	C701	65	3,3-18 kteks	17,4-69,8	-	-	-	120		2400	4737	1
7	Piltalash mashinasi.	DF 1	80	1,25-8,0 kteks	-	1050	4-11,6	-	-		2590	9355	1
	Piltalash mashinasi.	DFR 1											
8	Yigirish mashinasi	Savio FRS-3000	60	10-150 teks	35000-150000	250	16-400	115-1500	-		1850	43154	312

Paxta tolasini yigirishdagi potok tizimlar

Ilg'or yigirish korxonalari «toy-pilta» potok tizimlarida sifatli taralgan pilta tayyorlash bo'yicha katta tajriba to'plagan. Bunday tizimlarga keyingi bosqich mashinalarini ham tutashtirish borasida izlanishlar olib borilmoqda. RIETER firmasi potok tizimidagi tarash mashinasini rostlagichsiz va rostlagichli piltalash mashinasi bilan tutashtirishni taklif etmoqda. Bunday tizimlarda piltalash mashinasi 1-o'timiga ehtiyoj qolmaydi, chunki taralgan pilta tarash mashinasi kallagida o'rnatilgan cho'zish asbobida piltalashning 1-o'timidek cho'ziladi va tosga taxlanadi.

TRUTZSCHLER va MARZOLI firmalari ham «toy-pilta» potok tizimini joriy qilish bo'yicha samarali tadqiqotlar olib bormoqda. Mazkur potok tizimlarini karda va qayta tarash yigirish sistemalarida ham qo'llash mumkin. Past navli paxta tolasidan katta chiziqlik zichlikdagi iplar yigirishda asosan bitta o'tim piltalash mashinasi qo'llanilmoqda. Bunday iplarni yigirishda asosan rotorli, aero yoki kamerali pnevmomexanik mashinalar ishlatilmoqda.

2.2. Yangi korxonalarga qo'yiladigan talablar

Paxtani yigirish texnologik jarayonlarini loyihalashda quyidagi asosiy texnik-iqtisodiy yo'nalishlarga e'tibor beriladi:

1. Yangi tezkor, serunum mashinalarni tanlash, fan va ilg'or tajribalar asosida yaratilgan yangi texnologiyani joriy qilish hisobiga har bir mashinaning yuqori ish unumdorligini va mahsulot sifatining yuqoriligini ta'minlash;

2. Mashinalarni bir-biri bilan tutashtirish va cho'zish asboblarining quvvatlarini oshirish hisobiga texnologik jarayonlarni qisqartirish;

3. Mehnatni ilg'or tajribalar asosida ilmiy tashkil qilish;

4. Xomashyodan oqilona, tejamkorlik bilan foydalanish;

5. Ishlab chiqariladigan ipning tannarxini pasaytirish maqsadida kam energiya talab etadigan kichik elektr yuritgichlarni qo'llab, sarf xarajatlarni tejash;

6. Jahon bozori talablari darajasidagi sifatli ip yigirib, eksportga yo'naltirilgan tayyor mahsulot va buyumlar ishlab chiqarish;

7. Takomillashgan texnika va texnologiyalarni joriy qilish;

8. Mehnat havfsizligini ta'minlash, sexlarda harorat va namlik ko'rsatkichlarini bir me'yorda saqlash va ekologik toza muhitni ta'minlash.

Paxtani yigirish texnologik jarayonlarini loyihalash turlicha yo'nalishlarda bajarilishi mumkin. Ular:

1. Korxona yoki ayrim sexlarni qayta jihozlash;

2. Ishlab turgan fabrikalarda mahsulot miqdorini ko'paytirish va sifatini yaxshilash;

3. Yangi fabrikalarni loyihalash.

Texnologik jarayonlarni loyihalashga berilgan topshiriqda shu narsa ko'zda tutilishi kerakki, ishlab chiqilgan texnologiya, qabul qilingan uskunalar va tashkiliy ishlar olinadigan ipning miqdorini ko'paytirib, sifatini yaxshilab, ipning tannarxini kamaytirishi lozim. Loyihalanayotgan korxonaning barcha iqtisodiy ko'rsatkichlari ilg'or korxonalarnikidan past bo'lmasligi kerak.

Nazorat savollari

1. «RIETER» firmasining karda ipi uchun qanday texnologik zanjiri mavjud?

2. «Trutzschler» firmasi karda ipi uchun qanday texnologik zanjir tavsiya etadi?

3. «Marzoli» firmasi karda ipi uchun qanday texnologik zanjir tavsiya etadi?

4. Yoqoridagi firmalar qayta taralgan ip uchun qanday texnologik zanjir tavsiya etadi?

5. Yoqoridagi firmalar pnevmomexanik ip uchun qanday texnologik zanjir tavsiya etadi?

III bob. YANGI KORXONALARNI LOYIHALASH. MAVJUD KORXONALARNI QAYTA JIHOZLASH

Ip yigirish korxona(fabrika)larining turlari va katta-kichikligi hamda boshqa korxonalar bilan munosabati har xil bo‘ladi.

Ip yigirish fabrikalari to‘quv, trikotaj va pardozlash fabrikalari bilan birga qurilishi ham mumkin.

Alohida yigiruv-to‘quv, yigiruv-trikotaj fabrikalari ham quriladi. Yangi fabrikalarni loyihalashda ishlab chiqariladigan mahsulotlar assortimentini bozor talablariga moslab tanlash kerak. Paxta ipi assortimentini tez o‘zgartirib bozor talablariga tezkorlik bilan moslanuvchan loyihalar tayyorlash maqsadga muvofiqdir.

Olinadigan mahsulotlarning tashqi ko‘rinishini yaxshilash va gijimlanishini kamaytirish uchun paxta tolasiga kimyoviy tolalarni aralashtirib ishlatish keng qo‘llanilmoqda. Ayrim fabrikalar o‘rtacha chiziqlik (15,5–84teks) dagi ip yigirishga mo‘ljallanadi. Bunday fabrikalar karda (oddiy) yigirish sistemalarida ishlaydi. Ingichka (5–15,4 teks) ip yigirish uchun yigirishning qayta tarash sistemasi qo‘llaniladi.

Uchinchi tur ip yigirish fabrikalari melanj usulida ip olish fabrikalari bo‘lib, paxta tolasi har xil ranglarga bo‘yalgandan keyin undan yigirib rangbarang ip olinadi. Bunday fabrikalar melanj fabrikalari deb ataladi. O‘zbekiston Respublikasida hozir «OZBORN textile» MCHJ xorijiy korxonasida melanj iplar paxta tolasidan olinib, eksportbop mahsulotlar tayyorlashda ishlatilmoqda.

Agar korxonada bir nechta yigiruv fabrikasi mavjud bo‘lsa, ularning har birida ma‘lum chiziqlik dagi iplarni ishlab chiqarishni rejalashtirish kerak, chunki bitta fabrikadan har xil yo‘gonlikdagi iplar ishlab chiqarilishi korxonaning ishini murakkablashtirib yuboradi.

3.1. Loyiha texnologik qismining tarkibi va mazmuni

Har bir loyihaning texnologik qismi quyidagi tartibda bajariladi:

1. Yangi qurilayotgan fabrikaga qurilish nuqtasi (joy) tanlanib, u atroflicha asoslanadi. Agar mavjud fabrikani rekonstruksiya qilish yoki qayta texnik jihozlash lozim bo'lsa, buni ham texnik-iqtisodiy jihatdan har tomonlama asoslash kerak. Aholini ish bilan ta'minlash va boshqa masalalar atroflicha yoritilishi kerak.

2. Tanlangan tayyor mahsulot, ya'ni gazlama, trikotaj yoki g'altak ipning tafsiloti yozma ravishda bayon qilinadi. Undan keyin mahsulot va ipning texnik tafsiloti beriladi.

3. Texnologik jarayonlarning hisob ishlari quyidagi tartibda keltiriladi:

- xomashyo tanlanadi va saralanma tolasidan yigiriladigan ip solishtirma uzish kuchining hisobiy kattaligi mavjud formulalardan biri yordamida aniqlanadi va tegishli standartning me'yoriy ko'rsatkichlari bilan solishtirib baholanadi;

- yigirish sistemasi tanlanib asoslanadi, qo'llaniladigan texnologik tizim tarkibiga kiruvchi mashinalar tanlanib, ularning texnik tavsiflari keltiriladi;

- yigirishning qisqa rejasi ishlab chiqiladi va tegishli hisoblar (iplarning chiziqli zichligi, otimlar bo'yicha cho'zish, qo'shishlar soni, pishitish koeffitsiyenti va buramlar qiymati, ishchi organlarning tezligi aniqlanadi yoki tezlik qabul qilinib, tegishli hisoblar bajariladi;

- o'timlar boyicha mashinalarning foydali vaqt koeffitsiyentlari (FVK) qabul qilinib, mashinadan foydalanish koeffitsiyentlari hisoblanadi;

- o'timlar bo'yicha mashinalarning nazariy, amaliy va hisobiy unumdorligi aniqlanadi;

- o'timlarda ajraladigan chiqindilarning nisbiy kattaliklarini mavjud me'yorlardan olib, o'timlar bo'yicha xomaki mahsulotlar va ipning chiqimi hisoblanadi;

- o'timlar bo'yicha orttirish koeffitsiyentlari hisoblab topiladi;

- fabrikaning ko'rsatilgan quvvati inobatga olinib, o'timlar

bo'yicha soatbay vazifaning kattaliklari va ular asosida mashinalar soni aniqlanadi;

- mashinalar apparatlarga ajratiladi;
- yigirish rejasiga tuzatmalar (korrektirovka) kiritilib, kengaytirilgan yigirish rejasi tuziladi;
- binoning turi va ustunlar qadami(to'ri) tanlanib, mashinalar joylashtiriladi;
- saralanma uchun mo'ljallangan maydon hisoblanib, joyi tanlanadi;
- xomaki mahsulotlar va ipni tashish uchun mo'ljallangan transport vositalari tanlanib joylanadi;
- chiqindilar bo'limi maydoni hisoblanadi, ularni qayta ishlovchi uskunalar tanlanib joylashtiriladi.

Fabrikada texnikaviy nazoratni tashkil qilish va mahsulot sifatini boshqarish chora-tadbirlari belgilanadi va ularni amalga oshirish uchun tegishli sinov-laboratoriya uskunolari tanlanadi.

Loyihaning texnologik qismi uning asosiy qismi hisoblanadi. Boshqa qismlar, ya'ni transport vositalarini tanlash, shamollatish vositalarini hisoblash, mehnat muhofazasi, havfsizlik texnikasi va boshqa masalalar, albatta, loyihaning texnologik qismini yaxshilash hamda takomillashtirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Loyiha topshirig'iga muvofiq biror sexni aniq hisoblash yoki birorta muhim tadbirning qo'llanishi, yangi yondashuvlar, biror yangi mashinaning tuzilishi yoki birorta mexanizmning sxemasi kabi maxsus topshiriqlarning bajarilishi bo'yicha ma'lumot loyihaning alohida maxsus qismida berilishi kerak.

3.2.Berilgan chiziqiy zichlikdagi ip ishlab chiqarish uchun xomashyo tanlash

So'nggi yillarda xomashyo birjalari tomonidan o'rta tolali paxtaning 20 dan ortiq, ingichka tolali paxtaning 10 ga yaqin seleksion navlari sotilmoqda. Bunday tolalardan ishlab chiqariladigan iplarning chiziqiy

zichligi ham turlicha (10–100 teks). Shuning uchun ham loyihalanadigan texnologik jarayonlarda ma'lum chiziqliy zichlikdagi ip ishlab chiqarish uchun tolani to'g'ri tanlash katta ahamiyatga ega. Yigiriladigan ip tannarxining 70% ulushini tolaning narxi tashkil etadi. Tolalarning turlari bo'yicha narxlari ham har xil. Undan tashqari, hamma paxta navlarini ham bir-biri bilan aralashtirib bo'lmaydi, chunki ularning xossalari har xil.

Shu tufayli har bir loyihaning eng asosiy masalalaridan biri — tolani to'g'ri tanlash hisoblanadi. Ikkinchi tomondan olinadigan ipning sifati va fizik-mexanik ko'rsatkichlari olingan tolaning xossalariiga bevosita bog'liq. Shuning uchun tola qancha sifatli bo'lsa, undan olingan ipning sifati ham shuncha yuqori bo'ladi. Shuni ta'kidlash kerakki, o'rtacha yo'g'onlikdagi ip olish uchun yuqori nav paxta tolasi qabul qilinsa, ipning sifati yaxshi, ammo tannarxi yuqori bo'ladi. Shuning uchun ma'lum yo'g'onlikdagi ip olish uchun shunday tola tanlash kerakki, ishlab chiqarilgan ipning sifat ko'rsatkichlari ham me'yorlar talabiga, ham iste'molchi talabiga to'liq javob bersin. Sifatli ip yigirish uchun turli tolalardan aralashma tuziladi. Aralashma tarkibiga bir nechta yondash paxta tolasi navlari qabul qilinishi mumkin. Ip yigirishda tolaning tarkibini tanlash iplarga qo'yilgan talablarga qarab amalga oshiriladi.

Texnologik jarayonlarni loyihalashda zarur bo'ladigan ip va tola bo'yicha ba'zi ma'lumotlar bilan tanishish maqsadga muvofiqdir.

Qo'shma korxonalarda yigirilgan iplar qaysi sohada ishlatilishiga qarab quyidagicha belgilanmoqda: oddiy (karda) to'quv ipi CD, qayta taralgan to'quv ipi CM harflari bilan belgilanib, ular so'ngida esa ipning inglizcha nomer raqamlari qo'shiladi. Trikotaj iplarini belgilashda CD va CM belgilari oldiga K (knitting) harfi qo'shilib, KCD yoki KCM deb qisqartirilgan belgilar bilan ifodalanadi (CD 20, CM 20, KCD 20, KCM 20). Keyingi paytlarda yigiruv korxonalarida kompakt iplar ishlab chiqarish joriy etildi. Ular karda yigirish tizimida ishlab chiqarilsa, CCD qayta tarash tizimida bo'lsa, CCM deb belgilab, unga inglizcha nomerini qo'yib CCD 20, CCM 20 ko'rinishida qabul qilingan.

Ip va boshqa yigirish mahsulotlari chiziqliy zichligini ifodalash uchun xalqaro teks sistemasi qabul qilingan. Teks kattaligi bir km uzunlikdagi mahsulot miqdorining grammlardagi massasini bildiradi va T harfi bilan belgilanadi.

$$T(\text{teks}) = \frac{g}{km}.$$

Ip mahsulotlarining chiziqliy zichligi xorijiy davlatlarda turlicha sistemalarda ifodalanadi. Metrik sistemada mahsulot ingichkaligi nomer bilan o'lganib, u bir gramm mahsulot uzunligining metrlardagi kattaligini ko'rsatadi va N_m harfi bilan ifodalanadi:

$$N_m = \frac{m}{g}.$$

Shuningdek, boshqa o'lchov birliklari ham qo'llaniladi. Ulardan biri den'ye sistemasi bo'lib, u asosan kimyoviy tolalar va ipak tolasining chiziqliy zichligini aniqlashda ishlatiladi. Денье 9000 m uzunlikdagi mahsulot massasining grammlardagi qiymatini bildiradi. Masalan, chiziqliy zichligi 20 den'ye ip uzunligi 9000 m bo'lib, uning massasi 20 g ni tashkil etadi.

Inglizcha o'lchov tizimida N_{eb} harfi bilan belgilanadigan ingliz nomeri atamasi ishlatilib, 840 yard uzunlikdagi mahsulot massasining funtdagi qiymatini bildiradi:

$$N_{eb} = \frac{840 \text{ yard}}{\text{funt}}$$

Bulardan tashqari, N_{ek} sistemasi (kamvol iplarining inglizcha nomeri) va gran/yard sistemasi (Amerika grani) ham ishlatiladi.

Mahsulot chiziqliy zichligi o'lchov birliklarini konversatsiyalab hisoblash koeffitsiyentlari 3.1-jadvalda keltirilgan.

3.1-jadval

**Mahsulot chiziqliy zichligi o'lchov birliklarini qayta hisoblash
koeffitsiyentlari**

Sistemalar	tex	Nm	Ne _B	Gran/yard	Ne _k
tex		$\frac{1000}{\text{teks}}$	$\frac{590}{\text{teks}}$	$\frac{\text{teks}}{70,92}$	$\frac{885,8}{\text{teks}}$
Nm	$\frac{1000}{Nm}$		$\frac{Nm}{1,69}$	$\frac{14,1}{Nm}$	$\frac{Nm}{1,129}$
Ne _B	$\frac{590}{Ne_B}$	$1,69 \times Ne_B$		$\frac{8,34}{Ne_B}$	Ne _B x 1,5
Gran/yard	$gr/yard \times 70,92$	$\frac{14,1}{gr / yard}$	$\frac{8,34}{gr / yard}$		$\frac{12,48}{gr / yard}$
Ne _k	$\frac{885,8}{Ne_k}$	$Ne_k \times 1,129$	$Ne_k \times 0,68$	$\frac{12,48}{Ne_k}$	

Dunyo mamlakatlarida tayyorlangan paxta tolasi hajmi va uni qayta ishlash darajasi haqida ma'lumot 3.2-jadvalda keltirilgan.

3.2-jadval

**Dunyo bo'yicha ishlab chiqariladigan
paxta tolasining hajmi**

	Yetishtirish			
	Mamlakatlar (million tonna)	Yillar		
		2013/14	2014/15	2015/16
1	AQSH	3.0	2.9	3.1
2	Xitoy	8.2	8.1	8.6
3	Xindiston	5.1	5.2	5.4

3.1-jadvalning davomi

4	Pokiston	2.0	2.1	1.9
5	O'zbekiston	1.7	1.8	1.9
6	Turkiya	0.6	0.6	0.7
7	Argentina	0.1	0.2	0.3
8	Turkmaniston	0.5	0.5	0.4
9	Braziliya	1.5	1.6	2.0
10	Meksika	0.3	0.3	0.2
	Dunyo bo'yicha	25.6	26.3	25.4
	Qayta ishlash			
	Mamlakatlar (million tonna)	Yillar		
		2013/14	2014/15	2015/16
1	AQSH	1.0	1.0	1.0
2	Xitoy	10.6	10.9	11.0
3	Hindiston	4.6	4.9	5.3
4	Pokiston	2.4	2.4	2.8
5	O'zbekiston	0.5	0.6	0.8
6	Turkiya	1.2	1.4	1.6
7	Argentina	0.2	0.2	0.3
8	Turkmaniston	-	-	-
9	Braziliya	1.2	1.4	1.5
10	Meksika	0.4	0.5	0.6
	Dunyo bo'yicha	26.0	26.9	27.0

O'zbekistonda yetishtiriladigan paxta tolasi asosan o'rta tolali qisman ingichka tolali paxta bo'lib, uning sifat ko'rsatkichlari yildan yilga yaxshilanib bormoqda.

Paxta tolasi O'zDSt 604 2016 ga binoan uzunligiga qarab 9 ta tipga (3.3-jadval), rangi, tashqi ko'rinishi va dog'lariga qarab 5 ta navga bo'linadi (3.4-jadval). Paxta tolasi nuqson va iflos aralashmalar miqdoriga qarab Oliy, Yaxshi, O'rta, Oddiy va Iflos sinflarga bo'linadi (3.5-jadval).

3.3-jadval

Paxta tolasining tipi bo'yicha ko'rsatkichlari

Tipi	Shtapel massa uzunligi, mm da, kamida	Chiziqiy zichligi, mteks, ko'pi bilan	I va II navlar uchun solishtirma uzish kuchi, sN/teks
1a	40,2	125	29,0 va undan ortiq
1b	39,2	135	
1	38,2	144	
2	37,2	150	
3	35,2	165	
4	33,2	180	23,0 ÷ 27,0
5	31,2	190	
6	30,2	200	
7	29,2	200 dan ortiq	

3.4-jadval

Paxta tolasining navi bo'yicha ko'rsatkichlari

Tipi	Navlar bo'yicha pishib etilganlik koeffitsiyentlari, kamida				
	Birinci (I)	Ikkinchi (II)	Uchinchi (III)	To'rtinchi (IV)	Beshinchi (V)
1a, 1b, 1,2,3	2,0	1,7	1,4	1,2	1,2 dan kam
4,5,6,7	1,8	1,6	1,4	1,2	1,2 dan kam

Paxta tolasining sinfi bo'yicha ko'rsatkichlari

Sanoat navi	Paxta tolasining sinflari bo'yicha nuqsonlar va iflos aralashmalarining massaviy ulushi me'yorlari, % da ko'pi bilan				
	Oliy	Yaxshi	O'rta	Oddiy	Iflos
I	2,0	2,5	3,0	4,0	5,5
II	2,5	3,5	4,5	5,5	7,0
III	3,0	4,0	5,5	7,5	10,0
IV	4,5	6,0	8,5	10,5	14,0
V	6,5	8,5	10,5	12,5	16,0

Yigirish usulidan qat'iy nazar aniq maqsadlarda yigiriladigan iplar uchun paxta tolasining tipli (namunaviy) saralanmalar tarkibi ishlab chiqilgan va tasdiqlangan (3.6-jadval.)

Turli chiziqliy zichlikdagi iplarni yigirish uchun tavsiya qilingan tipli saralanmalar

Ipning chiziqliy zichligi, teks	Tavsiya qilingan tipli saralanmalar	Izoh
1	2	3
11,8	4-I, 4-II 4-I, 4-II, 4-0	
13	4-I, 4-II	Bazaviy nav 60% dan ko'p emas
14	4-II, 4-I	
15,5	4-II, 4-I, 4-III	
16,5	4-II	

36-jadvalning davomi

15,4	4-I, 5-I, 4-II, 5-II	
16,5	4-I, 5-I, 5-II	
	4-I, 4-II, 5-I, 5-II	
	4-II, 5-I	
18,5	5-I, 5-II, 4-I	4-tipdagi I nav tola 20% dan ko'p emas
20	5-I, 5-II, 4-II	
21	5-I, 5-II, 4-I, 4-II	
1	2	3
20	5-I	
21	5-I, 5-II	
22		
25	5-II, 5-I, 5-III	
25	5-II	
27	5-II, 6-I, 4-III	Bazaviy nav 40- 50% 4-tipdagi I nov paxta-35-20%
28		
29		
27	6-I	
28	6-I, 6-II	
29	6-II, 6-I	
34	5-III, 6-II	
36	6-II, 6-III	
38	5-III	
	6-III	

Har bir namunaviy saralanma asosini paxta tolasining bitta navi tashkil etadi. Uni bazaviy nav deyilib, agar saralanma ikkita navdan iborat bo'lsa, uning ulushi 60 % dan kam bo'lmaydi. Namunaviy saralanma tuzish asoslari mutaxassislik fanlarida o'rganilgan. Unga asosan yondash tip va yondash navlar aralashtirilishi lozim. Bunda tolaning shtapel uzunligidagi farqi 4 mmdan, chiziqiy zichligidagi farqi esa 18 mteksdan oshmasligi kerak. Bundan tashqari, saralanmaga kamida oltita marka (partiya) tolalari qo'shilishi kerak.

Paxtaning O'zbekistonda rayonlashtirilgan ekiladigan istiqbolli seleksion nav ko'rsatkichlari 3.7-jadvalda keltirilgan.

O'zbekistonda tayyorlangan paxta tolasining umumiy hajmdagi past navlar ulushi yildan-yilga kamayib bormoqda. O'zbekistondagi yigirish korxonalarida past navli paxta tolalari va chiqindi tolalarni saralanmaga qo'shmaslik tajribasi yaxshi natijalar bermoqda. Yigirilgan ip xalqaro standartlar talablariga mos sifat kategoriyalariga to'g'ri kelib, tayyor mahsulotlar jahon bozorida o'rtnashib olishiga zamin yaratilmoqda. Shuni ta'kidlash kerakki, ilg'or texnologiyalar joriy qilingan korxonalarda homashyodan foydalanish va saralanma tuzishning an'anaviy qoidalariga to'liq amal qilinmayapti. Buning asosiy sababi bozor munosabatlari sharoitida buyurtmachi talablari asosida mahsulot ishlab chiqarish bilan izohlanadi. Hozir jahon andozalariga ko'ra ip sifati "Uster Statistics 2013" xalqaro standart ko'rsatkichlari, ya'ni ipning chiziqiy va kvadratik notekisligi, ingichka, yo'gon joylari soni va nepslar miqdori bilan baholanmoqda. An'anaviy talablar bo'yicha ipning sifati uning uzish kuchi va kvadratik notekislikni hisobga oluvchi sifat ko'rsatkichlari bilan baholanadi. Ipdagi nuqsonlar soni mahsulot sifatini belgilaydi. Loyihalanayotgan texnologik jarayonlarda shuning uchun ipning ravonligi, tozaligini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar rejalashtirilishi shart.

Ilg'or texnologiyalar va uskunalar bilan jihozlangan yigirish korxonalarida aralashma tuzishda "Lot" deb ataluvchi tola partiyalaridan foydalanilmoqda. "Lot" bitta, ikkita yoki undan ko'proq tola tipi va navlaridan tuzilgan bo'lishi mumkin (3.8-jadval).

**2017-yil g'ozda hosildan olingan paxta tolasi seleksiya
navlarining fizik-mexanik xossa ko'rsatkichlari
to'grisida umumiy ma'lumot**

Seleksiya nomi	Seleksiya kodi	SHtapel uzunlik kodi	Mic Mikroneyr	Strenght Solishtirma uzilish kuchi, g/teks	RD Nur qaytarish koefitsiyenti, %	+b Sarg'ishlik darajasi	T Tresh kod	UI Bir xillik indeksi	UHML Yuqori o'rtacha uzunlik dyuym *100	Elong Uzilishdagi uzayish, %	SFI Kalta tolalar indeksi, %
Andijon viloyati											
An-Boyovut-2	5	35	4,8	31,9	73,9	9	6	83,9	109,4	5,6	7,1
Armugon	12	36	4,6	29,1	76,2	7,9	4	83,4	112,2	7,7	8,8
Kelajak	21	36	4,8	31,2	75,4	8,6	7	83,5	112,3	7,6	7,2
C-2	28	35	4,7	31	68,2	8,8	10	83,4	109,8	7,2	8,1
Istiqlo1-14	43	36	4,6	30,9	74,6	8,6	7	83,5	112,5	6,9	7,5
Sulton	57	35	4,7	31,5	74,3	8,7	7	83,6	109,4	6,7	6,9
Andijon-36	63	36	4,7	31,6	74,8	8,8	6	83,6	112,6	7,5	6,8
Andijon-37	64	36	4,6	31,3	75,1	8,7	6	83,3	112,6	7,3	7,4
Buxoro-108	67	36	4,9	30,7	74,8	8,9	8	83,2	112,1	8,5	5,8
C-6541	69	36	4,4	30,2	68,8	9,7	7	83,8	112,2	5,9	7,4
Andijon-35	89	35	4,8	30,9	74,2	8,8	7	83,2	109,5	6,9	7,4
Yangi seleksiyalar	90	36	4,7	30,8	74,4	8,8	7	83,6	112,5	7,1	6,4
Navbaxor-2	97	36	4,6	30,8	76,4	8,6	7	83,4	112,5	8	7,3
Buxoro viloyati											
C-8290	8	36	4,5	30,4	80,5	8,7	2	83,1	113,1	12,4	5,1
Buxoro-6	14	36	4,5	31,0	79,3	9,2	4	82,5	113,5	11,0	5,1
Buxoro-102	87	36	4,5	31,0	79,5	9,0	4	82,5	113,6	11,0	5,2
Buxoro-8	88	36	4,5	30,9	79,4	9,1	4	82,5	113,6	11,0	5,1
YAngi seleksiyalar	90	36	4,5	30,8	79,9	9,2	3	82,4	113,7	11,1	5,0
Porloq-2	92	36	4,5	30,6	79,2	8,9	5	82,6	113,6	10,5	5,0
Boshqa seleksiyalar	99	36	4,5	30,8	79,7	8,9	4	82,5	113,6	11,0	5,3

3.7-jadvalning davomi\

Namangan viloyati											
O'nqurgon-1	7	36	4,8	36,5	73,4	8,7	7	83,8	112,4	7,3	6,2
C-4880	22	36	4,7	32,3	76,2	8,2	6	82,4	112,4	7,4	8,4
C-6771	23	36	4,7	34,2	60,8	12,4	12	84,8	111	7,2	6,9
Namangan-77	25	36	4,8	35,5	72,3	8,3	10	83,7	112,7	7,1	7,2
Sulton	57	36	4,7	38,8	73,1	8,5	8	84	113,1	7	7,1
Namangan-34	71	36	4,7	35,8	76,3	8,6	6	83,6	112,7	7,3	7,2
Buxoro-102	87	36	4,7	33,8	75,1	8,5	7	83	112,5	7,2	8,3
Andijon-35	89	36	4,8	36	72,1	8,5	10	83,5	112,8	7,1	7,5
YAngi seleksiyalar	90	36	4,8	37	74,4	8,3	8	83,7	112,5	7,3	7
Porloq-1	91	36	4,7	36,1	74,8	8,6	7	83,9	113,4	7,2	7,2
Porloq-2	92	36	4,7	37,4	71,6	8,6	10	84	113,9	7,1	7,4
Porloq-3	93	36	4,7	34,2	75,6	8,6	7	82,1	113,8	6,7	7,4
Porloq-4	94	36	4,7	34,9	74,9	7,6	9	84,2	113,6	7,3	4,8
Porloq-5	95	36	4,6	37	75,2	7,8	9	84	113,4	7	5
Porloq-6	96	36	4,6	39,1	77,6	7,6	5	83,1	113,8	6,2	5,5
C-8286	98	36	4,8	38,5	74,1	8,2	8	83,8	112,4	7,1	6,6
Boshqa seleksiyalar	99	36	4,8	36,2	74,2	8,7	8	83,8	112,2	7,2	6,7
Sirdaryo viloyati											
An-Boyovut-2	5	36	4,7	31,6	75	9,2	3	83,4	111,9	7,6	9,1
O'nqurgon-1	7	38	4,6	41,3	75,5	7,4	5	83,3	118,3	5,4	6,9
C-8292	9	35	4,4	35,4	66,2	9,2	8	83,9	109,9	9,1	11,7
C-4727	29	35	4,7	31	73,6	9,1	4	82,8	110,5	7,5	10,1
C-6524	33	36	4,7	31,7	73,8	9,4	4	83,2	112,1	7,7	9,5
Xorazm-127	46	36	4,7	31,3	76,9	9,0	2	82,8	111,6	8	10
Guliston	51	36	4,6	28,5	77,3	9,2	4	82,8	111,5	10	12,2
UZFA-705	53	35	4,6	30,8	78,6	8,4	3	82,3	110,3	8,6	11,4
Sulton	57	36	4,7	31,4	74,5	9,3	4	83,2	111	7,4	9,6
Buxoro-102	87	36	4,6	30,9	76,3	9,5	3	82,5	112,6	7,9	9,9
Porloq-1	91	36	4,7	31,2	74,3	9,2	4	83,1	111,4	7,6	10
Porloq-4	94	36	4,5	30,5	78,4	83,3	2	82,4	112,8	7,3	9,9

3.7-jadvalning davomi

Qashqadaryo viloyati											
X Hamkor	13	37	4,6	33,3	78,3	10,1	2	83,4	114,1	8,5	4,8
Buxoro-6	14	37	4,5	31,6	78,8	9,3	2	83	113,8	7,2	5
Gulbahor	15	37	4,4	31,3	80,5	8,9	2	83,5	114,8	7,5	5,4
Namangan-77	25	36	4,6	31	78,9	9,0	2	82,8	112,2	6,7	5,2
Namangan-107	40	37	4,3	32,4	76,4	10,3	1	83,3	113,8	7,2	3,4
Ishonch	44	37	4,4	32	79,4	9,1	2	83	113,8	7	4,8
Sulton	57	37	4,5	32	79,3	9,6	2	83	113,8	7,9	5,1
UZPITI-2601	85	36	4,5	32,2	79,2	9,3	2	83,1	113,2	7,2	4,9
Buxoro-102	87	37	4,5	31,6	79,1	9,2	2	83	113,8	7,1	5
Buxoro-8	88	37	4,5	31,6	78,8	9,2	2	83	113,8	7,1	5
Yangi seleksiyalar	90	37	4,5	31,7	79,6	9,3	2	83	114	7,3	4,8
Porloq-1	94	37	4,5	31,5	79,1	9,2	2	83	114,6	7,3	5,2
Samarqand viloyati											
Omad-27	27	37	4,5	29,5	79	9,1	4	82,6	114,3	6,8	6,8
C-8284	52	36	4,6	29,5	79,1	9,2	4	82,8	113,4	7,4	6,6
Sulton	57	37	4,6	29,7	79,6	9,1	4	82,7	113,8	6,6	6,8
C-6565	58	37	4,5	29,4	77,7	9,2	4	82,6	113,7	6,9	6,6
Buxoro-102	87	37	4,5	30	80,3	9	3	82,5	113,8	6,9	6,8
Porloq-1	91	36	4,5	28,7	79,2	9,3	4	82,3	113,2	6,7	6,6
Porloq-2	92	37	4,7	27,9	77,7	9	4	82,2	113,6	6,5	10,1
C-8286	98	36	4,6	30,1	79,5	9,1	4	82,4	113,3	6,9	6,8
Jizzax viloyati											
An-Boyovut-2	5	36	4,7	30,2	77,1	8,9	4	82,5	112	8,7	7,4
Namangan-77	25	36	4,7	29,3	76,3	8,9	5	82,4	111,8	8,2	7,6
C-6524	33	36	4,6	29,7	77,2	8,9	4	82,4	112	8,4	7,5
Paxtakor-1	42	36	4,6	29,1	77,4	9,1	4	82,1	111,2	9	7,7
Besh-qaxramon	55	35	4,6	29,8	80,8	8,3	2	81,6	110	11,5	8
Sulton	57	36	4,6	29,6	76,5	9,1	5	82,3	111,7	8,5	7,5
Kuo*paysin	72	36	4,6	32,2	74,6	8,9	5	82,7	112,2	7,3	8,3
Buxoro-102	87	36	4,6	30,6	77,8	9,1	4	82,6	112,4	8,6	7,6

3.7-jadvalning davomi

Buxoro-8	88	36	4,7	30,4	77,3	8,8	5	82	112,4	10,1	8,1
Porloq-1	91	36	4,7	30,9	76,7	9	5	82,8	113,3	8,4	7,2
Farg'ona viloyati											
An-Boyovut-2	5	36	4,6	31,8	73,8	9	7	84,1	111,8	10,2	5,4
C-8290	8	36	4,6	32,3	74,6	8,8	7	84,1	111,8	10,2	5,3
C-6775	20	36	4,6	32,2	74,2	9	8	83,8	111,8	10	5,6
Namangan-77	25	36	4,6	31	74,8	8,9	8	84	111,6	10	5,7
C-6524	33	36	4,5	33,1	73,8	9	9	84,2	112,2	10,1	5,2
Culton	57	36	4,6	32,2	73,6	9	8	84,3	111,7	9,7	5,2
Andijon-36	63	36	4,6	32,4	75	8,5	8	84,2	112,4	10	5,3
Andijon-35	89	36	4,7	31,4	74,3	9,3	7	83,9	111,7	9,9	5,7
Porloq-1	91	37	4,6	31,6	73,7	9,3	8	83,8	116	9,8	5,2
Qoraqalpog'iston Respublikasi											
C-9085	19	37	4,7	33,5	76,8	8,8	5	83,3	114,1	8,1	6,3
C-6775	20	37	4,3	31,2	59,4	10,9	5	82	116,3	6,8	6,7
Omad-27	27	37	4,7	34,3	77,3	9,1	5	83,7	115,6	8,5	6,2
C-4727	29	37	4,8	33,7	77,7	8,8	5	83,5	113,8	8,3	6,3
Sulton	57	37	4,8	33,9	76,7	9	5	83,8	114,4	8,1	6,1
Chimboy-5018	79	36	4,8	33,9	77,8	8,8	5	83,6	113,3	8,5	6,3
Buxoro-102	87	37	4,7	33,6	77,4	8,9	5	83,4	114,5	8,2	6,3
Buxoro-8	88	37	4,7	34	76,6	9	5	83,5	115,1	8	6,3
Navoiy viloyati											
An-Boyovut-2	5	36	4,7	31,3	79,6	9,3	3	83,4	112,5	8,1	4,7
C-8290	8	36	4,6	36,7	82	11,1	2	86,5	113	8,2	4,2
Buxoro-6	14	36	4,5	32,1	79,8	9,7	2	83,4	112,7	8,3	4,8
Sulton	57	36	4,7	31,5	79,3	9,1	3	83,1	112,9	8,1	4,9
UZPITI-202	82	36	4,6	31,9	82,2	10,1	2	83,4	112,7	8,3	4,4
Buxoro-102	87	36	4,5	32,1	80,5	9,5	2	83,5	112,7	8,1	5
Porloq-1	91	37	4,7	29,1	78,6	8,9	3	81,5	113,7	7	6,5
Porloq-2	92	38	4,6	31,2	80,2	9	3	83,4	117,7	7,2	4,3
Xorazm viloyati											
C-8294	2	36	4,7	29,5	78,5	8,7	5	82,9	113,2	8,8	4,7
Mehnat	22	36	4,7	29,4	79	8,7	4	82,8	112,9	8,9	5

3.7-jadvalning davomi

Omad-27	27	36	4,7	28,6	78,8	8,6	4	82,9	113	8,7	4,6
Istiqlol-14	43	37	4,9	28,1	80,4	9,3	4	82,3	113,5	9,6	5,3
Xorazm-127	46	36	4,8	29,9	78,9	8,7	4	83	112,9	9,1	4,7
Sulton	57	36	4,8	29,9	78,6	8,8	5	82,9	112,9	8,9	4,8
Xorazm-150	83	36	4,8	29,8	78,2	8,8	4	82,9	112,8	8,8	5
Porloq-2	92	39	4,7	30,7	79,3	9	5	83,4	121	8,7	4,1
Surxandaryo viloyati											
Hamkor	13	36	4,7	33,4	77,5	10,3	1	83,5	111,6	5,6	5,2
Buxoro-6	14	36	4,6	32,6	77,5	9,4	3	83,1	112,2	7,3	4,4
Mehnat	22	36	4,5	35,8	77,6	9	2	85,1	112,8	7,7	3,5
Namangan-77	25	36	4,7	32,9	76,9	9,2	3	83,4	111,8	7	4,4
Yo'lotan	38	45	4,1	40,8	72,5	10,1	5	85,4	132,4	6,4	3,1
UZFA-705	53	37	4,6	34,5	77,9	9,1	3	83,9	114,9	7,6	4,2
UZPITI-1604	54	36	4,7	33,4	69,4	10,8	3	83,8	112,2	6,4	3,8
Besh-qaxramon	55	36	4,7	32,7	77,3	9,4	2	83,4	111,9	7,3	4,4
Sulton	57	36	4,7	33,2	77,4	9,3	2	83,4	111,8	7,1	4,3
Buxoro-102	87	36	4,6	32,7	78	9,3	2	83,2	112,4	7,5	4,5
Buxoro-8	88	36	4,7	32,3	78	9,4	2	83,5	112,7	6,9	4,6
Yangi seleksiyalar	90	36	4,7	33,3	76,9	9,5	2	83,5	112,7	6,5	4,5
Porloq-1	91	37	4,7	33,2	77,2	9,3	2	83,3	114,1	7	4,5
Porloq-4	94	37	4,7	32,5	76,7	9,2	2	83,8	114,1	6,2	3,7
Toshkent viloyati											
C-6524	33	36	4,6	31,2	77,5	8,3	3	83,1	112	6,8	5,6
Kelajak	21	35	4,6	29,9	78	8,5	2	83	108,6	7,2	6,9
Namangan-77	25	35	4,6	29,4	78	8,4	3	83,1	108,9	7,1	6,6
Sulton	57	35	4,7	30,7	76,9	8,6	4	83,3	108,6	6,7	6
UZFA-703	60	36	4,4	32,4	77,3	8,9	2	83,1	111,1	8,1	6,8
Buxoro-102	87	36	4,5	31,9	77,4	9,1	3	83,5	112,9	7,4	5,7
Porloq-2	92	38	4,7	32,8	81	8,4	2	83	118,1	6,3	4,8
Porloq-4	94	37	4,6	30,9	76,8	8,5	4	83	115,5	6,7	5,3

Lotlarni tuzishda korxonada tola namunalaridan kichik namunalar usulida ishlab chiqarish sharoitida tajribaviy ip yigirilib, sifati tekshirib ko‘rilishi mumkin. Korxonada lotlarni tuzishda orttirilgan

tajribalarga suyanib, tugayotgan lot aralashmasidagi tolalar xossa ko'rsatkichlarini o'zgarmasligini ta'minlash bo'yicha ish tutiladi. Shundagina yangi lotdan olinadigan ipning xossa ko'rsatkichlari ham o'zgarmay qoladi. Ba'zan kerak hollarda yangi lotga tuzatmalar kiritiladi. Shunday qilib, har bir ip assortimenti uchun keltirilgan tolalardan ma'lum muddatga alohida lotlar tuziladi va buyruq asosida uning tarkibi tasdiqlanib, ma'lum shaxslar mutasaddi etib tayinlanadi.

Xindistonda ayrim ip assortimentlari uchun paxta tolasining ko'rsatkichlari kattaliklari bo'yicha maxsus ma'lumotlarni SITRA tadqiqot markazi tavsiya etadi. Respublikadagi qo'shma va xususiy korxonalarda homashyodan samarali foydalanish maqsadida ishlab chiqarish buyrug'i chiqarilib, unga rioya etish muntazam nazorat etib boriladi.

3.8-jadvalda paxta tolasini aralashmasi (Lot) ning tarkibi 48 kun davomida o'zgarishi ko'rsatilgan. Ko'rsatilgan paxta tolasini "Lot"ni ma'lum assortimentdagi ip ishlab chiqarish uchun qo'llash tavsiya etiladi. Homashyo (regionlar shartli berilgan) bo'limida buyruqqa rioya qilinib, lot tarkibi o'zgartirmay ushlab turiladi. Mas'ul shaxslar LOT ni ko'rsatilgan sarflanishini ta'minlaydilar.

Lot tarkibi yuqorida keltirilgan muddat o'tishi bilan o'zgarishi muqarrar. Qabul qilib olingan tola markalari asosida yangi LOT tuziladi va aralashma sifat ko'rsatkichlarini saralanma tuzish qoidalarini asosida mumkin qadar o'zgartirmay eski LOT almashtiriladi

Xomashyodan saralanma (aralashma) tuzishda to'g'ri foydalanish uchun ba'zi qo'shma korxonalarda LOT tarkibi toyda va kg da yozilishi mumkin (3.9-jadval).

3.9-jadval

LOT TARKIBI

Tolaning kelib chiqishi	Paxta tolasining qoldigi	
	Toyda	kg da
Qashqadaryo	871	196881,6
Navoiy	219	47589,3
Jami	1090	244470,9

Xomashyo bo‘limining faoliyati ham rejalashtiriladi. Misol tariqasida 3.11–3.12-jadvallarda tola ko‘rsatkichlari, 3.13- jadvalda esa toylarni stavkada joylashtirish tartibi ko‘rsatilgan. Toylarni stavkada 3.8-jadvalda ko‘rsatilgan markalari boyicha tasodifiy sonlar jadvalidan foydalanib joylashtirish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Loyihalanayotgan yigirish korxonasida homashyodan foydalanishning qoidalari bir nechta boshqacha variantlarda ko‘rsatilishi ham mumkin. (3.10.- a jadval)

3.10 a-jadval

Toylarni lotda joylashtirish tartibi

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Qash A	Qash A	Nav V	Qash A	Qash A	Qash A	Qash A	Nav V	Qash A	Qash A	Qash A	Nav V
13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Qash A	Qash A	Qash A	Qash A	Nav V	Qash A	Qash A	Qash A	Qash A	Qash A	Qash A	Nav V

“KCD-X” (trikotaj ipi uchun) aralashma tarkibi

Sana: 21.01.19 y.

Variant A - Qashqadaryo –127-136, 137, 125-106, 146, 153 - O‘ziga o‘zi

Variant B - Navoiy – 080-089,92,97 -O‘ziga-o‘zi

3.10 -b jadval

№	Marka	Belgi	Marka	Belgi
1	127-136	A	127-136	A
2	125-106	A	125-106	A
3	080-089	B	080-089	B
4	127-137	A	127-137	A
5	125-146	A	125-146	A
6	127-136	A	127-136	A

3.10 -b jadvalning davomi

7	125-106	A	125-106	A
8	080-089	B	080-089	B
9	127-137	A	127-137	A
10	125-146	A	125-146	A
11	127-136	A	127-136	A
12	080-089	B	080-089	B
13	125-106	A	125-10	A
14	127-137	A	127-137	A
15	125-146	A	125-146	A
16	127-136	A	127-136	A
17	080-089	B	080-089	B
18	125-106	A	125-106	A
19	127-137	A	127-137	A
20	125-146	A	125-146	A
21	127-136	A	127-136	A
22	125-106	A	125-106	A
23	127-137	A	127-137	A
24	080-089	B	080-089	B

Jami 48 ta toy ochiladi va lot (stavka) da 3.10-a va 3.10-b jadvallarida ko'rsatilgandek joylashtiriladi.

Yuqorida ko'rsatilgan toylarni joylashtirish sxemasi o'zgarmas qoida sifatida qabul qilinishini loyihada qayd etilishi maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, qayta taralgan ip LOTlari tarkibi bo'yicha ham muayyan holda nimalar qilinishi lozimligi ba'zi korxonalarda tegishli yo'riqnomalarda ko'rsatilmoqda. Misol tariqasida CM-B LOTi (turlicha belgilar qo'yiladi), KCM-30 trikotaj qayta tarash ipi homashyosidan foydalanish tartibi tavsiya etilgan (3.13-jadval).

“CM-B” aralashmasi homashyosining sexga uzatilish sanasi va tarkibining batafsil bayoni:

- homashyoning sexga uzatilish sanasi: 22.01.19-y.
- aralashma tarkibi: yuqorida keltirilgan paxta tolasi aralashmasi tarkibiga amal qilish tavsiya etiladi.

3.11-jadval

Lot tarkibi

Tolaning qayerdanligi	Paxta tolasining qoldigi	
	Toy	kg
Navoi	1785	378659,7
Qashqadaryo	880	196382,7
Jami	2665	575042,4

3.12-jadval

Tolaning xossa ko'rsatkichlari

T o l a n i n g q a y e r d a n l i g i	sample	mic	STR	LEN	SFI	Cnt	Color
Navoi	100	4,5	30,2	1,19	5,1	11	11-2
Qashqadaryo	100	4,6	30,5	1,20	4,9	9	11-1

LOT dagi toylarning ko'satilgan muddat davomida sarflanishi 3.8-jadvalda keltirilgandek, tasdiqlangan maxsus grafik asosida amalga oshiriladi.

“CM-B” aralashmasi (qayta taralgan ip uchun) aralashma tarkibi:

Sana: 21.01.19-y.

Variant A -Navoi –080-041, 42,48,79,80,84,86,090,104,105 - O'ziga o'zi

211-79,80,90, 108,85,88,91 - O'ziga o'zi 103-120 - O'ziga o'zi

Variant B - Qashqadaryo –129 - 029,0,38 - O'ziga-o'zi 129-049 122-074

3.13-jadval

Toylarni stavkada joylashish tartibi

№	Marka	Belgi	Marka	Belgi
1	2	3	4	5
1	080-084	A	080-084	A
2	080-086	A	080-086	A
3	129-029	B	129-029	B
4	080-105	A	080-105	A
5	211-090	A	211-090	A
6	129-038	B	129-038	B

3.13-jadvalning davomi

7	080-084	A	080-084	A
8	080-086	A	080-086	A
9	129-029	B	129-029	B
10	080-105	A	080-105	A
11	211-090	A	211-090	A
12	129-038	B	129-038	B
13	080-084	A	080-084	A
14	080-086	A	080-086	A
15	129-029	B	129-029	B
16	080-105	A	080-105	A
17	211-090	A	211-090	A
18	129-038	B	129-038	B
19	080-084	A	080-084	A
20	080-086	A	080-086	A
21	129-029	B	129-029	B
22	080-105	A	080-105	A
23	211-090	A	211-090	A
24	129-038	B	129-038	B

Paxta tolasining ko'rsatkichlari HVI tizimida baholanishi hozir oddiy hol bo'lib, O'zbekiston yigirish korxonalarida ham unga asoslanib ish yuritilmoqda. Paxta tolasi birjasining ma'lumotlarida tolaning eng kam, ya'ni 7 ta ko'rsatkichi keltiriladi. Ular orasida 50% li qoplama uzunlik, mikroneyr qiymati ko'rsatilgan. Tola xossalari bilan ip xossalari orasidagi bog'liqlikni bashorat (prognoz) qilishda Hindistonning SITRA ilmiy tadqiqot markazi tavsiyalar ishlab chiqib, jadvallarda paxta tolalari turlariga qarab me'yorlarni tavsiya etadi (3.14, 3.15-jadvallar). Jadvallarning birinchisi (3.14-jadval) o'rta tolali paxta uchun bo'lib, tolaning mikroneyri 3,6 dan 4,4 gacha o'zgarishi mumkin. Ikkinchi jadval (3.15-jadval) dagi ma'lumotlar nisbatan ingichka tolalar uchun keltirilgan bo'lib, mikroneyr qiymati 3,1 dan 3,9 gacha bo'lishi mumkin. Shu bilan birga tolaning 50% li qoplama uzunligi qiymatlari ham ko'rsatilgan. Ipning xossalari bilan tola xossalari orasidagi bog'lanish "ipning pishiqligi ko'rsatkichi" deb ataluvchi kattalik CSP (COUNT STRENGTH PRODUCT)

koeffitsiyenti bilan baholanib, unung kattaligi yigirish tizimiga qarab, quyidagi formulalar yordamida aniqlanadi:
karda ipi uchun

$$CSP = 280\sqrt{FQI} + 700 - 13N_E ;$$

qayta taralgan ip uchun

$$CSP = \left\{ 280\sqrt{FQI} + 700 - 13N_E \right\} \cdot \{1 + U / 100\}$$

formulalari tavsiya etilgan.
bu yerda,

$$FQI = \frac{LRm}{M} \quad \text{tola sifati indeksi deyilib, uning tarkibidagi belgilar:}$$

L – 50% li qoplama uzunlik, mm; R –tolaning solishtirma uzish kuchi, sN/teks;

M – mikroneyr; m – Shirley qurilmasida aniqlangan pishib yetilganlik koeffitsiyenti, NE esa ipning inglizcha nomeri va U - qayta tarash tarandisi foizini anglatadi.

Agar pishib yetilganlik aniq bo‘lmasa, CSP ko‘rsatkichi boshqa quyidagi ifoda bilan aniqlanishi tavsiya etiladi:

$$CSP = 250\sqrt{\frac{LR}{M}} + 590 - 13N_E$$

Quyidagi jadvallarda CSP qiymatlari aynan shu formula yordamida hisoblanib topilgan (3.14, 3.15- jadvallar).

3.14-jadval

O‘rta tolali paxtadan ip yigirishda HVI ko‘rsatkichlari

Nomer Ne (inglizcha)	Ipning CSP ko‘rsatkichi	50% li qoplama uzunligi, mm	Tolaning solishtirma uzish kuchi, cN/teks)	Mikroneyr
20	2050	13.2	15.8	4.4
	2250	13.5	19.2	4.4
	2400	14.9	20.3	4.4

3.14-jadvalning davomi

30	2100	14.2	16.7	4.1
	2300	14.2	20.4	4.1
	2500	16.0	21.7	4.1
40	2200	15.2	18.1	3.8
	2400	15.5	21.3	3.8
	2600	16.5	23.6	3.8
50	2200	15.7	19.8	3.8
	2400	16.5	22.3	3.8
	2600	18.5	23.3	3.8
60	2300	16.5	22.8	3.8
	2550	17.6	25.9	3.8
	2700	18.8	27.0	3.8
70	2300	16.7	24.3	3.7
	2550	18.4	26.5	3.7
	2700	18.8	28.7	3.7
80	2350	17.5	25.8	3.6
	2550	18.7	27.7	3.6
	2750	19.0	31.0	3.6

3.15-jadval

Ingichka toladan ip yigirishda HVI ko'rsatkichlari

Nomeri Ne (inglizcha)	Ipning CSP ko'rsatkichi	50%li qoplama uzunligi, mm	Tolaning nisbiy pishiqligi sN/ teks)	Mikroneyr
20	2050	11,6	15.8	3.9
	2250	12,1	19.0	3.9
	2400	14,3	18.7	3.9
30	2100	12,6	16.0	3.5
	2300	13,5	18.3	3.5
	2500	15,8	18.7	3.5
40	2200	14,0	17.1	3.3
	2400	15,0	19.1	3.3
	2600	17,2	19.6	3.3
50	2200	15,4	17.5	3.3
	2400	15,7	20.4	3.3
	2600	18,0	20.8	3.3

3.15-jadvalning davomi

60	2300	16,5	19.2	3.2
	2550	16,5	23.3	3.2
	2700	18,2	23.5	3.2
70	2300	16,4	21.4	3.2
	2550	16,8	25.1	3.2
	2700	18,5	25.2	3.2
80	2350	16,5	22.8	3.0
	2550	17,0	25.4	3.0
	2750	18,6	26.4	3.0
90	2350	16,5	25.8	3.1
	2550	17,5	27.0	3.1
	2750	19,0	28.9	3.1
100	2350	17,0	27.3	3.1
	2550	18,5	28.5	3.1
	2750	19,5	30.5	3.1

Agar HVI tizimi ko'rsatkichlaridan tolaning o'rtacha uzunligi ma'lum bo'lsa, CSP quyidagi formula yordamida hisoblanadi.

Karda ipi uchun

$$CSP = 165 \sqrt{\frac{LR}{M}} + 590 - 13N_E$$

Qayta tarash ipi uchun

$$CSP = \left[165 \sqrt{\frac{LR}{M}} + 590 - 13N_E \right] \left[1 + \frac{U}{100} \right]$$

bunda U – qayta tarash tarandisi, %;

L – tolaning o'rtacha uzunligi, mm;

R ΓOCT tolaning solishtirma uzish kuchi, sN/teks);

M – mikroneyr;

N_E – ipning inglizcha nomeri.

Tolaning mazkur ko'rsatkichlaridan foydalanib, odatda, ipning pishiqlik ko'rsatkichi CSP bevosita hisoblab topiladi. Agar ipning solishtirma uzish kuchini hisoblab topish kerak bo'lsa, tolaning maxsus usullar (tolalarni uzunligi bo'yicha guruhlariga saralab) yordamida

aniqlanadigan FOCT ko'rsatkichlaridan foydalaniladi. Shuni ta'kidlash kerakki, agar HVI tizimi ko'rsatkichlari ma'lum bo'lsa, ipning solishtirma uzish kuchini an'anaviy usullarda hisoblash uchun tola ko'rsatkichlari mos ravishda FOCT ko'rsatkichlariga formulalar yoki jadvallar yordamida o'zgartiriladi. Buning uchun foydalaniladigan tegishli formulalar va jadvallar keyingi sahifalarda keltirilgan.

Kichik namunalar usulida yigiruvchanligi amalda sinalgan va tanlab olingan LOT ma'lumotlari hamda HVI ko'rsatkichlari va ip xossalari orasidagi bog'liqlikdan foydalanib, loyihalash ishlarida tanlangan xomashyo baholanadi. Agar paxta tolasidan yigiriladigan ipning ishlatilish sohasi, chiziqiy zichligi va tolaning FOCT bo'yicha shtapel uzunligi hamda chiziqiy zichligi ma'lum bo'lsa, paxta tolasining aralashmasi prof. A.N.Solovyov formulasi yordamida ipning solishtirma uzish kuchini hisoblab tekshiriladi. Kimyoviy tola viskozadan olinadigan ipning solishtirma uzish kuchi prof. V.A.Usenko, aralash tolalardan yigirilgan ipning solishtirma uzish kuchi prof. A.N Vanchikov formulalari yordamida hisoblanib, olingan natijalar me'yoriy ko'rsatkichlar bilan qiyoslanib baholanadi.

Agar paxta tolasining HVI tizimida olingan ko'rsatkichlaridan 50% li qoplama uzunligi ma'lum bo'lsa, uning FOCT dagi shtapel uzunligi 3.16-jadvaldan ham foydalanib saralanma tekshirilishi mumkin.

3.16-jadval

Paxta tolası shtapel uzunligining konversıon ko'rsatkıchlari

Tola kategoriyasi	Tip	Klasser bo'yicha			FOCT bo'yicha
		kod	Inch (dyuym)	mm	mm
Kalta	-	28	7/8"	22,23	24/25
		29	29/32"	23,02	25/26
		30	15/16"	23,81	26/27
O'rta	-	31	31/32"	24,61	27/28
	7	32	1"	25,4	28/29
	6	33	11/32"	26,19	30/31
	5	34	11/16"	26,99	31/32
		35	13/32"	27,78	32/33

3.16-jadvalning davomi

O'rtacha va uzun	4	36	11/8''	28,58	33/34
	4	37	15/32''	29,37	34/35
	3	38	13/16''	30,16	35/36
		39	17/32''	30,96	36/37
Uzun	2	40	11/4''	31,75	36/37
	1	41	19/32''	32,54	37/38
	1b	42	15/16''	33,34	38/39
	1a	43	(1.11/32)''	34,13	-
	-	44	13/8''	34,93	39/40
O'ta uzun	-	45	1.13/32''	35,72	-

Prof. A.N.Solovyov formulasi yordamida tanlangan saralanmadan yigiriladigan ipning solishtirma uzish kuchi aniqlanadi. Agar yigirish sistemalarida pnevmomexanik yigirish mashinasi qabul qilingan bo'lsa, formulalardan topilgan yakuniy natijalarni 15–20% ga kamaytirib yozish tavsiya etiladi, chunki OE ip strukturasi, halqali yigirish mashinalaridan olingan iplardan keskin farq qiladi. Natijada pnevmomexanik mashinada olingan ipning uzish kuchi pastroq bo'ladi, lekin pnevmomexanik yigirish mashinalarida olinadigan ip xossalari bo'yicha ancha tekis bo'ladi. Shuning uchun mazkur ipni keyingi jarayonlarda qayta ishlashda uzulishlar kamroq bo'ladi.

3.3. Tanlangan saralanmani tekshirish

Karda sistemasida halqali yigirish mashinasida trikotaj buyumlari uchun chiziqliy zichligi 25 teks ip ishlab chiqarish kerak bo'lsa, tipli saralanmalar tavsiyasidan ushbu ip uchun 5-II; 5-1; saralanmalar tanlanadi. Aralashma komponentlari ulushlari mos ravishda 60 % va 40% deb qabul qilinadi. 5 tip uchun tavsiya qilingan tola navlari orasidan tahlillar asosida Namangan-77 navini tanlash maqsadga muvofiqdir (3.17-jadval).

Ipning kerakli xossa ko'rsatkichini prognoz qilish maqsadida aralashma faqat paxta tolasidan iborat bo'lganini inobatga olib, prof.

A.N.Solov'yov formulasidan foydalanib, loyihalanayotgan ipning solishtirma uzish kuchi quyidagicha hisoblanadi.

3.17-jadval

G'ozaning Namangan-77 navi tolasining asosiy xossa ko'rsatkichlari

№	Tola tipi	Seleksiya navi	Vegetatsiya davri, kun	Tolaning shtapel uzunligi, mm	Tolaning pishiqligi, sN	Mikroneyr
1	5	Namangan-77	105–110	34–35	4,6–4,7	4,4–4,6

Prof. A.N.Solovyov formulasi quyidagi ko'rinishga ega

$$R_h = \frac{P_{AR}}{T_{AR}} \left(1 - 0.0375 H_0 - \frac{2.65}{\sqrt{\frac{T_{IP}}{T_T}}} \right) \cdot \left(1 - \frac{5}{L_{ST}} \right) K \cdot \eta, \text{ sN/teks}$$

bunda, R_h – ipning hisobiy solishtirma uzish kuchi, sN/teks; P_{AR} – aralashma tolasining uzish kuchi, sN; T_{AR} — aralashma tolasining chiziqliy zichligi, teks; H_0 – ipning solishtirma notekisligi, (qayta tarash sistemasi uchun - 3,5 - 4; karda yigirish sistemasi uchun - 4,5 - 5); T_{IP} – ipning chiziqliy zichligi, teks; L_{ST} – tolaning ΓOCT bo'yicha shtapel uzunligi, mm, K – ipning pishitilishiga tuzatma bo'lib, amaliy va kritik pishitish koeffitsiyentlari farqlariga qarab tanlanadi.

η - uskunalarning holatini ifodalovchi koeffitsiyent hisoblanadi. Uskunalar normal holatda bo'lsa, $\eta=1,0$, qoniqarli holatda bo'lsa $\eta=0,85$ va juda yaxshi (a'lo) holatda bo'lsa $\eta=1,1$ deb olinadi. Tanlangan saralanma uchun 5-tip, Namangan 77 paxta tolasini olib, A.N.Solovyov formulasidan kritik pishitish koeffitsiyenti aniqlanadi:

$$\alpha_{KR} = \frac{31,6}{100} \left[\frac{(1120 - 70 \cdot P_{AR}) P_{AR}}{L_{ST}} + \frac{57,2}{\sqrt{T_{IP}}} \right],$$

Tolaning xossa ko'rsatkichlaridan $P_{AR}=4,6$ sN, $L_{ST}=34,5$ mm ga teng, mikroneyr ko'rsatkichi esa 4,5 ni tashkil etadi. Mikroneyr qiymatini 25,4 ga taqsimlab, tolaning chiziqliy zichligi $T_T = 0,177$ teksligi aniqlanadi. Chiziqliy zichligi 25 teks ipning kritik pishitish koefitsiyenti formulada hisoblab aniqlanadi, ya'niga teng.

$$\alpha_{kr} = \frac{31,6}{100} \left[\frac{(1120 - 70 \cdot 4,6) 4,6}{34,5} + \frac{57,2}{\sqrt{25}} \right] = 37,2.$$

Hisoblangan α_{kp} qiymatini jadvaliy qiymati bilan solishtirilib, ularning o'zaro farqi aniqlanadi va $\alpha_j - \alpha_{kr}$ dan chiqqan farqqa qarab, «K» ning kattaligi 3.18-jadvaldan aniqlanadi.

3.18-jadval

Pishitishga tuzatma K ning qiymatlari

$\alpha_t - \alpha_{kr}$	K	$\alpha_t - \alpha_{kr}$	K	$\alpha_t - \alpha_{kr}$	K
-15,80	0,7	-3,16	0,98	9,48	0,94
-12,60	0,8	-1,58	0,99	12,6	0,91
-9,48	0,86	0	1	15,8	0,88
-7,90	0,91	3,16	0,99	18,9	0,85
-6,32	0,94	4,74	0,98	22,1	0,82
-4,74	0,96	6,32	0,96	25,3	0,79

Keltirilgan misoldagi chiziqliy zichligi 25 teks ip uchun ma'lumotnomadan qabul qilingan pishitish koefitsiyenti $\alpha_j=37$ ga teng. Har ikkala pishitish koefitsiyentining farqi $\alpha_j - \alpha_{kr}=37-37,2=-0,2$. Jadvalda $-0,2$ farqga eng yaqin (-1,58) da «K» ning qiymati - 0,99 ga teng bo'ladi

Hamma olingan ko'rsatkichlarni formuladagi kattaliklar o'rniga qo'yilsa, ipning solishtirma uzish kuchit sN/teks ga tengligi topiladi:

$$R_h = \frac{4,6}{0,177} \left(1 - 0,0375 \cdot 4 - \frac{2,65}{\sqrt{\frac{25}{0,177}}} \right) \cdot \left(1 - \frac{5}{34,5} \right) \cdot 0,99 \cdot 1 = 13,79 .$$

Ip solishtirma uzish kuchining hisobiy qiymati $R_h = 13,79$ sN/teks ni ip uchun mavjud me'yorlar talabi ($R_j=10,5$ sN/teks) bilan solishtirib aralashmadan ishlab chiqariladigan ipning navi aniqlanadi. Keltirilgan misolda ip yuqori sifatli bo'lib ishlanadi. Agar pastroq uzish kuchiga ega ip olish kerak bo'lsa, aralashma tarkibini o'zgartirib (pastroq navdagi paxta tolalarini tanlab) R_h ni qayta hisoblab chiqish kerak.

Umuman olganda $R_h > R_j$ dagi farq juda katta bo'lsa, aralashma tarkibidagi tolalar yaxshi va qimmat turadigan tolalar ekanligini ko'rsatadi. Shuning uchun olinadigan ipning sifatini pasaytirmasdan, aralashma tarkibiga boshqa arzonroq tola tanlash yoki tanlamaslikni ishlab chiqaruvchi va xaridor o'zaro hal qiladi.

Hozirgi paytda ip sifatining asosiy ko'rsatkichi solishtirma uzish kuchidan tashqari ipning Uster bo'yicha notekisligi hamda nepslar miqdori, ingichka va yo'gon joylari soni bilan baholanadi. Bunday ko'rsatkichlardan ipning chiziqliy notekisligini rejalashtirishda Hindistonning to'qimachilik sanoati tadqiqoti markazi (SITRA) ayrim tavsiyalar ishlab chiqargan (3.19-jadval). Ulardan texnologik jarayonlarni loyihalashda foydalanish tavsiya etiladi.

3.19-jadval

Yichiriladigan ip uchun tola ko'rsatkichlari (SITRA)

Ipning inglizcha nomeri N_e	Chiziqliy notekislik, %	Tolaning 50 % li qoplama uzunligi, mm	Tolaning pishib yetilganligi	Tolaning mikroneyri
20	11,5	13,9	0,80	4,4
	10,5	15,2	0,85	4,4
	9,5	17,3	0,90	4,4

3.19-jadvalning davomi

30	12,0	16,2	0,80	4,1
	11,0	17,9	0,85	4,1
	10,0	19,5	0,90	4,1
40	12,5	15,2	0,80	3,8
	11,5	16,2	0,85	3,8
	10,5	17,8	0,90	3,8
50	12,0	17,3	0,80	3,8
	11,0	18,4	0,85	3,8
	10,0	21,0	0,90	3,8
60	13,0	19,6	0,85	3,8
	12,0	21,5	0,90	3,8
	11,0	22,3	0,95	3,8
70	13,5	19,8	0,85	3,7
	12,5	22,0	0,90	3,7
	11,5	22,5	0,95	3,7
80	13,0	20,5	0,85	3,6
	12,0	21,5	0,90	3,6
	11,5	23,2	0,95	3,6

Jadvalda tolaning pishib yetilganligi Shirley instituti qurilmasida aniqlangan.

Shuni ta'kidlash lozimki, birinchi nav paxta tolasining xossa ko'rsatkichlari ma'lum bo'lsa, ikkinchi va tolaning undan past navlari asosiy xossa ko'rsatkichlari prof. N.M.Belitsin koeffitsiyentlari (3.20-jadval) dan foydalanib aniqlanishi mumkin.

3.20-jadval

N.M.Belitsin koeffitsiyentlari

Paxta tolasini navlari	Tolaning uzish kuchi, %	Tolaning solishtirma uzish kuchi, %	Tolaning chiziqli zichligi, %
I	100	100	100
II	89	96	93
III	78	93	84
IV	68	87	78
V	56	86	65

3.4. Yigirish sistemalarini tanlash va asoslash

Yigirish sistemasi deb ishlatilish sohasi aniq bo'lgan ma'lum chiziqliy zichlikdagi ipni berilgan homashyodan yigirish uchun qo'llaniladigan texnologik mashinalar va ularda bajariladigan jarayonlar majmuasiga aytiladi.

Ma'lumki, paxtani yigirishda uchta yigirish sistemasi qo'llanilib, ularda har xil chiziqliy zichlikdagi, turli maqsadlarda ishlatiladigan iplar olinadi. Paxta tolasidan ip olish texnologiyasining bosqichlari tola turiga, ipning qanday maqsadlarda ishlatilishi va qo'llaniladigan mashinalarga bog'liqdir.

Paxtani yigirishda asosan karda, qayta tarash va apparat sistemalari qo'llaniladi. Bu sistemalar bir-biridan tarash va mahsulotni ingichkalash usullari bilan farqlanadi. Ba'zi manbalarda to'rtinchi tizim sifatida melanj ip yigirish deb keltiriladi. Bu to'g'rimas, chunki kimyoviy jarayonlarni qo'shimcha qo'llab, rangli tola yoki iplarni aralashtirib, melanj karda ip, melanj qayta taralgan ip hamda melanj yo'g'on ip, ya'ni uchala tizimda melanj ip olinganligi uchun uni alohida ajratish shart emas.

Agar paxta tolalarini tarash shlyapkali mashinalarda bajarilib, xomaki mahsulotlarni ingichkalashda piltalash, piliklash mashinalari qo'llanilsa, bunday sistema karda (oddiy) yigirish sistemasi deb ataladi.

Karda sistemasida o'rtacha yo'gonlikdagi iplar olinadi. Agar olinadigan ip ingichka, pishiqroq, tekis va silliq bo'lishi talab etilsa, qayta tarash sistemasi qo'llaniladi.

Busistemadatarashjarayoninafaqatshlyapkali tarash mashinalarida, balki qo'shimcha qayta tarash mashinalarida ham amalga oshiriladi. Mahsulotni ingichkalash bu sistemada ham cho'zish asboblari bajariladi. Ishlab chiqarilgan ipning tannarxi karda sistemasida olingan ipning tannarxidan yuqori bo'ladi, chunki qayta tarash sistemasida qo'shimcha ikkita texnologik o'tim qo'llashdan tashqari ko'pincha qimmatroq ingichka tolali paxta ishlatiladi hamda tolaning bir qismi tarandi sifatida chiqindiga ajratiladi. Bu sistema ipning sifati

va xossalariga talablar juda yuqori bo'lgandagina qo'llaniladi. Qayta tarash iplari, odatda, tikuv iplari, texnik to'qimalar, ayrim hollarda trikotaj to'qimalari uchun ishlatiladi.

Apparat sistemasi, tarash va mahsulotni ingichkalash usullari bilan boshqa yigirish sistemalaridan farq qiladi. Bunda tarash tarkibida valikli tarash mashinalari bo'lgan ikki karra, uch karra tarash apparatlarida tolani ikki marta yoki uch marta tarash uchun mo'ljallangan.

Mahsulotni ingichkalash oxirgi tarash mashinasiga tutashtirilgan piliklash karetkasida taramni ingichka bo'lakchalarga ajratuvchi maxsus moslama yordamida bajariladi. Bu moslamada taram ingichka tasmachalarga ajratilib, ularni ko'ndalang kesimi yo'nalishida yumalatib pishitib pilik olinadi. Pilik halqali yigirish mashinalarida yigirilib, undan yo'gon pahmoq ip olinadi.

Apparat sistemasida homashyo tariqasida paxta tolasining past navlari (V nav) hamda boshqa yigirish sistemalarida olingan yigiruvbop tolali chiqindilar ishlatiladi. Apparat yigirish tizimida shuningdek urchuqsiz yigirish usulida ham bitta o'tim piltalashdan o'tgan piltadan bevosita pnevmomexanik yoki boshqa OE yigirish mashinalarida ip tayyorlanadi.

Loyihalovchi berilgan topshiriqqa qarab, ko'rsatilgan yigirish sistemalaridan birini tanlaydi, bunda olinadigan ipning sifat ko'rsatkichlarini, uning tannarxini, qo'shimcha va asosiy mashinalarga sarflangan mablag'ning qoplanishi muddatlarini qisqartirish yo'llarini nazarda tutishi kerak. Bundan tashqari, bozor konyukturasini ham inobatga olib, marketing xizmatidan foydalanish rejalashtirilishi kerak.

Yigirish sistemalari va qabul qilinadigan mashinalarni tanlashda bir qator quyidagi umumiy va konkret talablarni hisobga olish tavsiya etiladi:

1. Imkoni boricha olinadigan texnologik bosqichlarni qisqartirishni ko'zda tutib, faqat olinadigan yarim mahsulotlar va ipning sifati yuqori bo'lishini ta'minlash zarur. Texnologik bosqichlar qisqarsa, mahsulotlarni tashishga ketgan xarajatlardan tashqari mashinalarning

soni kamayadi, unda ishlaydigan ishchilar soni, elektr energiyasi, materiallar sarfi kamayishi bilan birga, yigirishdagi uzilish kamayadi, ipning sifati oshadi.

2. Titish va tozalash jarayonlarini tashkil qilishda tolaning tabiiy fizik-mexanik xossalari yomonlashmasligi uchun mashinalar ishchi organlarining tolaga ta'siri juda ehtiyotlik bilan rostlab turilishi kerak.

Tola bo'lakchalari qancha mayda bo'lakchalarga ajratilsa, shuncha yaxshi tozalanadi, lekin bu jarayon me'yoridan oshib ketse, tola shikastlanadi, kaltalashadi va sirtidagi qoplamalari sitiladi, natijada bunday tolalar yigirish jarayonlarida ko'p zaryadlanadi, sex va mashinalarda ajratiladigan chang va momiqlar ko'payib, uskunalarining ishi yomonlashadi, uzilishlar soni ko'payib ketadi. Shuning uchun tolali materiallarni juda oxista va me'yorida titish va tozalash kerak, lekin ularning yigiruvchanligi yomonlashib qolmasligi lozim.

3. Tanlab olingan mashinalar majmuasi olinadigan yarim mahsulotlar va ipning bir tekis bo'lishini ta'minlashi kerak, chunki yarim mahsulotlar va ip notekis bo'lsa, yigirish mashinalarida uzilish ko'p bo'lib, ip sifati pasayadi va mehnat sarfi oshadi.

Ilgarilari yigirish fabrikalarida ishchi kuchlarining 50% dan ortig'i yigirish mashinalarida sarflanardi. Shuni inobatga olib, pilta va pilik tayyorlashga sarflanadigan xarajatlarni ko'paytirib bo'lsa ham, yarim mahsulot sifatini yaxshilab, yigirish mashinalarida uzilishni kamaytirib, ipning sifatini yaxshilab chiqindi miqdori kamaytiriladi. Bunday yondashuvlar ilg'or xorijiy texnologiyalarda qo'llanilmoqda.

Ip ishlab chiqarishda texnologik jarayonlarni o'timlar bo'yicha loyihalashda ipning iste'mol sifati yaxshilanishi, bozorda raqobatbardoshligini oshirish chora tadbirlarini qo'llash rejalashtirilishi kerak.

4. Yigirish texnologik jarayonlarini loyihalashda tarash jarayonining ahamiyati juda katta. Bu mashinalarni tanlashda hozirgi kunda xorijiy firmalar universal tarash mashinalarini taklif etganligi inobatga olinishi kerak. Bundan tashqari, yangidan ishga tushirilgan qo'shma korxonalar tajribasiga tayanmoq lozim. Elektr energiyasini ko'p

sarflamaslikka alohida e'tibor berish kerak, lekin xarajatlar yigirishda uzilishning kamayishi va ishlab chiqariladigan iplarning xaridorgirligi oshishi hisobiga tezda qoplanishini nazarda tutish kerak.

5. Piltalash mashinalarida uzun kesmalar bo'yicha mahsulot notekisligini kamaytirish, qo'shimcha aralashtirish, tolalarning jingalakligini to'g'rilab tekislash va parallellash vazifalari bajariladi. Keyingi vaqtlarda piltalash mashinalarining ishiga boshqacharoq qaralib, ikkita bosqich o'rniga bitta bosqich pilta mashinalarini ishlatish tavsiya etilmoqda. Ayrim hollarda piltalash mashinasiz ham ishlasa bo'ladi, degan fikr ham aytilmoqda. Bunday fikrlarning tug'ilishiga asosli sabablar ham bor, albatta. Agar tarash mashinasi piltasining tekisligi oshirilsa, unda piltalash mashinasida piltani uzun kesmalar bo'yicha tekislashga xojat qolmaydi. Tolalarni tekislash va parallellash uchun hozirgi tarash mashinalarining chiqaruvchi qismiga cho'zish asbobi o'rnatilmaganligi kifoya. Piltalash mashinasi o'timini bittagacha kamaytirgan fabrikalar tajribalariga ko'ra o'tim nechta bo'lishi hozircha uzil-kesil hal qilinmagan. Shuning uchun loyihalovchi yangi ma'lumotlarni atroflicha o'rganib, firma tavsiyalarini inobatga olib, keyin tegishli qarorni asosli qabul qilishi mumkin.

6. Pnevмомеханик yigirish mashinalarida olinadigan o'rtacha chiziqiy zichlikdagi iplar bevosita piltadan yigiriladi. Ingichka iplar, ayniqsa, qayta tarash sistemasida olinadigan juda ingichka va o'rtacha chiziqiy zichlikdagi iplar faqat pilikdan halqali yigirish mashinalarida tayyorlanadi.

Pnevмомеханик yigirish mashinasida ham ingichka ip olish mumkinligi ma'lum. Bu masala, ya'ni ingichka ipni pnevмомеханик usulda olish masalasi hali juda munozarali, chunki pnevмомеханик mashinalarda ingichka ip tayyorlanganda mehnat unumdorligi pasayib, usulning boshqa afzalliklari ham yo'qoladi. Agar loyihada turli rusumlardagi yigirish-pishitish va boshqa shunga o'xshash mashinalar qo'llanilsa ham, piliklash mashinasini qabul qilish maqsadga muvofiqdir.

7. Yigirish rejalarini ishlab chiqishda yigirish usulini tanlashga katta e'tibor beriladi. Halqali yigirish mashinalari bilan bir qatorda pnevmomexanik va boshqa yigirish mashinalari ishlatilganligi tufayli loyihalovchi qaysi hollarda qanday chiziqliy zichlikdagi ip tayyorlashda qaysi yigirish usulini tanlash kerakligini marketing tadqiqotlariga qarab yoki buyurtma asosida hal qilishi lozim. Pnevnomexanik yigirish mashinalaridan olingan iplarning halqali yigirish mashinalaridan olingan ipga qaraganda uzish kuchi kam, buramlar soni katta (15—20%). Shuning uchun ham pnevmomexanik usulda yigirilgan iplardan tayyorlangan gazlamalar, trikotaj buyumlar ancha dag'al, uning ustiga bo'yoqlarni "muarlik" (ipning yassilanishi) nuqsoni natijasida bir tekis olmaydi. Shuning uchun o'rtacha chiziqliy zichlikdagi iplarning bir qismi, ingichka iplarning hammasi halqali yigirish usulida yigirilmoqda. Pnevnomexanik yigirish mashinalarida katta va ba'zan o'rtacha chiziqliy zichlikdagi iplarni tayyorlash samarali hisoblanadi. Demak, loyihalovchi hamma omillarni batafsil o'rganib, halqali yoki pnevmomexanik ip yigirish mashinalaridan birini tanlashi kerak.

Nazorat savollari

- 1. Loyiha texnologik qismining tarkibi va mazmuni nimalardan iborat?*
- 2. Yigirilayotgan ipning tola xossalari bog'liqligini aniqlovchi usullarni tushuntiring.*
- 3. Ipning asosiy fizik-mexanik xossalari qanday ko'rsatkichlar kiradi?*
- 4. O'zbekiston Respublikasi standarti bo'yicha paxta tolasi nechta tipga bo'linadi?*
- 5. Ip ishlab chiqarish uchun homashyo qanday tanlanadi?*
- 6. Ip va boshqa yigirish mahsulotlari chiziqliy zichligi teksda qanday tanlanadi?*
- 7. Paxtaning seleksiya navini tanlash qanday ko'rsatkichlarga asoslanadi?*
- 8. Paxta tolasining navlari o'zgarishi bilan bog'liq bo'lgan ko'rsatkichlar nimalarni tashkil etadi?*
- 9. Injener A.A. Sinitsin formulasi qachon ishlatiladi?*
- 10. Loyihalanayotgan ipning solishtirma uzish kuchi nima maqsadda hisoblanadi?*

*11. Agar aralashma faqat paxta tolasidan tashkil etgan bo'lsa, ipning solishtir-
ma uzish kuchi qaysi formula bilan hisoblanadi?*

12. Ipning solishtirma notekisligi nimani bildiradi?

13. Ip pishitilishiga tuzatma koeffitsiyenti qanday aniqlanadi?

14. Ipning kritik pishitilish koeffitsiyenti qaysi formula bilan hisoblanadi?

*15. Ip sifatini baholashda CSP va R_{km} ko'rsatkichlaridan foydalanish formu-
lalarini keltiring.*

16. Tanlangan saralanma qanday tekshiriladi?

17. HVI tizimida olingan ko'rsatkichlariga nimalar kiradi?

18. Yigirish sistemalarini tanlash va asoslash qanday amalga oshiriladi?

19. Lot tarkibi tuzish qanday amalga oshiriladi?

IV BOB. YIGIRISH MASHINALARINING TEXNIK TAVSIFLARI

4.1. TRUTZSCHLER firmasining texnologik mashinalari Avtomatik toytitgich – Blendomat BO-A

Blendomat BO-A avtomatik toytitgichda bir, ikki yoki to‘rt qator qilib joylashtirilgan 180 tagacha har xil zichlikdagi toy paxtalarga ishlov beriladi.

Konstruktiv xususiyatlari va afzalliklari:

- assortimenti bo‘yicha 3 xil stavkadagi toylarni bir paytda yoki navbati bilan titib oladi va aralashtiradi;
- ishlab chiqarishga ta‘sir qilmay va xomashyoni isrof qilmay yangi assortimentga o‘tishi mumkin;
- avtomatik toy titkich 3 ta titish-tozalash agregatiga xizmat ko‘rsata oladi;
- unumdorligi yuqori va boshqarish oson va sodda.

Texnik tavsifi

Shtapel uzunligi 60 mm gacha bo‘lgan tabiiy va kimyoviy to-lalarga ishlov berishi mumkin.

Unumdorligi, kg/s.	1200-16001
Ajralgan bo‘lakchalarning o‘rtacha massasi, mg	20-50
Stavka uzunligi: mm standart holatda	18185
— maksimal holatda	45410
Elektrodvigatel quvvati, kw	4-6
Mashina o‘lchamlari: mm	
Uzunligi: - minimal	10670
- maksimal	50270
- standart	23045
Eni	5164

Ko'p funktsiyali ajratkich (separator) SP-MF

Ko'p funktsiyali ajratkich (separator) SP-MF - tuzilishi jihatidan judda ixcham, paxta tolasidagi og'ir jismlar, metall bo'lakchalarini, begona jismlarni va mayda chiqindilardan tozalash uchun hamda ag-regat tarkibidagi boshqa mashinalardagi nosozliklarning oldini olish uchun xizmat qiladi.

- Elektr quvvati va yer maydonini kam talab qiladi.
- Mashinaga xizmat ko'rsatish va ishlash osonligi bilan ajralib turadi.

Texnik tavsifi

Unumdorligi, kg/s.	1500
Ajralgan bo'lakchalarning o'rtacha massasi, mg	20-50
Elektrodvigatel quvvati, kW	9
Mashina o'lchamlari: mm	
Uzunligi: - minimal	4485
Eni	1664
Balandligi	4140

Bunkerli aralashtiruvchi mashina MX-U

Vazifasi: paxta bo'lakchalarini gorizantal holda aralashtirib bir necha bunkerlarda tolalar to'planib, perfodevorlari mavjudligi tufayli so'ruvchi havo yordamida mayda chang va kalta tolalardan tozalanib, uzatuvchi va yo'naltiruvchi valiklar yordamida qatlam tariqasida transpartyorga tushadi va keyingi mashinaga uzatiladi.

Tuzilish xususiyatlari.

- 6 pozitsiyali bir me'yorda aralashtirish;
- tola yig'ish kamerasida ko'p tola yig'ilishi, yuqori ish unumdorligi, chunki kamerada ta'minlash avtomatik ravishda amalga oshirilishi;
- avtomatik ravishda chiqindilarni yig'ish va so'rib olish;
- bir xil me'yorda aralashtiriladi va keyingi mashinaga uzatiladi.

Texnik tavsifi.

Unumdorligi , kg/s	1000
Elektr energiya quvvati, kW	3,0
Bunkerlar soni	6 ta
Aralashtirish vaqti sig'imi	400 kg
Bunker eni, mm	1600
Gabarit o'lchamlari: mm	
Uzunligi	5500
Eni	2264
Balandligi	4040

Aralashtirish mashinasi bilan agregatlashtirilgan Cleinomat tozalagich Clenomat CL-S 3

Vazifasi: Clenomat CL-S 3 tozalash mashinasi, tolalar bo'laklarini yaxshi titilish va tozalanishi uchun agregat tarkibiga kiriruvchi oldingi mashinalardan kelayotgan tolalar qatlamini nazorat qilish yo'li bilan ta'minlab turadi.

Tuzilish xususiyatlari.

- 3 barabanli tozalagich yuqori tozalash darajasi bilan boshqa tozalagichlardan farqlanadi;
- 1000 kg/s paxta tolasini tozalash imkoniyatiga ega;
- mashinada 5 ta tozalash qurilmasi mavjud;
- paxta tolasini titish hamda tozalash dag'al va mayin usullarda amalga oshiriladi;

Texnik tavsifi.

Uzunligi 60 mm gacha bo'lgan tabiiy va kimyoviy tolalarga mo'ljallangan.

Mahsuldorligi, kg/s	1000
Elektr energiya quvvati, kW	9,1-11
Barabanlar soni	3 ta
Gabarit o'lchamlari: mm	
Uzunligi	2264
Eni	2455

Begona (tolalardan) jismlardan tozash mashinasi Securoprop SP-FPU

Vazifasi: Mashina boshqa rangdagi begona tolalar va jismlardan tozalash imkoniyatiga ega bo'lib, changsizlantiruvchi moslama mavjud bo'lganligi uchun Dustex SP-DX mashinasini o'rnatish shart emas. Mashinaning yuqori qismida changsizlantiruvchi eni 1600 mm bo'lgan to'rtli setka joylashtirilgan. Mashinaning quyi qismida ignali garnitura bilan qoplanugan tituvchi val mavjud bo'lib kelayotgan paxta tolasi qatlamlarini mayda bo'lakchalarga ajratish va begona jismlardan tozalash vazifasini bajaradi.

Texnik tavsifi.

Mahsuldorligi, kg/s	1000
Elektr energiya quvvati, kW	1,6
Gabarit o'lchamlari: mm	
Uzunligi	2800
Eni	1864
Balandligi	4530

Tarash mashinasiga tola taqsimlash sistemasi Directfeed

Konstruktiv xususiyatlari va afzalliklari:

Bir vaqtning o'zida 1–3 assortimentni qayta ishlash imkoniyatiga ega. Kerakli assortimentni olish uchun tarash mashinalarini universal holda ta'minlaydi. Bunkerning hajmi bilan tarash mashinasi uzatuvchi valik bilan o'zaro bog'langan. Tituvchi valik tolani mayin titib ikkinchi bunkerga uzatib turadi. Bunkerning 2 tomoniga o'rnatilgan to'rt yordamida chang va kalta tolalardan tozalaydi. Bunkerning eni 1200 mmga teng.

TC-15 tarash mashinasi

Vazifasi: Ta'minlangan paxta qatlamini bir necha yuz maratoba cho'zib paxta bo'lakchalari ichida qolgan iflosliklarni tarab tashlaydi va undan yarim mahsulot sifatli pilta olishdan iborat.

Tuzilish xususiyatlari.

- Yuqori unumdorlikga ega;
- Tarash maydoni DK-903 mashinasiga qaraganda 20% oshirilgan.

- Chiqayotgan piltaning notekisligini va taram sifatini nazorat qiluvchi moslama joylashtirilgan.;
- Asosiy baraban bilan shlyapkalar orasidagi masofani avtomatik ravishda o'zgartirish imkoniyatiga ega;
- 1 gr taramdagi nuqsonlar sonini aniqlovchi moslamasi mavjud;
- mashinadagi texnik ko'rsatkichlar bevosita kompyuter bilan bog'langan.

Texnik tavsifi.

Mahsulot chiziqliy zichligi, kteks	3,0-20
Unumdorligi, kg/s	260
Bosh baraban tezligi, min ⁻¹	600
Shlyapkalar umumiy soni	84 ta
Ishchi holatdagi shlyapkalar soni	30 ta
Elektr energiya quvvati, kw	12-14
SHlyapkaning aylanish tezligi, mm/min	80-320
Taz diametri, mm	600-1000
Taz balandligi, mm	900-1200
Gabarit o'lchamlari:	
Uzunligi taz diametri 600 mm bo'lganda	7120
Taz diametri 1000 mm bo'lganda	8013
Eni taz diametri 600 mm bo'lganda	1700
taz diametri 1000 mm bo'lgand	2800

TD 8 Pitalash mashinasi

Vazifasi: 6–8 tagacha pitalarni birlashtirib 4x3 cho'zish asbobi yordamida 60 mm uzunlikdagi tolalarga ishlov berib, kerakli yo'g'onlikdagi pilta ishlab chiqarish uchun xizmat qiladi.

Tuzilish xususiyatlari.

- changli havoni so'rib olish moslamalari mavjud.
- pilta sifat ko'rsatkichlarini hamda chiziqliy zichligini aniqlovchi moslamalar bilan jihozlangan;
- kompyuter yordamida boshqariladi;
- chiqayotgan mahsulotni dumaloq hamda to'g'ri bo'rchakli tazlarga taxlash imkoniyatiga ega.

Texnik tavsifi.

Ishlatiladigan tola uzunligi, mm	60
Piltaning chiziqliy zichligi, kteks	1,5-7,0
Chiqaruvchi ishchi organlar soni	1ta
Chiqaruvchi silindr tezligi, m/min	1000
Umumiy choʻzish miqdori	4 – 11 gacha.
Choʻzish asbobi turi	4 x 3
Elektro energiya quvvati, kW	10,5
Taz oʻlchamlari – kirishda, mm.	400-1000
chiqishda, mm.	400-1000
Balandligi, mm	900-1500

Gabarit oʻlchamlari:

Taz diametri kirishda (mm)	Chiqishdagi taz diametri (mm)	Mashinaning umumiy uzunligi (mm)	Mashinaning eni (mm)
1000	1000	9600	2750
1000	450	10680	2550
600	600	9330	2550
1000	400	10610	2550

Pilta birlashtiruvchi mashina TSL-1

Pilta birlashtiruvchi mashinaning asosiy vazifasi olingan piltani birlashtirib, xususiy choʻzish hisobiga ularning sifatini yaxshilash mahsulotni qoʻshib bir teks qayta tarash mashinasi uchun xolst tayyorlashdan iborat.

Konstruktiv xususiyatlari va afzalliklari.

-2 x3 choʻzish asbobining mavjudligi;

-xolstchani avtomatik chiqarib olish va keyingi mashinaga uzatish;

- tashqi changdan tozalash majmuasiga ega.

Texnik tavsifi.

	Unumdorligi, kg/s	460
	Ishlatiladigan xolstcha yo'g'onligi (kteks)	140
	Piltalarni qo'shish soni	24-32
	Cho'zish miqdori	1,4 – 2,3
	Xolstcha kengligi, mm	300
	Xolstcha diametrik, mm	600
	Xolstcha og'irligi, kg.	28
	O'rovchi val diametric, mm	550
	Mashinadagi tezlik, m/min	70-130
	Elektr energiya sarf, kW	13,5
Gabarit o'lchami, mm		
	Uzunligi	7280
	Eni	7275

Qayta tarash mashinasi TSO-1

Qayta tarash mashinasi pilta qo'shish mashinasidan kelgan xolstcha tarkibidagi kalta va shikastlangan tolalarni tarab tashlash hisobiga ingichka va sifatli ip olishga yaroqli yarim mahsulot pilta olishga mo'ljallangan

Konstruktiv xususiyatlari va afzalliklari.

- qayta tarashda olinadigan pilta sifatini yaxshilash va taram chiqishini kamaytirish;
- massasi katta xolstchaning qo'llanilishi hisobiga mashinaga xizmat ko'rsatish vaqti kamayadi va ish unumi oshadi;
- 3x3 cho'zish asbobi mavjudligi va yuklovchi valiklarga pnevmatik bosim bilan yuk berish;
- 8 karra cho'zilish hisobiga ikki o'timli piltalashga xojat qolmaydi;
- markazlashgan holda qayta tarash tarandisini bir joyda to'plash yoki chiqindilarni so'rib olishga mo'ljallangan.

Texnik tavsifi

Unumdorligi, kg/s		74
Chiqayotgan pilta yo‘g‘onligi, kteks		3-6
Tap‘minlash uzunligi, mm		4,3-5,9
Baraban aylanish chastotasi, min ⁻¹		500
Tarandi miqdori		8-25%
Qo‘shilishlar soni		8
Cho‘zish miqdori		8,8-22,5
Chiqaruvchi pilta chiziqiy zichligi, kteks		3-6
Chiqaruvchi organ soni		1
Taz diametri, mm		600
KPD		94%
Elektr energiya sarfi, kW		4,5
Gabarit o‘lchami, mm		
	Uzunligi	8372
	Eni	2884

Piliklash mashinasi Zinser-670.

Piliklash mashinasini asosiy vazifasi olingan piltani ma‘lum bir miqdorda cho‘zib va pishitib hosil bo‘lgan pilikni g‘altaklarga o‘rashdan iborat.

Tuzilish xususiyatlari.

- paxta va turli xil tolalar uchun Riter fimasining optimallashtirilgan cho‘zish asbobi mavjudligi;
- cho‘zish asbobi valiklarini tozadash uchun kuchli havo tortgichidan iborat;
- universal osma ta‘minlovchi ramka mavjudligi;
- mahsulotni butun potok bo‘yicha avtomatik nazorat qilishi;
- shovqinsiz va chang o‘tkazmaydigan ishchi qismining mavjudligi;
- uskunadagi ishchi qismlarni germetik saqlash va oson yechish maqsadida qo‘llanilgan katta eshik va to‘siqlardan iboratligi.

Texnik tavsifi

Ishlatiladigan tola uzunligi, mm	45
Piltaning chiziqliy zichligi, T, teks	233 – 2000
Chiqaruvchi silindr tezligi, m/min	50
Umumiy choʻzish miqdori, E	3 – 15,8 gacha.
Dastlabki choʻzish miqdori	e = 1-1,5
Pishitish miqdori, bur/m	K = 10-100
Choʻzish asbobi turi	3 x 3
Elektro energiya quvvati, kw	31
Rogulkalar soni 12 bitta seksiyada	24-192
Urchuq tezligi, min-1	1500
Bobina oʻlchamlari, mm	355 – 178
	305 – 165
Gabarit oʻlchamlari, mm	
Uzunligi	17665
Eni	1325/3100

Halqali yigirish mashinasi Zinser -351.

Halqali yigirish mashinasining asosiy vazifasi, piliklash jarayonidan olingan pilikni choʻzib ingichkalashtirib hosil boʻlgan michkani pishitib, kerakli chiziqli zichlikdagi xom kalava ip ishlab chiqaradi.

Tuzilish xususiyatlari.

Riter firmasining pnevmatik yuklanuvchi choʻzish asbobi, 4 ta urchuqqa harakat beruvchi energiya sarfini qisqartiruvchi tasmali uzatma va filtirlarni avtomatik tozalovchi moslamalari mavjud. Toʻla gʻaltaklarni avtomatik ravishda almashtiruvchi moslamalar mavjud.

Texnik tavsifi

Ishlatiladigan tola uzunligi, mm	60
Ipning chiziqliy zichligi, teks	T ip = 4 – 167
Chiqaruvchi silindr tezligi, m/min	200
Umumiy choʻzish miqdori	E = 8 – 80 gacha.
Urchuqlar orasidagi masofa, mm	70-75

jadvalning danomi

Halqaning diametri, mm	40; 42; 45; 48
Pishitish miqdori, bur/m	K = 100-3500
Choʻzish asbobi turi	3 x 3
Elektro energiya quvvati, kw	6,5
Urchuqlar soni 48 bitta seksiyada	240-1680
Urchuq tezligi, min ⁻¹	25000 gacha
Naychaning uzunligi, mm	200 – 250
Gabarit oʻlchamlari: mm	
Uzunligi	40588
Eni	1000/3320

4.2. «RIETER» firmasining texnologik mashinalari Avtomatik toy titgich – UNIflok A 11

Vazifasi. Lotdagi paxta toylaridan tolalarini titish va tolalarini keyingi mashinaga uzatib berish uchun ishlatiladi.

Konstruktiv xususiyatlari va afzalliklari:

UNIflok A 11 markali avtomatik toy titgich gabarit oʻlchamlari va zichligi har xil boʻlgan toy paxtalarni bir tamonlama 1–4 qator qilib 100 tagacha taxlash mumkin.

– assortimenti boʻyicha 2 xil stavkadagi toylarni bir paytda yoki navbati bilan titib oladi va aralashtiradi;

– ishlab chiqarishga taʼsir qilmay va xomashyoni isrof qidmay yangi assortimentga oʻtish mumkin.

UNIflok A 11 avtomatik toy titgichda 100 tagacha har xil zichlikdagi toy paxtalarga ishlov beriladi. Ishlab chiqarishga taʼsir qilmay va homashyoni isrof qilmay yangi assortimentga oʻtishi mumkin.

Texnik tavsifi

Shtapel uzunligi 60 mm gacha bo'lgan tabiiy va kimyoviy tolalarga ishlov berish mumkin.

Unumdorligi, kg/s.	
I – nav uchun	1400
II – nav uchun	600
Ajralgan bo'lakchalarning o'rtacha massasi, mg	20-50
Stavka uzunligi: mm standart holatda	18185
maksimal holatda	45410
Elektrodvigatel quvvati, kW	4-6
Mashina o'lchamlari: mm	
Uzunligi: - minimal	10670
- maksimal	44133
- standart	26500
Eni	5140

UNIcean B 12 –bir barabanli tozalagich

Vazifasi. UNIcean B 12 tola bir silindli tozalagich tuzilishi jihatidan juda ixcham bo'lib tola qatlamini bir me'orda ta'minlash qurilmasi borligi uchun paxta tolasi bo'lakchalarini yaxshi tozalaydi.

Tuzilish xususiyatlari

UNIcean B 12 tola qatlamini bir me'yorda ta'minlash qurilmasi borligi uchun paxta tolasi bo'lakchalarini yaxshi tozalaydi.

- elektr quvvati va yer maydonini kam talab qilad;
- mashinaga xizmat ko'rsatish va ishlash osonligi bilan ajralib turadi;
- har xil ifloslangan tolalar bilan ishlash mumkin, chunki mashinada ikki qatlamli kolosnikli panjara qo'yilgan.

Texnik tavsifi

Unumdorligi, kg/s.	1200
Qoziqli baraban aylanish tezligi, min ⁻¹	960
Elektrodvigatel quvvati, kW	2,5–3,0
Mashina o'lchamlari: mm	
Uzunligi:	2205
Eni	1040
Balandligi	2000

UNImix B 70 Aralashtiruvchi tozalovchi mashina

Vazifasi. Paxta bo'lakchalarini gorizontal holda aralashtirib bir necha bunkerlarda tolalar to'planib, perfodevorlari mavjudligi tufayli so'ruvchi havo yordamida mayda chang va kalta tolalardan tozalanib, uzatuvchi va yo'naltiruvchi valiklar yordamida qatlam tariqasida transportiyorga tushadi va keyingi mashinaga uzatiladi.

Tuzilish xususiyatlari

- konstruksiyasi ixcham;
- 3 pozitsiyali bir me'yorda aralashtirish;
- tola yig'ish kamerasida ko'p tola yig'ilishi, yuqori ish unumdorligi;
- avtomatik ravishda chiqindilarni yig'ish va so'rib olish.

Texnik tavsifi

Unumdorligi, kg/s.	800
Aralashtirish vaqti sig'imi, kg.	250–400
Elektrodvigatel quvvati, kW	6,0
Mashina o'lchamlari: mm	
Uzunligi:	7700
Eni	1510
Balandligi	2000

UNIflex B 60 tozalash mashinasi

Vazifasi. UNIflex B 60 tozalash mashinasi, tolalar bo‘laklarini yaxshi titilish va tozalanishi uchun agregat tarkibiga kiruvchi oldingi mashinalardan kelayotgan tolalar qatlamini nazorat qilish yo‘li bilan ta‘minlab turadi.

Tuzilish xususiyatlari

– changlarni sexga tarqalmasligi uchun ko‘ppog‘onali bankirlarning qo‘llanishi:

– barabanlarda har xil garnituralarni qo‘llanishi.

Texnik tavsifi

Uzunligi 60 mm gacha bo‘lgan tabiiy va kimyoviy tolalarga mo‘ljallangan.

Unumdorligi, kg/s.	600
Tola qatlamining uzatish tezligi, min ⁻¹	500–1300
Elektrodvigatel quvvati, kW	14,0
Mashina o‘lchamlari: mm	
Uzunligi:	1428
Eni	1800
Balandligi	1820

Aerofeed – A 70 tarash mashinasiga tola taqsimlash sistemasi

Vazifasi. Titib aralashtirib tozalangan mayda paxta bo‘lakchalarini trash mashinasining ta‘minlash zo‘nasiga uzatib beradi.

Tuzilish hususiyatlari

– bir vaqtning o‘zida 1–2 assortimentni qayta ishlash imkoniyatiga ega;

– kerakli assortimentni olish uchun tarash mashinalarini universal xolda ta‘minlaydi;

– bir vaqtning o‘zida 8 ta tarash mashinasiga xizmat ko‘rsata oladi;

– mexanik harakat qiluvchi ishchi organlarning kamligi;

– ekologik talablarga javob beradi;

– tola qatlamini zichlash moslamalarining mavjudligi;

Texnik tavsifi

60 mm shtapel uzunlikdagi paxta va kimyoviy tolalarga ishlov berish mumkin.

Unumdorligi, kg/s.	
Bunkerda	120
Gruppada	600
Ta'minlash og'irligi, gr/m	500 – 900
Kirish kengligi, mm	960

C-70 tarash mashinasi

Vazifasi. Ta'minlangan paxta qatlamini bir necha yuz marotaba cho'zib paxta bo'lakchalari ichida qolgan ifalosliklarni tarab tashlaydi va undan yarim mahsulot sifatli pilta olishdan iborat.

Tuzilish xususiyatlari

– yuqori mahsulдорlikda yaxshi titilib tarash uchun sinxron ta'minlagich o'rnatilgan;

– tarash maydonini oshirish va ingichka pilta olish uchun shlyapka palotnosi harakati o'zgartirilgan;

– chiqayotgan piltaning notekisligi va taram sifatini nazorat qiluvchi moslama joylashtirilgan.

Texnik tavsifi

Uzunligi 65 mm tabiiy va kimyoviy tolarni ishlatish mumkin.

Unumdorligi, kg/s.	280
Piltaning chiziqiy zichligi, kteks	4-20
Bosh baraban tezligi, min ⁻¹	1000
Shlyapkalar soni	79 ta
Elektrodvigatel quvvati, kW	6,0
Taz diametri, mm	420–1000
Taz balandligi, mm	1200
Mashina o'lchamlari: mm	
Uzunligi:	5590
Eni	2961
Balandligi	2030

SB –D-50 Piltalash mashinasi.

Vazifasi: 4–8 tagacha piltalarni birlashtirib uch silindrli cho‘zish asbobi yordamida 80 mm uzunlikdagi tolalarga ishlov berib, kerakli yo‘g‘onlikdagi pilta ishlab chiqarish uchun xizmat qiladi.

Tuzilish xususiyatlari

- Changli havoni so‘rib olish moslamalari mavjud.
- Plta sifat ko‘rstkichlari hamda chiziqliy zichligini aniqlovchi moslamalar bilan jihozlangan.
- Kompiyuter yordamida boshqariladi.
- Chiqayotgan mahsulotni dumaloq hamda to‘g‘ri burchakli taxlash imkoniyatiga ega.

Texnik tavsifi

Turli paxta tolalari saralanmalarini va kimyoviy tolalarni ishlatish mumkin.

Ishlatiladigan tola uzunligi, mm	60
Piltaning chiziqliy zichligi, kteks	1,25-7,0
Chiqaruvchi ishchi organlar soni	1ta
Chiqaruvchi silindr tezligi, m/min	1200
Umumiy cho‘zish miqdori	4,5 – 11,6 gacha.
Cho‘zish asbobi turi	3 x 3
Elektro energiya quvvati, kW	7,5
Taz o‘lchamlari – kirishda, mm.	500-1000
chiqishda, mm.	500-1000
balandligi, mm	500-1200
Gabarit o‘lchami, mm	
Uzunligi	7280
Eni	2605

Pilta birlashtiruvchi UNilap E 32

Vazifasi. Pilta birlashtiruvchi mashinaning asosiy vazifasi olingan piltani birlashtirib xususiy cho‘zish hisobiga ularning sifatini yaxshilash mahsulotni qo‘shib bir teks qayta tarash mashinasi uchun xolst tayyorlashdan iborat.

Konstruktiv xususiyatlari va afzalliklari.

- 3x3 cho‘ziy asbobining mavjudligi;
- xolstchani avtomatik olish va uzatish
- tashqi changdan tozalash majmuasiga ega.

Texnik tavsifi

Unumdorligi, kg/s	480
Ishlatiladigan xolstcha yo‘g‘onligi (kteks)	140
Piltalarni qo‘shish soni	24-32
Cho‘zish miqdori	1,36 – 2,2
Xolstcha kengligi, mm	300
Xolstcha diametri mm	550
Xolstcha og‘irligi, kg.	25
O‘rovchi val diametri, mm	650
Mashinadagi tezlik, m/min	70-130
Elektr energiya sarf, kW	14,0
Gabarit o‘lchamlari, mm	
Uzunligi	6540
Eni	5038

Qayta tarash E 75, E-65 mashinalari

Vazifasi. Qayta tarash mashinasi pilta qo‘shish mashinasidan kelgan xolstcha tarkibidagi kalta va shikastlangan tolalarni tarab tashlash hisobiga ingichka va sifatli ip olishga yaroqli yarim mahsulot pilta olishga mo‘ljallangan

Konstruktiv xususiyatlari va afzalliklari

- qayta tarashda olinadigan pilta sifatini yaxshilash va taram chiqishini kamaytirish;
- massasi katta xolstchaning qo‘llanilishi hisobiga mashinaga xizmat ko‘rsatish vaqti kamayadi va ish unumi oshadi;
- 3x3 cho‘zish asbobi mavjudligi va yuklovchi valiklarga pnevmatik bosim bilan yuk berish;
- 8 karrali cho‘zilish hisobiga ikki o‘timli piltalashga xojat qolmaydi

– markazlashgan holda qayta tarash tarandisi bir joyda to‘plash yoki chiqindilarni so‘rib olishga mo‘ljallangan.

Texnik tavsifi	E-75	E-65
Unumdorligi, kg/s	68	66
Chiqayotgan pilta yug‘onligi, kteks	3–6	3–6
Ta‘minlash uzunligi, mm	4,3–5,9	4,3–5,9
Baraban aylanish chastotasi, min ⁻¹	450	450
Tarandi miqdori, %	8–25	8–25
Qo‘shilishlar soni	8	8
Cho‘zish miqdori	9,12–25,12	9,12–25,12
Chiqaruvchi pilta chiziqiy zichligi, kteks	3–6	3–6
Chiqaruvchi organ soni	1	1
Taz diametri, mm	600	600 mm
KPD	96%	94%
Xolstlarni avtomatik almashtirish moslama-si SERVOlap sistemasi mavjudligi	ERVOlap mavjud	-
Elektr energiya sarfi, kW	3,83	5,6 kvv
Gabarit o‘lchami		
Uzunligi	7195 mm	7195
Eni	1700	1700

Piliklash mashinasi Fluier F 36

Vazifasi. Piliklash mashinasining asosiy vazifasi olingan piltani ma’lum bir miqdorda cho‘zib va pishitib hosil bo‘lgan pilikni g‘altaklarga o‘rashdan iborat.

Konstruktiv xususiyatlari va afzalliklari

– paxta va turli xil tolalar uchun Riter fimasining optimallashtirgan cho‘zish asbobi mavjudligi;

– cho‘zish asbobi valiklarini tozadash uchun kuchli havo tortgichdan iborat;

– universal osma ta‘minlovchi ramka mavjudligi;

– mahsulotni butun potok bo‘yicha avtomatik nazorat qilishi;

– shovqinsiz va chang o‘tkazmaydigan ishchi qismining mavjudligi;

– uskunadagi ishchi qismlarni germetik saqlash va oson yechish maqsadida qoʻllanilgan katta eshik va toʻsiqlardan iboratligi.

Texnik tavsifi

Ishlatiladigan tola uzunligi, mm	60
Piltaning chiziqliy zichligi , T, teks	170 –1450
Chiqaruvchi silindr tezligi, m/min	50
Umumiy choʻzish miqdori, E	4 –20 gacha.
Dastlabki choʻzish miqdori	e = 1–1,5
Pishitish miqdori, bur/m	K = 17–96
Choʻzish asbobi turi	3 x 3
Elektro energiya quvvati, kW	31
Rogulkalar soni 12 bitta seksiyada	24-192
Urchuq tezligi, min-1	1500
Bobina oʻlchamlari, mm	355 – 178
	305 – 165
Gabarit oʻlchamlari, mm	
Uzunligi	17665
Eni	1325/3100

Halqali yigirish mashinasi G 36.

Vazifasi. Halqali yigirish mashinasining asosiy vazifasi, piliklash jarayonidan olingan pilikni choʻzib ingichkalashtirib hosil boʻlgan michkani pishitib, kerakli chiziqli zichlikdagi xom kalava ip ishlab chiqaradi.

Konstruktiv xususiyatlari va afzalliklari

Riter firmasining pnevmatik yuklanuvchi choʻzish asbobi, 4 ta urchuqqa xarakat beruvchi energiya sarfini qisqartiruvchi tasmali uzahtma va filtirlarni avtomatik tozlovchi moslamalari mavjud. Toʻla gʻaltaklarni avtomatik ravishda almashtiruvchi moslamalar bor.

Texnik tavsifi

Ishlatiladigan tola uzunligi, mm	60
Ipning chiziqliy zichligi, teks	$T_{ip} = 3.7 - 132$
CHiqaruvchi silindr tezligi, m/minh	200
Umumiy choʻzish miqdori	$E = 8 - 120$ gacha.
Urchuqlar orasidagi masofa, mm	70-75
Halqaning diametri, mm	36; 38; 40; 42; 45; 48; 51
Pishitish miqdori, bur/m	$K = 200-3000$
Choʻzish asbobi turi	3 x 3
Elektro energiya quvvati, kW	6,5
Urchuqlar soni 48 bitta seksiyada	144-1824
Urchuq tezligi, min^{-1}	25000 gacha
Naychaning uzunligi, mm	200 – 250
Gabarit oʻlchamlari: mm	
Uzunligi	40588
Eni	1000/3320

R-40 Pnevмомexanik yigirish mashinasi

Konstruktiv xususiyatlari va afzalliklari

– mikroprssessorlar yordamida yigirish jarayonini boshqarilishi va nazorat qiluvchi sistemasining mavjudligi.

– yigirilgan ip sifatini boshqarishda parametrlar cheklangan meʼyordan oshsa jarayon avtomatik ravishda toʻxtatiladi;

– yigirish kameralarini bir vaqtning oʻzida ulab ishga tushirish moslamasining mavjudligi;

– toʻlgan kalavalarni avtomatik ravishda almashtirish moslamasi mavjudligi.

– uzilgan iplarni avtomatik ulash moslamalari mavjud;

– barcha texnologik jarayonlar kompyuter yordamida boshqarilishi va umumiy kompyuter tizimiga axborot berib borishi.

– turli paxta tolalari saralanmalarini va kimyoviy tolalarni ishlash mumkin.

Texnik tavsifi

Ishlatiladigan tola uzunligi, mm	60
Piltaning chiziqliy zichligi, kteks	2,5-7,0 kteks
Ipning chiziqliy zichligi, teks	T ip = 10 – 200
Bitta seksiyadagi kameralar soni	20ta
Maksimal kameralar soni	500 ta
Tortuvchi valiklar tezligi, m/min	310
Diskret barabanining aylanish tezligi, min ⁻¹	5000-10000
Umumiy cho‘zish miqdori	E = 40-400 gacha.
Bobina diametri, mm	350
Bobinadagi ip massasi, kg	6 kg gacha
Pishitish miqdori, bur/m	K = 200-3000
Cho‘zish asbobi turi	3 x 3
Elektro energiya quvvati, kW	74
Kameraning aylanish tezligi , min ⁻¹	160000 gacha
Gabarit o‘lchamlari: mm	
Uzunligi	40075
Eni	16044

4.3. «MARZOLI» firmasining texnologik mashinalari

«Marzoli» firmasi uskunolari tavsifi

1. B12 – Avtomatik toy titgich

Vazifasi. Paxta toyidan tolalar bo‘lakchalarini ajratib, ularni keyingi mashinaga uzatish uchun ishlatiladi.

Tuzilish xususiyatlari

– B12-markali avtomatik toy titgich gabarit o‘lchamlari va zichligi har xil bo‘lgan toy paxtalarni bir tamonlama 1–3 qator qilib, stavkada toylarni 254 ta gacha qo‘yish mumkin;

- stavkadagi toylarning 3 xilgacha assortimenti bo'yicha bir paytda yoki navbati bilan titib oladi;
- ishlab chiqarishga ta'sir qilmay va homashyoni isrof qidmay yangi assortimentga o'tish mumkin;
- bitta avtomatik toy titkich 3 ta titish-tozalash agregatiga xizmat ko'rsata oladi;
- yuqori unumdorligi va boshqarish soddaligi bilan boshqa toy titkichlardan farq qiladi.

Texnik tafsiloti

Ishlatiladigan tolaning uzunligi	60 mm gacha
Unumdorligi, kg/s	1600
Elektr energiya quvvati, kW	7,92
B12-	9,92 kW
Bo'lakchalarning o'rtacha massasi	20-50 mg
Toylarni o'rnatish maydoni uzunligi	5735 mm
Mashina o'lchamlari:	
Uzunligi: - minimal	11130 mm
- maksimal	51130 mm
- standart	23045 mm
Eni	5800 mm

2. V390L Ikki barabanli tozalagich

Vazifasi. V390L tozalash mashinasi tolalar bo'laklarini dastlabki tozalash uchun xizmat qiladi.

Tuzilish xususiyatlari

- ikki barabanli tozalagich yuqori tozalash darajasi bilan ajralib turadi;
- barabanlar ostida alohida panjaralar o'rnatilgan;

- elektr quvvati va yer maydonini kam talab qiladi;
- tolalarni barabanlardan tozalanib o‘tish davri juda qisqa vaqtni tashkil etadi.

Texnik tafsiloti

Shtapel uzunligi 65 mm gacha bo‘lgan tabiiy va kimyoviy tolalarga ishlov berishi mumkin.

Unumdorligi	1600 kg/s
Elektr energiya quvvati	12,6 kW
Tozalovchi baraban diametri	700 mm
Baraban tezliklari ta’minlashda	400-600 min ⁻¹
chiqarishda	600-900 min ⁻¹
Mashina o‘lchamlari:	
Uzunligi	2225 mm
Eni	2150 mm
Balandligi	2500 mm

3. B143L -Avtomatik aralashtirgich mashina

Vazifasi. Bunkerlarda to‘planayotgan tolaviy bo‘lakchalarni aralashtirib, tolalarni mayda chang va kalta tolalardan perfodevorlarda so‘ruvchi havo yordamida tozalaydi, uzatuvchi va yo‘naltiruvchi valiklar yordamida bunkerlardan chiqayotgan qatlamlarni ustma-ust qo‘shib, transportyor yordamida keyingi mashinaga uzatadi.

Tuzilish xususiyatlari

- 6 pozitsiyali bir me’yorda aralashtirish;
- tola yig‘ish kamerasida ko‘p tola yig‘ilishi, yuqori ish unumdorligi, chunki kamerada ta’minlash avtomatik ravishda amalga oshirilishi;
- xizmat ko‘rsatish osonligi va xizmat maydoni 8 m² tashkil etadi;
- bir me’yorda aralashtiriladi va keyingi mashinaga uzatiladi.

Texnik tavsifi

Mahsuldorligi	1600 kg/s
Elektr energiya quvvati	4,64 kW
Bunkerlar soni	6 ta
Aralashtirish sig'imi	300 kg
Ishchi eni	1200 mm
Mashina o'lchamlari:	
Uzunligi	6175 mm
Eni	2200 mm
Balandligi	4200 mm

4. B37N uch barabanli tozalagich

Vazifasi. B37N tozalash mashinasi, tolalar bo'laklarini maydaroq bo'lakchalarga ajratib tozalaydi va tola qatlamini nazorat qilib, keyingi mashinaga uzatadi.

Tuzilish xususiyatlari

– 3 barabanli tozalagich yuqori tozalash darajasi bilan boshqa tozalagichlardan farqlanadi;

– 800 kg/s paxta tolasini tozalash imkoniyatiga ega;

– mashinaga xizmat ko'rsatish osonligi va uning tannarxi arzonligi bilan farq qiladi;

paxta tolasini titish hamda tozalash dag'al va nafis usullarda amalga oshiriladi.

Texnik tavsifi.

Uzunligi 65 mm gacha bo'lgan tabiiy va kimyoviy tolalarga mo'ljallangan.

Mahsuldorligi	800 kg/s
Elektr energiya quvvati tozalagich	13,6 kW
B44N kondensor	3,75 kW
Barabanlar soni	3 ta
Ishchi eni	1200 mm
Baraban diametri	275 mm

jadvalning davomi

Barabanlar tezligi: 1-baraban	1020–1530 min ⁻¹
2-baraban	1490–2235 min ⁻¹
3-baraban	2225–3335 min ⁻¹
Mashina o'lchamlari:	
Uzunligi	2630 mm
Eni	1840 mm
Balandligi	4000 mm

5. B139 tarash mashinasiga tola taqsimlash sistemasi

Vazifasi. Titib aralashtirib tozalangan mayda paxta bulakchalarini trash mashinasining ta'minlash zonasiga o'zatib beradi

Tuzilish xususiyatlari

- bir vaqtning o'zida 1–3 assortimentni qayta ishlash imkoniyatiga ega;
- kerakli assortimentni olish uchun tarash mashinalarini universal xolda ta'minlaydi;
- bunkerning xajmi kattaligi bilan uzatuvchi valik tarash mashinasi bilan elektr bog'langan.
- tituvchi valik tolani mayin titib ikkinchi bunukerga o'zatib turadi.
- bunkerning 2 tomoniga o'rnatilgan setka yordamida chang va kalta tolalardang tozalaydi.

Texnik tavsifi

Uzunligi 65 mm gacha bo'lgan tabiiy va kimyoviy tolalarga mo'ljallangan.

Mahsuldorligi	150 kg/s
Kirish kengligi	930mm
Elektr energiya quvvati	1,6 kW
Bunker o'lchamlari:	
Uzunligi	-
Eni	1550 mm
Balandligi	3438 mm

6.C 701 tarash mashinasi

Vazifasi. Ta'minlangan paxta qatlamini bir necha yuz marotoba cho'zib paxta bo'lakchalari ichida qolgan iflosliklarni tarab tashlaydi va undan yarim mahsulot sifatli pilta olishdan iborat.

Tuzilish xususiyatlari

- yuqori mahsuldorlikka ega;
- tarash maydoni S601 mashinasiga qaraganda 20% oshirilgan;
- chiqayotgan piltaning notekisligini va taram sifatini nazorat qiluvchi moslama joylashtirilgan;
- asosiy baraban bilan shlyapkalar orasidagi masofani avtomatik ravishda o'zgartirish imkoniyatiga ega;
- mashinadagi texnik ko'rsatkichlar bevosita kompyuter bilan bog'langan.

Texnik tavsifi

Mahsuldorligi	250 kg/s
Piltaning chiziqliy zichligi	3,3-18 kteks
Shlyapkalar soni	90 ta
Ishchi holatda	32 ta
Elektr energiya quvvati	16,44 kW
Havo bosimi sarifi	4500m ³ /soat
Havo bosimi	8bar.
Barabanlar diametri bosh baraban	1290mm
ajratuvchi baraban	706 mm
Barabanlar tezligi bosh baraban	600min ⁻¹
ajratuvchi baraban	17,4-69,8 min ⁻¹
Shlyapkani aylanish tezligi	80-320 mm/minut
Taz diametri - 450mm	
Mashina o'lchamlari -uzunligi	6960mm
-eni	1800mm
Taz diametri -1000mm	
Mashina o'lchamlari -uzunligi	4737mm
-eni	2400mm
-balandligi	3438mm

DF 1 Piltalash mashinasi

Vazifasi. 6–8 tagacha piltalarni birlashtirib 4x3 choʻzish asbobi yordamida 65 mm uzunlikdagi tolalarga ishlov berib kerakli yoʻgʻonlikdagi pilta ishlab chiqarish uchun xizmat qiladi.

Tuzilish xususiyatlari

- changli havoni soʻrib olish moslamalari mavjud;
- pilta sifat koʻrsatkichlari hamda chiziqliy zichligini nazorat qiluvchi moslamalar bilan jihozlangan;
- kompyuter yordamida boshqariladi;
- avtoregulyatorsiz.

Texnik tavsifi

Ishlatiladigan tola uzunligi	80 mm
Piltaning chiziqliy zichligi	1,25–8,0 kteks gacha
Chiqaruvchi ishchi organlar soni	1ta
Chiqaruvchi silindr tezligi	1050 m/min. gacha
Umumiy choʻzish miqdori	4 – 10 gacha.
Choʻzish asbobi turi	4 x 3
Qoʻshilishlar soni	6-8 tagacha
Elektroenergiya quvvati bosh matorda	7,85 kW
– pnevmosistemada	2,2 kW
– taz almashtirgichda	0,25 kW
– avtoregulyator	3,14 kW
Taz diametri 450-600 mm gacha boʻlganda	
Mashina oʻlchamlari -uzunligi	9050 mm
– eni	2500 mm
Taz diametri 1000 mm boʻlganda	
Mashina oʻlchamlari -uzunligi	9355 mm
– eni	2590 mm
Balandligi	1810mm.

7. DFR 1 Pitalash mashinasi

Vazifasi. 6–8 tagacha pitalarni birlashtirib 4x3 choʻzish asbobi yordamida 65 mm uzunlikdagi tolalarga ishlov berib kerakli yoʻgʻonlikdagi pilta ishlab chiqarish uchun xizmat qiladi.

Tuzilish xususiyatlari

- changli havoni soʻrib olish moslamalari mavjud.;
- pilta sifat koʻrsatkichlarini hamda chiziqliy zichligini nazorat qiluvchi moslamalar bilan jihozlangan;
- kompyuter yordamida boshqariladi;
- avtoregulyatorli.

Texnik tavsifi

Piltaning chiziqliy zichligi	1,25–8,0 kteks gacha
Chiqaruvchi ishchi organlar soni	1ta
Chiqaruvchi silindr tezligi	1050 m/min. gacha
Umumiy choʻzish miqdori	4 – 10 gacha.
Qoʻshilishlar soni	6-8 tagacha
Elektro energiya quvvati bosh matorda	5,37 kW
– pnevmosistemada	2,2 kW
– taz almashtirgichda	0,25 kW
– avtoregulyator	3,14 kW
Taz diametri 450–600 mm gacha boʻlganda	
Mashina oʻlchamlari -uzunligi	9050 mm
– eni	2500 mm
Taz diametri 1000 mm boʻlganda	
Mashina oʻlchamlari -uzunligi	11680 mm
– eni	2590 mm
Balandligi	1810mm.

9. Pilta birlashtiruvchi LW 3

Vazifasi. Pitalar birlashtirib xususiy choʻzish hisobiga ularning sifatini yaxshilash mahsulotni qoʻshib bir teks qayta tarash mashinasi uchun xolst tayyorlashdan iborat.

Tuzilish xususiyatlari

- 2x3 cho‘ziy asbobining mavjudligi;
- xolstchani avtomatik olish va uzatish;
- tashqi changdan tozalash majmuasiga ega.

Texnik tavsifi

Mahsuldorligi	460 kg/soat gacha
Piltalarni qo‘shish soni	24, 28, 32
Piltaning chiziqliy zichligi	$T_p = 3,3-6,0$ kteks
Ishlatiladigan xolstcha yo‘g‘onligi	80 kteks gacha
Umumiy cho‘zish miqdori	$E = 1,4, 2,3$ gacha
Elektr energiya quvvati	13,5 kW
Xolstchanning o‘lcham kengligi	267, 300 mm,
Xolstcha diametri	600 mm
Xolst og‘irligi	28 kg gacha
Yumalatuvchi valik tezlik	130 m/min
Taz diametri - 600mm	
Mashina o‘lchamlari -uzunligi	7275mm
– eni	7400mm
Taz diametri – 1000mm	
Mashina o‘lchamlari -uzunligi	10600mm
– eni	9500mm
– balandligi	3438mm

10. Qayta tarash CM 600

Vazifasi. Pilta qo‘shish mashinasidan kelgan xolstcha tarkibidagi kalta va shikastlangan tolalarni tarab tashlash hisobiga ingichka va sifatli ip olishga yaroqli yarim mahsulot pilta olishga mo‘ljallangan

Tuzilish xususiyatlari

- qayta tarashda olinadigan pilta sifatini yaxshilash va taram chiqishini kamaytirish;
- massasi katta xolstchanning qo‘llanilishi hisobiga mashinaga xizmat ko‘rsatish vaqti kamayadi va ish unumi oshadi;

- 3x4 choʻzish asbobi mavjudligi va yuklovchi valiklarga pnevmatik bosim bilan yuk berish;
- 8 karrali choʻzilish hisobiga ikki oʻtimli piltalashga xojat qolmaydi;
- markazlashgan holda qayta tarash tarandisi bir joyda toʻplash yoki chiqindilarni soʻrib olishga moʻljallangan.

Texnik tavsifi

Mahsuldorligi	60 kg/soat gacha
Tarandi miqdori	8,25% gacha
Piltaning chiziqliy zichligi	3,0–6,0 kteks
Baraban aylanish chastotasi	400 min ⁻¹
Qoʻshilishlar soni	8 ta
Elektr energiya quvvati	12,0 kW
Taʼminlash uzunligi	4,2-6,7 mm gacha
Taz diametri – 600mm	
Mashina oʻlchamlari – uzunligi	7030mm
– eni	2487mm
– balandligi	1899mm

11.FT-6 Piliklash mashinasi

Vazifasi. Piliklash mashinasini asosiy vazifasi olingan piltani maʼlum bir miqdorda choʻzib va pishitib hosil boʻlgan pilikni gʻaltaklarga oʻrashdan iborat.

Tuzilish xususiyatlari

- paxta va turli xil tolalar uchun “Marzoli” fimasining optimallashtirilgan choʻzish asbobi mavjudligi;
- choʻzish asbobi valiklarini tozalash uchun kuchli havo tortgichidan iborat;
- universal osma taʼminlovchi ramka mavjudligi;
- shovqinsiz va chang oʻtkazmaydigan ishchi qismini mavjudligi.

Texnik tavsifi

Ishlatiladigan tola uzunligi	63 mm
Piltaning chiziqliy zichligi	170 – 1470 teks
Chiqaruvchi silindr tezligi	50 m/min
Umumiy choʻzish miqdori	$E = 4 \div 20$ gacha.
Pishitish miqdori	$K = 12 \div 140$ bur/m
Choʻzish asbobi turi	3 x 3
Elektro energiya quvvati	39 kW
Urchuq tezligi	1500 min^{-1}
Urchuqlar orasidagi masofa va soni	130mm, $36 \div 120$ ta gacha
Bitta seksiyadagi urchuqlar soni va seksiya uzunligi	16ta, 1560 mm;
Umumiy urchuqlar soni	32-2245
Mashina oʻlchamlari – uzunligi	$7385 \div 18305$ mm;
– eni	1450 (5690) mm.

MDS 1 Halqali yigirish mashinasi

Vazifasi. Piliklash jarayonidan olingan pilikni choʻzib ingichka-lashtirib hosil boʻlgan michkani pishitib, kerakli chiziqli zichlikdagi xom kalava ip ishlab chiqaradi.

Tuzilish xususiyatlari.

- urchuqlarga alohida bosh mator yordamida uzatiladi;
- halqa, ballon cheklagich va ip oʻtkazgichlarga alohida mator yordamida harakat beriladi;
- choʻzish silindirlariga alohida mator yordamida xarakat beriladi;
- toʻla gʻaltaklarni avtomatik ravishda almashtiruvchi moslamalar mavjud.

Texnik tavsifi

Ishlatiladigan tola uzunligi	60 mm
Ipning chiziqliy zichligi	$T \text{ ip} = 4,0 \div 150$ teks
Umumiy choʻzish miqdori	$E = 7,5 \div 80$ gacha.

Urchuqlar orasidagi masofa	70÷75 mm
Halqaning diametri	36÷54 mm
Pishitish miqdori	K =160÷2000 bur/m
Cho‘zish asbobi turi	3 x 3
Elektroenergiya quvvati	43 kW
Urchuqlar soni (bitta seksiyada-48 urchuq)	min - 96 ta; max - 1824;
Urchuq tezligi	$n_{\text{urch}} = 25000 \text{ min}^{-1}$
Naychaning uzunligi	180 ÷ 260 mm
Mashina o‘lchamlari – uzunligi	40588mm
– eni	1000 mm

12. Pnevмомеханик yigirish mashinasi SAVIO FRS-3000

Vazifasi. Piltalash jarayonidan olingan piltani cho‘zib, ingichkalashtirib hosil bo‘lgan michkani pishitib, kerakli chiziqli zichlikdagi yigirilgan ip ishlab chiqaradi.

Tuzilish xususiyatlari

- kompyuter yordamida yigirish jarayonini boshqarilishi va mikrosensorlar yordamida nazorat qiluvchi sistemalarning mavjudligi;
- yigirilgan ip sifatini boshqarishda parametralar cheklangan me‘yordan oshsa jarayon avtomatik ravishda to‘xtatiladi;
- yigirish kameralarini bir vaqtning o‘zida ulab ishga tushirish moslamasining mavjudligi;
- to‘lgan kalavalarni avtomatik ravishda almashtirish moslamasi mavjudligi;
- uzilgan iplarni avtomatik ulash moslamalari mavjud;
- barcha texnologik jarayonlar kompyuter yordamida boshqarilishi va umumiy kompyuter tizimiga axborot berib borishi;
- turli paxta tolalari saralanmalarini va kimyoviy tolalarni ishlatish mumkin.

Texnik tavsifi

Ishlatiladigan tola uzunligi, mm	60
Piltaning chiziqliy zichligi, kteks	5,0–22,0
Ipning chiziqliy zichligi, teks	T ip = 10 – 150
Bitta seksiyadagi kameralar soni	24 ta
Maksimal kameralar soni	360 ta
Tortuvchi valiklar tezligi, m/min	310
Diskret barabanining aylanish tezligi, min ⁻¹	5000-10000
Umumiy choʻzish miqdori	E = 16–400 gacha.
Bobina diametri, mm	300
Bobinadagi ip massasi, kg	4 kg gacha
Pishitish miqdori, bur/m	K = 150–1500
Choʻzish asbobi turi	3 x 3
Elektro energiya quvvati, kW	106
Kameraning aylanish tezligi , min ⁻¹	15000 gacha
Gabarit oʻlchamlari: mm	
Uzunligi	40225 mm- 320ta kamera uchun
Eni	1850

Nazorat savollari

1. Universal titish tozalash agregati (UTTA) qanday mashinalardan tashkil topgan?
2. «Riter» firmasi qanday TTAni tavsiya etadi?
3. «Tryuchler» firmasining modul qurilmali TTAlari qanday turlarga ajratiladi?
4. Tolali mahsulotlarni titishda qanday usullar va vositalar ishlatiladi?
5. Avtotitkichlar bir- biridan qanday farqlanadi?
6. TTAlarning qanday oʻziga xos jihatlari mavjud?
7. Tolali mahsulotlarni titishda qanday mashinalar qoʻllaniladi?
8. Avtotitkichlar bir - biridan qanday farqlanadi?
9. UTTAda qanday jarayonlar amalga oshiriladi?

- 10. Aerodinamik tozalagichlarning qanday turlari mavjud ?*
- 11. Igna sirtli ishchi organlarga ega bo'lgan aralashtirish mashinalarining qanday turlari mavjud ?*
- 12. TC-03 markali tarash mashinasida qanday maxsus moslamalar mavjud?*
- 13. Shlyapkali tarash mashinasining qanday turlari mavjud?*
- 14. Piltalash mashinasining qanday turlari mavjud?*
- 15. Piliklash mashinalari nechta o'timda ishlatilishi mumkin?*
- 16. Piltalash mashinalarida cho'zish asboblari qanday turdagi qo'llanilmoqda?*
- 17. Halqali yigirish mashinalari ishlash usuliga qarab qanday mashinalariga bo'linadi?*
- 18. Pnevnomexanik yigirish mashinalari ishlatilishi va homashyo turiga qarab qanday turlarga bo'linadi?*

V Bob. YIGIRISH REJASINI ISHLAB CHIQISH

Yigirish rejasini ishlab chiqishdan oldin ipga qo'yilgan talablardan kelib chiqib, qo'llaniladigan texnologik uskunalar va tanlangan xom ashyo har tomonlama asoslanishi kerak. Yigirish rejasi xomaki mahsulotlar va ip tayyorlashda qo'llaniladigan texnologik uskunalarning parametrlari bilan bevosita bog'liq holda ishlab chiqiladi. Mahsulotlarning chiziqliy zichligi, qo'shilishlarning soni, cho'zish kattaligi, pishitilganlik va pishitish koeffitsiyentlari, chiqaruvchi ishchi organlarning tezlik ko'rsatkichlari, mashinalarning foydali vaqt koeffitsiyenti, mashinadan foydalanish koeffitsiyentlari, mashinalarning nazariy va amaliy ish unumdorligi kabi ko'rsatkichlar yigirish rejasida jamlangan bo'ladi.

Yigirish rejasini ishlab chiqish uchun tanlab olingan har bir ko'rsatkichni atroflicha asoslash kerak. Odatda, har bir ko'rsatkichni tanlashda turli ma'lumotnomalardan, yetakchi mashinasozlik firmalari va ilmiy tadqiqot muassasalari tavsiyalaridan hamda ilg'or korxonalarning ish tajribalariga asoslanib qaror chiqariladi.

Yigirish rejasining har bir parametrini asoslash uchun loyihalovchi texnika sohasidagi adabiyotlarni, ilg'or korxonalarning ish tajribalarini yaxshi bilishi va mos ravishda taqqoslab, tahlil etishi kerak. Texnologik jarayonlarga ta'sir etuvchi asosiy omillardan mashinalarning ish unumdorligini oshirishda va mahsulot sifatining yuqori bo'lishini ta'minlashda foydalanish zarur.

Cho'zish kattaligini, mashinalarning tezligini tanlashda kompleks yondashish kerak, chunki olinadigan xomaki mahsulot va ipning sifati ko'p jihatdan aynan shu ko'rsatkichlarga bevosita bog'liq. Har bir mashinaning texnik tavsifida cho'zish kattaligi chegaralari ko'rsatilgan. Loyihalovchi har bir mashina uchun cho'zish kattaligini asoslashda barcha sharoitlarni aniq hisobga olishi kerak. Albatta,

choʻzishni va ishchi organlarning tezligini tanlashda qiymatlarning yuqori chegaraviy koʻrsatkichlari olinmaydi, chunki mahsulotning notekisligi oshib, yigirishdagi uzilish koʻpayib ketadi. Bundan tashqari, aniq apparatlar hosil qilish uchun mashinalarni bir-biri bilan bogʻlash imkoniyatlari ham kamayadi. Yangi fabrikalarni loyihalashda yoki ishlab turgan korxonalarni rekonstruksiya va qayta jihozlashda shunday sharoit yaratish kerakki, unda texnologik jarayonlarning barqarorligi va fabrikalarning uzluksiz ishlashi taʼminlanishi kerak. Tanlangan mashinalar, ishlab chiqilgan yigirish rejalari ham texnologik jarayonlar stabil boʻlishini taʼminlashi kerak. Loyihada iplarning uzilish darajasi aniq koʻrsatilgan boʻlishiga va yigirishda uzulishlar oshmasligini taʼminlash uchun hamma choralar koʻrilishi kerak.

Uzilish darajasi meʼyorlari ishlatiladigan tolalarning turi va sifatiga, yigirish rejasiga, mashinalarning ish tezligiga qarab har xil boʻladi. Keyingi paytlardagi uskunalarda choʻzishni avtomatik boshqarish natijasida yigirish mashinalarida ipning uzilishi minimal darajaga tushirilgan. Masalan, Zinser, Rieter firmalari halqali yigirish mashinalarida ip uzilishi 1000 ta urchuqda soatiga 15–20 tadan oshmaydi.

Ayniqsa, kimyoviy tolalarni ishlatganda oʻtimlarda uzilish koʻproq boʻladi. Tarash mashinasidagi uzilishlar soni soatiga 0,2 dan to 0,1 uzilish darajasida boʻladi. Xuddi shunday uzilish meʼyorlarini qayta tarash mashinalari uchun ham qabul qilish mumkin. Koʻpincha, bitta yigirish fabrikasida bir xil mashinalar qoʻllanganda ham har xil uchastkalarda uzilish soni har xil boʻlishi mumkin. Shuning uchun ham loyihadagi koʻrsatkichlar fabrikalardagi haqiqiy koʻrsatkichlardan farq qilishi tabiiy holdir.

5.1. Texnologik mashinalarni tanlash

Ip yigirish tizimini tanlaganda, yigiriladigan ipga qoʻyilgan talablarga qarab, yigirish oʻtimlari usullari aniqlanadi. Paxta tolasidan ip olishda karda, qayta tarash va apparat sistemalaridan biri, halqali

yoki pnevmomexanik usulda ishlaydigan yigirish mashinalari tanlanadi. Yigirish uchun tanlangan usullarga qarab uskunalar zanjiri va unga kiruvchi mashinalar tarkibi aniqlanadi va har bir tanlangan mashinalar atroflicha asoslanib, ularning texnik tavsiflari keltiriladi. Loyihada tanlangan har bir rusumdagi mashina parametrlari bo'yicha ma'lumotlar beriladi.

Bunda mashinalarning qaysi firmada ishlab chiqarilganligi, bu mashinalar birorta fabrikada qo'llangan bo'lsa, qanday ko'rsatkichlar bilan ishlayotganligi va boshqa mashinalardan qanday afzalliklari borligi ko'rsatiladi. Mashinalarni tanlashda fan taraqqiyoti, texnika va texnologiyaning rivojlanish yo'nalishlarini yaxshi tahlil qilib asoslash kerak.

Mashinalarni tanlashda shuni ham nazarda tutish kerakki, hozirgi zamonda fabrikalarda qo'llanadigan pakovka (qadoq)lar o'lchami katta bo'lishi kerak. Shunday qilinmasa, mehnat unumdorligi past bo'ladi. Shu bilan birga, shunday mexanizm va moslamalarni qabul qilish kerakki, ularni qo'llash natijasida mehnat sharoiti yaxshilansin va mashinalarning ish unumdorligi yuqori bo'lsin. Tanlangan mashinalardagi cho'zish asbobi hamda urchuqlarning turlari, halqa va yugurdaklarni, ta'minlash ramkalarini, markaziy moylash sistemalarini, mashinalarni avtomatik to'xtatish va yurgizish moslamalarini, ishlab chiqarilgan mahsulotlarni mashinalardan avtomatik ravishda olish va shaylashni shunday tanlash kerakki, natijada qo'l mehnati kamaysin, mashinalarning uzluksiz ishlashi ta'minlansin.

Qabul qilingan mashinalar yuqori sifatli butlovchi materiallar (ustki valiklarni qoplash uchun elastik rezinalar, tarash mashinasining barabanlarini qoplash uchun garnituralar, katta diametrli tazlar, g'altaklar va boshqalar) bilan ta'minlanishi kerak.

Piliklash mashinasi va yigirish mashinalari uchun chang so'rgich va chang puflagich moslamalarini qabul qilish kerak. Loyihalanayotgan

korxona chiqindi tolalarni ajratib yig'uvchi va changsizlantiruvchi sistema bilan ta'minlanishi maqsadga muvofiq.

5.2. Xomaki mahsulotlar va ip chiziqliy zichliklarini tanlash

Yigirish rejasida keltirilgan xomaki mahsulotlarning chiziqliy zichligini hisoblab chiqishda ikki usul qo'llanadi: birinchi usulda avval tarash piltasining chiziqliy zichligi tanlanib, keyin piltalash mashinasi, pilik va ip chiziqliy zichligi hisoblanadi.

Ikkinchi usulda aksincha ipning chiziqliy zichligidan boshlab, pilikning, piltalash piltasining va oxirida tarash piltasining chiziqliy zichligi tanlanadi. Birinchi usul MDHda keng tarqalgan bo'lib, undan shu vaqtgacha foydalaniladi. Ikkinchi usul uzoq xorijiy davlatlar to'qimachilik korxonalarida, shuningdek mashinasozlik firmalari va boshqa muassasalarda qo'llaniladi. Respublikada ishlayotgan qo'shma va xorijiy korxonalar ikkinchi usulda tuzilgan yigirish rejasidan foydalanmoqda.

Yigirish rejasini ishlab chiqishda, xususan, xomaki mahsulotlarning chiziqliy zichligini tanlab asoslashdagi hisoblarda yigirishning umumiy qoidalaridan, mashinalarning texnik tavsiflaridan, yetakchi mashinasozlik firmalari va ilmiy tadqiqot muassasalarining tavsiyalaridan hamda ilg'or korxonalarning tajribalaridan foydalaniladi.

Xomaki mahsulot chiziqliy zichliklarini aniqlash uchun birinchi usul qo'llanilsa, avval tarash piltasining chiziqliy zichligi aniqlanadi. Buning uchun umumiy formuladan foydalaniladi, ya'ni

$$E \cdot T_{Ch} = T_{KIR} \cdot d$$

bunda, T_{kir} — kirayotgan mahsulotning chiziqliy zichligi, teks;
 T_{ch} — chiqayotgan mahsulotning chiziqliy zichligi, teks;
 E — cho'zish kattaligi; d — qo'shilishlar soni.

Aksincha, chiqayotgan mahsulotning chiziqliy zichligini tanlab, kirayotgan mahsulotning chiziqliy zichligini aniqlash ham mumkin, ya'ni

$$T_{KIR} = T_{CH} \cdot \frac{E}{d}.$$

Cho'zish kattaligini aniqlash uchun quyidagi formuladan foydalanish mumkin

$$E = \frac{T_{KIR}}{T_{CH}} \cdot d.$$

Yuqoridagi formulalar yordamida yigirish rejasiga kirgan xomaki mahsulotlarning chiziqliy zichligi va cho'zish darajasini hisoblash mumkin. Mahsulotlarning chiziqliy zichligi va cho'zish kattaligini tanlash uchun quyidagi umumiy qoidalar mavjud:

1) cho'zish qancha katta bo'lsa, olinadigan mahsulotning sifati shuncha past (notekisligi katta) bo'lishi mumkin;

2) mahsulot qancha ingichka bo'lsa, cho'zish kattaligini shuncha yuqori olish mumkin;

3) mahsulot texnologik jarayondan o'tgan sari ingichkalashib, cho'zish kattaligi ortib boradi;

4) yigirish mashinasida cho'zish kattaligi qancha yuqori bo'lsa, yigirish rejasining iqtisodiy ko'rsatkichlari shuncha yaxshi bo'ladi, chunki cho'zish asbobi quvvatidan to'laroq foydalaniladi.

Tarash mashinasida pilta chiziqliy zichligini va cho'zish kattaligini tanlaganda ham, tavsiyanomalarga tayanib hamda olinadigan ip chiziqliy zichligiga qarab, oldin piltaning chiziqliy zichligini tanlab, keyin cho'zish kattaligini aniqlash kerak yoki oldin cho'zish kattaligini tanlab, keyin piltaning chiziqliy zichligini hisoblash mumkin.

Yigirish korxonalarining ko'p yillik ish tajribasiga asoslanib, ishlab chiqilgan va ularda qo'llanilayotgan yigirish rejalaridan ayrimlari misol tariqasida 5.1 va 5.11-jadvallarda keltirilgan.

5.1-jadval

«Rieter» uskunalarida «UzTex Tashkent» qo'shma korxonasining 20 teks trikotaj qayta tarash ipi ishlab chiqarish uchun yigirish rejasi

№	Mashinalarning nomi va markasi	Chiqayotgan mahsulot chiziqli zichligi, teks	Qo'shish soni, d	Cho'zish soni, E	Pishitish kattaligi		Chiqaruvchi ishchi organ tezligi		FVK	Nazariy unumdorlik kg/soat	Chiqindilar miqdori
					α_t	K, b/m	V m/min	n, min ⁻¹			
1	Tarash mashinasi C 60	5882	-	127,8					0,95	72	4,6
2	Pitalash 0 SB – D 40	5000	5	5,9			750		0,87	225	0,6
3	Piltabirlashtirish E 32	72000	24	1,7			105		0,75	454	0,5
4	Qayta tarash E 65	5000	8	14,4				435	0,90	61	17
5	Pitalash I RSB – D 40	5000	6	6			750		0,87	225	0,6
6	Piliklash F-15	740	1	6,8	11,4	42		1250	0,76	1,32	1
7	Yigirish G 35	20	1	37	36,3	813		17400	0,94	0,026	1

5.2-jadval

«Rieter» uskunalarida 14,75 teks va 30 teks trikotaj qayta tarash ipi ishlab chiqarish uchun «UzTex Shovot» qo'shma korxonasining yigirish rejasi

№	Mashinalarning nomi va markasi	Chiqayotgan mahsulot chiziqli zichligi, teks	Qo'shish soni, d	Cho'zish soni, E	Pishitish kattaligi		Chiqaruvchi ishchi organ tezligi		FVK	Nazariy unumdorlik, kg/s	Chiqindilar miqdori
					α_t	K, b/m	V, m/min	n, min ⁻¹			
1	Tarash mashinasi C 70	5900					198		0,94	66	1,5
2	Pitalash 0 SB – D 45	5000	6	5,68			640		0,85	163	0,5

5.2-jadvalning davomi

3	Piltabirlashtirish E 35	73750	24	1,62			180		0,55	434	0,5
4	Qayta tarash E 66/ E 80	5000	8	117				460	0,85	51,3	16
5	Piltalash I RSB – D 45	5000	6	5,78			500		0,85	127,5	0,5
6	Piliklash F-15	711	1	6,96	11,7	44		975	0,78	0,9	0,5
7	Yigirish G 35	30	1	23,7	35,6	650		15000	0,92	0,023	2,10
8	Qayta o'rash Muratec-21C	30	1				1150		0,77		0,7
	Yigirish G 35	14,75	1	48,2	36,5	951		19500	0,95	0,018	2,10
	Qayta o'rash Muratec-21C	14,75	1				1050		0,78		0,7

5.3-jadval

«Rieter» uskunalarida 20 teks va 30 teks trikotaj karda ipi ishlab chiqarish uchun «UzTex Shovot» qo'shma korxonasi yigirish rejasi

№	Mashinalarning nomi va markasi	Chiqayotgan mahsulot chiziqli zichligi, teks	Qo'shish soni, d	Cho'zish soni, E	Pishitish		Chiqaruvchi ishchi organ tezligi		FVK	Nazariy unumdorlik, kg/soat	Chiqindilar miqdori
					α_t	K, b/m	V, m/min	n, min ⁻¹			
1	Tarash mashinasi C 70	5900					198		0,94	66	1,5
2	Piltalash I SB – D 45	5000	6	5,68			640		0,85	163	0,5
3	Piltalash II RSB – D 45	4856	6	6,18			500		0,85	123,7	0,5
4	Piliklash F-15	686	1	7,08	11,7	44		975	0,78	0,9	0,5
5	Yigirish G 35	30	1	22,9	35,8	655		15000	0,92	0,041	2,1
6	Qayta o'rash Muratec-21C	30	1	-		-	1200		0,77		0,7

5.4-jadval

«Rieter» uskunalarida 20 teks trikotaj karda ipi ishlab chiqarish uchun «UzTex Shovot» qo'shma korxonasining yigirish rejasi

№	Mashinalarning nomi va markasi	Chiqayotgan mahsulot chiziqli zichligi, teks	Qo'shish soni d	Cho'zish soni E	Pishitish kattaligi		Chiqaruvchi ishchi organ tezligi		FVK	Nazariy unumdorlik kg/soat	Chiqindilar miqdori
					α_t	K bur/m	V m/min	p min ⁻¹			
1	Tarash mashinasi C 70	5900					198		0,94	66	1,5
2	Pitalash I SB – D- 45	5000	6	5,68			640		0,85	163	0,5
3	Pitalash II RSB – D- 45	4856	6	6,18			500		0,85	123,7	0,5
4	Piliklash F-15	686	1	7,08	11,7	44		975	0,78	0,9	0,5
5	Yigirish G 35	20	1	36,7	35,8	820		18000	0,94	0,026	2,10
6	Qayta o'rash Muratec-21C	20	1	-		-	1150		0,77		0,7

5.5-jadval

“Saurer” va “Marsoli” uskunalarida 14,76; 16,38; 19,6; 24,58; 29,5 teks qayta taralgan ip ishlab chiqarish uchun «Muruvvat-teks» Gurlan korxonasining yigirish rejasi

№	Mashinalar-ning nomi va markasi	Chiqayotgan mahsulot chiziqli zichligi, teks	Qo'shish soni d	Cho'zish soni E	Pishitish kattaligi		Chiqaruvchi ishchi organ tezligi		FVK	Nazariy unumdorlik kg/soat
					α_t	K bur/m	V m/min	n min ⁻¹		
1	T a r a s h mashinasi TC 03	4916	-	-			150		0,95	42,1
2	Pitalash 0 TD 03	4916	6	6			500		0,75	110,8

5.5-jadvalning davomi

3	Piltabirlashtirish LW 2N	70338	24	1,67			90		0,70	264,6
4	Qayta tarash CM 500	4916	8	-				320	0,85	34,7
5	Piltalash I TD 03	4916	6	6			400		0,75	88,6
6	Piliklash Zinser 670	608,2	1	8,8				1100	0,80	74,6
7	Yigirish Zinser 351	14,76	1	41,2	35,3	939		16000	0,97	17,2
	Yigirish Zinser 351	16,38	1	37,1	36,4	900		16400	0,97	21,5
	Yigirish Zinser 351	19,6	1	31,0	36,1	817		15600	0,97	-
	Yigirish Zinser 351	24,58	1	24,7	36,3	733		14000	0,97	-
	Yigirish Zinser 351	29,5	1	20,6	35,8	660		15500	0,97	-

5.6-jadval

**«Rieter» uskunalarida «Osborn tekstil» korxonasining 24,5
va 30 teksli karda ip yigirish rejasi**

№	Mashinalarning nomi va markasi	Chiqayotgan mahsulot chiziqliy zichligi, teks	Qo'shish soni, d	Cho'zish soni, E	Pishitish kattaligi		Chiqaruvchi ishchi organ tezligi		FVK	Nazariy unumdorlik kg/soat	Chiqindilar miqdori
					α_t	K bur/m	V m/ min	n min ⁻¹			
1	T a r a s h mashinasi C 60	9833		81,1					0,95	90	3,5
2	Piltalash I SB –D 15	5364	4	7,3			750		0,86	241,6	0,6
3	Piltalash II RSB –D 35	5364	6	6			750		0,86	241,6	0,6
4	Piliklash F 15	766	1	7,0				1250	0,78	-	1
5	Yigirish G 33	24,5	1	31,2	34,4	695		15000	0,94	31,9	2,2
	Yigirish G 33	30	1	26,0	34,7	634		14000	0,94	39,1	2,2

5.7-jadval

**“Marsoli” uskunalarida 20 teks qayta taralgan ip ishlab
chiqarish uchun «Serkechi tekstil» qo’shma korxonasining
yigirish rejasi**

№	Mashinalar-ning nomi va markasi	Chiqayotgan mahsulot hchiziqlik, teks	Qo’shish soni, d	Cho’zish soni, E	Pishitish kattaligi		Chiqaruvchi ishchi organ tezligi		FVK	Nazariy unumdorlik kg/soat	Chiqindilar miqdori
					α_t	K bur/m	V m/ min	n min ⁻¹			
1	Tarash mashinasi LS 363	5363	-				210		0,92	68,2	6
2	Piltalash 0 LD 2	4917	8	8,7			650		0,85	191,8	0,5
3	Piltabirlashtirish Lap LH 15	75000	24	1,57			130		0,70	583,3	0,5
4	Qayta tarash LK 64Z	4917	8	122				500	0,90	71,5	16
5	Piltalash I LDA/1	4917	8	8			550		0,85	162,3	0,5
6	Piliklash LF4200/A	694	1	7,1	11,1	42		1150	0,85	1,15	0,5
7	Yigirish LR9/ AX	20	1	34,7	36,6	819		17500	0,90	25,2	2,5

5.8-jadval

**“Marsoli” uskunalarida 20 teks karda ipi ishlab chiqarish
uchun «Serkechi tekstil» qo’shma korxonasining yigirish rejasi**

№	Mashinalarning nomi va markasi	Chiqayotgan mahsulot chiziqlik zich-ligi, teks	Qo’shish soni, d	Cho’zish soni, E	Pishitish kattaligi		Chiqaruvchi ishchi organ tezligi		FVK	Nazariy unumdorlik kg/soat	Chiqindilar miqdori
					α_t	K bur/m	V m/ min	n min ⁻¹			
1	Tarash mashinasi LS 363	5363	-				210		0,92	68,2	6

5.8-jadvalning davomi

2	Piltalash I LD 2	4917	8	8,7			650		0,85	191,8	0,5
4	Piltalash II LDA/1	4917	8	8			500		0,85	147,6	0,5
5	Piliklash LF4200/A	694	1	7,1	10,8	41,3		1150	0,85	1,17	0,5
6	Yigirish LR9/AX	20	1	34,7	40,5	906		17000	0,90	22,2	2,5

5.9-jadval

**“COTTON ROAD” korxonasining chiziqliy zichligi 11,8 teks
qayta taralgan ip uchun yigirish rejasi**

№	Mashina- lar nomi	Mashinalar modeli	Firma nomi	Mashinalar soni	Chiquvchi mahsulot chiziqliy zichligi, teks	Qo'shilishlar soni	Urchuqlar soni	Umumiy cho'zilish	Pishitil- ganlik		Chiqarish organing tezligi		Nazariy ish unumdorligi, kg/s	FVK	Amaliy ish unumdorligi, kg/s	Chiqindi miqdori, %
									a_n	K b/m	m/min	min ⁻¹				
1	Titish tozalash	A-10	RIETER	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1350	0,95	1282	3,5
2	Tarash mashinasi	S-10	RIETER	6	4762	1	-	-	-	-	110	-	30	0,95	28,0	3,5
3	Piltalash mashinasi	SB-851	RIETER	1	4762	8	7,6	-	-	-	700	-	193	0,83	160	0,6
4	Pilta birlashti- ruvchi mashina	E 5/3	RIETER	1	76000	24	1,5	-	-	-	90	-	297	0,75	223	0,5
5	Qayta tarash mashinasi	E 716	RIETER	4	4347	8	13,8	-	-	-	325	-	40	0,92	37,0	15
6	Piltalash mashinasi	RSB-1	RIETER	2	4347	8	7,6	-	-	-	400	-	132	0,87	114	0,6
7	Piliklash mashinasi	F-5	RIETER	3	530	1	96	8,2	38,4	50	-	1050	61	0,86	53	1,0
8	Yigirish mashinasi	S-5/11	RIETER	11	11,8	1	1008	44,9	105,0	960	-	12500	11,9	0,94	11,2	2,7

**“Buxoroteks” xissadorlik jamiyatining chiziqliq zichligi 18,5
teks karda ipi uchun yigirish rejasi**

№	Mashina- lar nomi	Mashinalar modeli	Chiqarish organlari soni	Chiquvchi mahsulot chiziqliq zichligi, teks	Qo'shilishlar soni	Umumiy cho'zilish	Pishitilganlik kattaligi, b/m	Chiqa- ruvchi organ tezligi		Nazariy ish unumdorligi, kg/soat	FVK	Amaliy ish unumdorligi, kg/ soat	Chiqindi miqdori, %
								m/ min	min ⁻¹				
1	Titish tozalash agregati	-	1	-	-	-	-			750	0,95	712,5	3
2	Bir valikli tozalagich	V-11	1	-	-	-	-			600	0,95	570	
3	Aralash- tiruvchi mashina	V-70	1	-	-	-	-			400	0,95	380	
4	Tozalovchi mashina	RM	1	-	-	-	-			400	0,95	380	
5	Tarash mashinasi	C 4	1	5000	1	128	-			35	0,95	33,1	3,1
6	Piltalash mashinasi: I o'tim II o'tim	SB-851 RSB- 851	1	5000	8	8	-	600		180	0,844	151,9	0,6
			1	5000	8	8	-	600		180	0,841	151,4	0,6
7	Piliklash mashinasi	F-5	108	566	1	8,83	47,3		1200	47,3	0,834	39,0	1
8	Yigirish mashinasi	G-5/2	864	18,5	1	30,6	845		15000	19,7	0,915	18,0	2,7

5.11-jadval

**“Qorako‘lteks” korxonasining chiziqliy zichligi 20 teks
karda ipi uchun yigirish rejasi**

№	Mashinalar nomi	Mashinalar modeli	Kirayotgan mahsulot chiziqliy zichligi, teks	Chiqayotgan mahsulot chiziqliy zichligi, teks	Qo‘shilishlar soni	Cho‘zish miqdori	Pishitish koefitsiyenti	Pishitilganlik miqdori, b/m	Chiqaruvchi organ tezligi		Nazariy ish unumdorligi, kg/s	FVK
									m/min	min ⁻¹		
1	Tarash mashinasi	DK-903	-	5000	-	-	-	-	-	96	85	0,98
2	Pitalash mashinasi I-o‘tim	HS-1000	5000	4500	8	8,8	-	-	807	6456	218	0,75
3	Pitalash mashinasi II-o‘tim	HSR-1000	4500	4500	8,0	8,0	-	-	726,3	5810	196	0,75
4	Piliklash mashinasi	BF-96	4500	577	1	7,8	10,65	44,3	-	1050	29,8	0,95
5	Yigirish mashinasi	RM-2114V	580	20	1	29	36	805	-	14000	16,32	0,96

Bundan tashqari, RITER firmasining tavsiyalarini ham inobatga olish foydalidir (5.12,–5.14-jadvallar). Unda reja yigirishdan boshlanib, tarash bilan tugaydi.

5.12-jadval

**Halqali usulda karda ipi yigirish bo‘yicha RIETER firmasi
tavsiyalari**

N	Mashinalar nomi	O‘lchov birligi	Ip va yarim mahsulot chiziqliy zichligi					
			50	36	30	20	15	-
1	Yigirish	teks	50	36	30	20	15	-
2	Piliklash	teks	980	850	740	650	590	-
3	Pitalash II o‘tim	kteks	5,9	5,4	5,4	4,9	4,9	-
4	Pitalash I o‘tim	kteks	5,9	5,4	5,4	5,4	5,4	-
5	Tarash	kteks	6,5	6,5	6,5	5,4	5,4	-

5.13-jadval

**Halqali usulda qayta taralgan ip yigirish bo'yicha RIETER
firmasi tavsiyalari**

N	Mashinalar nomi	O'lchov birligi	Ip va yarim mahsulot chiziqiy zichligi					
1	Yigirish	teks	30	15	12	10	6	4
2	Piliklash	teks	980	740	650	590	350	220
3	Piltalash II o'tim	kteks	5,9	5,4	4,9	4,9	4,2	3,7
4	Qayta tarash	kteks	5,9	5,4	4,9	4,9	4,2	3,7
5	Pilta birlashtirish	kteks	80	80	76	74	70	70
6	Piltalash I o'tim	kteks	4,9	4,9	4,5	4,5	4,2	4,2
7	Tarash	kteks	5,9	5,9	5,4	5,4	4,9	4,9

5.14-jadval

**Pnevmomexanik usulda ip yigirish bo'yicha RIETER firmasi
tavsiyalari**

N	Mashinalar nomi	O'lchov birligi	Ip va yarim mahsulot chiziqiy zichligi					
1	Yigirish	teks	100	50	36	30	20	15
3	Piltalash II o'tim	kteks	5,9	4,9	4,9	4,9	4,9	4,5
4	Piltalash I o'tim	kteks	6,5	6,5	6,5	6,5	5,9	4,9
5	Tarash	kteks	9,8	9,8	9,8	7,4	7,4	5,9

Yigirish rejasini ishlab chiqishda shuni yodda tutish kerakki, agar cho'zish kattaligi qo'shiladigan piltalar sonidan katta bo'lsa, chiqayotgan mahsulot notekisligi ko'payadi, demak, olinadigan mahsulot sifati pasayadi. Shuning uchun piltalash mashinalarining har ikkala bosqichida ham bir xil qo'shishlar soni qabul qilinsa va shunga mos cho'zish kattaligi olinsa, yaxshi natija beradi, olinadigan piltalarning sifati esa yaxshi chiqadi. Masalan, $d=6$ va $E=6$ deb olish yaxshimi yoki $d=8$ va $E=8$ deb olgan yaxshimi, degan savol turadi. To'g'ri, agar $d=8$ va $E=8$ deb olsak, qo'shilishlar sonining ko'payishi

hisobiga tolali materiallar yaxshi aralashadi va $E=8$ bo'lganda cho'zish kattaligining ortishi hisobiga tolalarning to'grilanish darajasi va parallellashi ancha yaxshilanadi, lekin shuni ham e'tiborga olish kerakki, mahsulotni 8 marta cho'zilsa, cho'zishdan hosil bo'ladigan notekislik ko'payib ketadi degan fikrlar ham bor. Hozir fabrikalarda $d=6$ va $E=6$ yoki $d=8$ va $E=8$ deb qabul qilingan. Ikkala holatda ham sifatli ip tayyorlash mumkinligi ilg'or korxonalar tajribasida tasdiqlangan. Piliklash mashinasida pilikning chiziqiy zichligini va cho'zish kattaligini tanlashda shuni nazarda tutish kerakki, pilikning chiziqiy zichligi mashinaning ish unumdorligiga katta ta'sir ko'rsatadi. Olinadigan ipning chiziqiy zichligi oldindan ma'lum va uni o'zgartirib bo'lmaydi. Shuning uchun yigirish mashinasida o'rnatilgan cho'zish asbobining quvvatidan to'liq foydalanishni nazarda tutib, pilikning chiziqiy zichligi tanlanadi. Piliklash mashinasidagi cho'zish kattaligining ahamiyati esa bu yerda sezilmaydi.

Yigirish mashinasida cho'zish kattaligini tanlashda, yuqorida aytilganidek, cho'zish asbobining quvvatidan to'liq foydalanish kerak, chunki cho'zish kattaligi qancha baland bo'lsa, piliklash mashinalarining ish unumdorligi shuncha yuqori bo'ladi, texnologik va iqtisodiy samara mos ravishda oshadi.

Agar yigirish rejasi potok liniyali pnevmomexanik yigirish mashinalari uchun mo'ljallangan bo'lsa, tarash mashinasidan olinadigan piltaning chiziqiy zichligi birinchi bo'lib tanlanadi. Pnevmmexanik yigirish mashinalarida cho'zish kattaligi $60\div 200$ gacha tanlanishi mumkin. Qayta tarash sistemasi uchun yigirish rejalarini ishlab chiqish va tanlashda shuni nazarda tutish kerakki, bu sistemada qo'shimcha mashinalar qo'llaniladi. Yigirish rejasiga qo'shimcha uchta o'tim kiradi: piltalash mashinasining bitta o'timi, pilta birlashtirish mashinasi va qayta tarash mashinasi. Agar olinadigan ip juda ingichka bo'lsa, piliklash mashinasining yana bitta, ya'ni ikkinchi o'timi qo'shiladi. Shuning uchun ham qayta tarashda, yigirish rejasini ishlashda bu o'timlar qo'shib tegishli hisoblar amalga oshiriladi.

Pilta birlashtirish mashinasida 24 tadan 32 tagacha piltalarni qo‘shib xolstcha olinadi. Bu mahsulotning chiziqliy zichligini tanlashda kelayotgan piltalarning chiziqliy zichligi va qo‘shiladigan piltalarning soni muhim ahamiyatga ega. Lekin olinadigan xolstchaning chiziqliy zichligi asosan qayta tarash mashinasi qanday chiziqliy zichlikdagi xolstchani taray olishiga bog‘liq. Hozir qo‘llanadigan qayta tarash mashinalari chiziqliy zichligi $T=75$ ktekgacha bo‘lgan xolstchalarni yaxshi samarali taraydi.

Qayta tarash mashinasida qayta taralgan piltaning chiziqliy zichligi, uning cho‘zilish kattaligi va ajraladigan tarandining foizdagi miqdori tanlanadi. Mazkur mashinada cho‘zish kattaligini aniqlashdan oldin qayta taralgan piltaning chiziqliy zichligi va ajraladigan qayta tarash tarandisining foizdagi miqdori tanlanishi kerak. O‘rta tolali paxtani yigirishda tarandining miqdori 12 dan 16 foizgacha qabul qilinadi.

Ingichka tolali paxtani yigirishda qayta tarash tarandisining miqdori 15 dan 25 foizgacha qabul qilinadi. Odatda, olinadigan ip qancha ingichka bo‘lsa, shuncha ko‘p tarandi ajraladi.

Qayta tarash mashinasida cho‘zish miqdorini aniqlashda ajratiladigan tarandining miqdori hisobga olinadi:

$$E = \frac{T_{kir}}{T_{chiq}} \cdot d \cdot \frac{100 - y}{100},$$

bunda T_{kir} va T_{chiq} —kirayotgan va chiqayotgan mahsulotlarning chiziqliy zichligi, teks;

y — ajraladigan tarandining foizdagi miqdori.

Qayta tarash sistemasining boshqa o‘timlarida mahsulotning chiziqliy zichligini va cho‘zish kattaligini tanlash karda sistemasidagidek bo‘ladi. Qayta tarash sistemasida ikkita pilikni qo‘shib, undan ingichka ($T_n=5-10$ teks) ip yigirish tajribasi yaxshi samara bermoqda,

ya’ni $E = \frac{T_{kir}}{T_{chir}} \cdot d$ bunda $d=2$ bo‘ladi. Yigirish mashinalarida ikkita

pilikni qo'shib ishlatganda olinadigan ipning texnologik sifat ko'rsatkichlari ancha yuqori bo'ladi. Har bir o'timda mahsulotning chiziqli zichligi va cho'zish kattaligini tanlashda, mashinalarning texnik tavsifida keltirilgan imkoniyat chegarasi e'tiborga olinishi kerak. Bu ishlardan keyin piliklash va yigirish mashinalarida pishitish ko'effitsiyentlari va pishitish kattaligi tanlanadi. Pishitish kattaligini tanlashda bir qator omillarni hisobga olish kerak. Ma'lumki, pishitish kattaligi ko'p bo'lsa, yigirish mashinalarining ish unumdorligi pasayib ketadi, chunki mashinaning ish unumdorligi pishitishga teskari proporsionaldir. Agar pishitish kattaligi me'yordagidan kam bo'lsa, yigirish mashinalarida ip uzilishi ko'payib ketadi, arqoq ipi ko'proq pishitiladigan bo'lsa, to'quvchilikda arqoq ipida chigallar hosil bo'lib, gazlamaning tashqi ko'rinishi buziladi. Shuning uchun har bir chiziqli zichlikdagi ipni yigirish uchun optimal pishitish ko'effitsiyentlarini tanlab, texnologik jarayonning me'yorda bo'lishini va ipning ko'satkichlari yuqori bo'lishini ta'minlash kerak. Pishitish kattaligini tanlashda tola uzunligining ahamiyati katta. Tola qancha uzun bo'lsa, pishitish kattaligi shuncha kam bo'lishi mumkin. Agar ip tandaga ishlatiladigan bo'lsa, unda arqoq ipiga qaraganda pishitish kattaligi 10–15 % foiz ko'p bo'lishi kerak.

Pishitish kattaligi yigirish sistemalariga ham bog'liq. Masalan, qayta tarash sistemasida olingan bir xil chiziqli zichlikdagi iplar karda sistemasidagiga nisbatan kamroq pishitiladi. Trikotaj buyumlari uchun ishlatiladigan iplar to'quvchilikda ishlatiladigan iplarga nisbatan kamroq pishitilishi kerak, chunki trikotajga mo'ljallangan iplar kam buraladigan bo'lishi kerak. Agar iplar tikuv iplari uchun mo'ljallangan bo'lsa, unda pishitish kattaligi kamroq olinishi kerak, chunki bu iplarning yana bir nechtasi qo'shib, bir yoki ikki marta pishitiladi. Agar yigirilgan yakka ip birinchi bosqichda ko'proq pishitilgan bo'lsa, undan olingan pishitilgan ip ancha qattiq, chigal va uncha pishiq ham bo'lmaydi. Piliklash mashinalarida pilikni pishitish darajasiga juda e'tiborli bo'lish kerak, chunki bu yerda

pilik ozgina pishitiladi xalos. Agar pilik biroz ko‘proq pishitilib yuborilsa, uning pishiqligi keskin oshib ketadi, bunday piliklarni yigirish mashinalarining cho‘zish asbobida bir maromda cho‘zish qiyinlashadi, ayniqsa, pilikning ingichka joylari cho‘zilmasdan yigirish mashinasining cho‘zish asbobidan butun holda o‘tib ketadi va olingan ip nuqsonli bo‘ladi. Agar pilik kamroq pishitilsa, pilik o‘ralish jarayonida yoki pilikka to‘la galtaklarni yigirish mashinalarining ta‘minlovchi ramkalariga qo‘yilganda hamda ularni cho‘zish asbobiga qarab ishlatish uchun tortilganda, pilikdagi tolalar bir-biriga nisbatan siljib, pilikda notekislik hosil bo‘ladi. Bundan olingan iplar ham juda sifatsiz bo‘ladi, chunki yigirish mashinalarida ip notekisligi ko‘payib, uning uzilishi oshib ketadi. Shuning uchun har bir chiziqliy zichlikdagi pilik uchun ishlatiladigan tolalarning sifatiga qarab, optimal pishitish koeffitsiyentini tanlash kerak. (5.15–5.16-jadval)

Odatda, piliklash mashinasida pishitish koeffitsiyentini tanlashda quyidagi omillar hisobga olinadi: ip yigirish sistemasi, tolaning uzunligi, olinadigan pilikning chiziqliy zichligi, yigirish mashinalarida ishlatiladigan cho‘zish asboblarining turlari va yigirish mashinalarida qo‘shiladigan piliklarning soni.

5.15-jadval

Karda yigirish sistemasi uchun pilikni pishitish koeffitsiyentlari

Pilikning chiziqliy zichligi, teks	Tolaning shtapel uzunligi, mm								
	38/40	37/39	35/37	33/34	32/33	31/32	30/31	29/30	28/29
1110 dan katta.	7,02	7,24	8,03	9,8	9,93	10	10,15	10,23	10,38
1000—770	7,45	7,62	8,27	9,93	10,08	10,28	10,28	10,38	10,46
714—588	7,9	8,16	8,53	10,38	10,59	10,59	10,65	10,75	10,88
556—476	8,27	8,5	8,93	11,08	11,08	11,19	11,48	11,58	11,64
455-400	8,53	8,78	9,44	11,58	11,64	11,7	11,9	11,96	11,84
384—334	8,73	8,98	9,68	11,58	11,64	11,77	N,9	11,96	12,09

5.15-jadvalning davomi

323—286	8,87	9,26	9,93	1,7	11,83	11,9	12,06	12,15	12,21
278—250	9,26	9,57	10,23	11,9	11,%	12,15	12,21	12,34	12,4
244—217	9,57	9,8	10,38	11,96	12,09	12,21	12,28	12,4	12,46
213—188	9,92	10,92	10,08	10,65	12,15	12,3	12,4	12,46	12,81
188—167	10,08	10,23	11,08	12,41	12,59	12,69	12,81	12,91	13,04
164—133	10,23	10,4	11,19	12,59	12,69	12,81	12,91	13,04	13,13
130—118	10,4	10,55	11,32	12,69	12,81	12,91	13,04	13,13	-
119—95	10,65	10,88	11,45	12,81	12,91	13,04	13,13	-	-
95 dan kam	10,88	11,08	11,58	12,91	13,04	13,13	-	-	-

5.16-jadval

Qayta tarash yigirish sistemasi uchun pilikni pishitish koeffitsiyentlari

Pilikning chiziqiy zichligi, teks	Tolaning shtapel uzunligi, mm				
	38/40	37/39	35/37	33/34	30/32
1110 dan katta	6,72	6,9	7,64	9,35	9,45
1000—700	7,11	7,25	7,85	9,45	9,6
714—688	7,52	7,77	8,12	9,89	10,05
556—476	7,88	8,12	8,15	10,56	10,56
455—400	8,12	8,37	9,0	10,9	11,02
384—334	8,37	8,56	9,2	11,02	11,08
323—286	8,56	8,81	9,45	11,46	11,23
278—250	8,81	9,14	9,76	11,3	11,39
244—217	9,14	9,35	9,89	11,39	11,50
213—188	9,45	9,6	10,13	11,56	11,71
186—167	9,6	9,76	10,50	11,88	11,97
164—133	9,76	9,89	10,63	11,97	12,07
130—118	9,89	10,89	10,78	12,07	12,19
119—95	10,13	10,35	10,01	12,19	12,28
95 va bundan kam	10,35	10,65	11,02	11,9	12,41

5.3. Pishitilganlik kattaligini hisoblash

Pilik va ipning pishitilganlik kattaligi SI o'lchov tizimida quyidagi formula yordamida hisoblanadi:

$$K = \frac{\alpha_m \cdot 100}{\sqrt{T}} \quad \text{b/m}$$

bunda, K – pishitilganlik kattaligi, b/m;

α_t – pishitish koeffitsiyenti (SI sistemasida);

T – mahsulot (pilik, ip) ning chiziqliy zichligi, teks.

Inglizcha o'lchov tizimida pilik va ipning pishitish koeffitsiyenti TM bilan, pishitish kattaligi esa TPI bilan belgilanib, ular o'zaro bog'langan bo'lib, quyidagi formula yordamida aniqlanadi;

$$TPI = TM \sqrt{Ne},$$

bunda, TPI – bir inch (dyuym)ga to'g'ri keladigan buramlar soni, o'lchov birligi t/i (twist per inch);

TM – pishitish koeffitsiyenti;

Ne – inglizcha nomer bo'lib, metrik nomer bilan $Ne = \frac{Nm}{1,6934}$ nisbatda bog'langan.

Ingliz o'lchov tizimidagi pishitish kattaligi TPI ni metrik tizimga o'tkazish uchun metrik tizimda olingan natija K ning qiymatini 39,37 koeffitsiyentga ko'paytiriladi, ya'ni

$$K = TPI \cdot 39,37; \quad \text{b/m.}$$

To'quvchilik (tanda, arqoq) va trikotajiplari uchun ishlatiladigan tola uzunligi va ipning chiziqliy zichligiga qarab pishitish koeffitsiyentlari qiymatlari 5.17 — 5.20-jadvallarda SI tizimida keltirilgan.

Qo'shma korxonalarda pilik va ipning chiziqliy zichligi, pishitish koeffitsiyenti va boshqa ko'rsatkichlari ingliz o'lchov sistemasida olib borilmoqda. Shuni inobatga olib, barcha o'lchov tizimlarida

loyiha ishlarini birdek bajarish maqsadida paxta tolasi uzunligi ko'rsatkichlarining konversion qiymatlari 3.16-jadval (60-bet) da keltirilgan.

Halqali usulda yigirilgan ipning pishitish koeffitsiyentlari me'yoriy qiymatlari 5.17, 5.18 va 5.19-jadvallarda keltirilgan.

Pnevmomexanik ip uchun ingliz tizimida pishitish koeffitsiyenti (TM), pishitish kattaligi (TPI) va ularning xalqaro CI sistemasidagi nominal qiymatlari 5 39-jadvalda keltirilgan.

5.17-jadva

ISI tizimida tanda ipi uchun tavsiya etilgan pishitish koeffitsiyentlari

Ipining chiziqiy zichligi, teks	Tolaning uzunligi, mm									
	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/35	35/37	37/39	39/41
5	-	-	-	-	-	-	-	-	35	34,1
5,9	-	-	-	-	-	-	-	-	34,4	33,5
6,7	-	-	-	-	-	-	-	39,5	33,8	32,9
7,5	-	-	-	-	-	-	-	38,3	33,5	32,4
8,5	-	-	-	-	-	-	-	37,3	33,2	-
9	-	-	-	-	-	-	-	36,9	33,2	-
10	-	-	-	-	-	-	41,0	36,0	32,9	-
10,8	-	-	-	-	-	-	40,3	35,2	31,8	-
11	-	-	-	-	-	-	40,3	35,2	31,8	-
11,8	-	-	-	-	43,9	43,3	39,9	34,8	31	-
13	-	-	-	-	43,9	42,7	39,6	34,4	31	-
14	-	-	-	-	43,0	42,4	39,4	34,1	30,7	-
15,4	-	-	-	43,6	42,7	42	39,2	38,8	30,7	-
16,5	-	-	-	42,7	41,7	41,1	38,3	33,5	30,4	-
18,5	-	-	43,6	42	41,1	40,5	37,6	33,2	29,4	-
20	-	49,3	43,3	41,4	40,7	40	37,2	32,9	29,1	-
21	-	44,3	43,3	41,1	40,5	39,8	37	32,9	29,1	-

5.17-jadvalning davomi

22	-	43,9	42,8	40,8	40,2	39,6	36,5	32,9	29,1	-
25	44,3	43,3	42,1	40,5	39,8	39,2	36	32,6	28,8	-
26	44,3	43,1	41,8	40,3	39,8	39,2	35,7	32,6	28,8	-
27	43,6	42,8	41,5	40,1	39,5	38,9	35,7	32,3	28,8	-
28	43,2	42,4	41,1	39,8	39,2	38,6	35,4	32,3	28,5	-
29	43	42,9	41,1	39,8	39,2	38,6	35,4	32,3	28,5	-
34	42	41,4	40,5	39,2	38,2	37,6	34,4	31,9	-	-
36	41,7	41,1	40,2	38,9	37,9	37,3	34,1	31,6	-	-
38	41,4	40,5	39,7	38,5	37,3	36,8	-	-	-	-
42	41,1	39,8	39,2	37,9	36,7	36,4	-	-	-	-
46	40,8	39,6	38,7	37,3	36,2	-	-	-	-	-
50	40,8	39,2	38,3	36,7	35,7	-	-	-	-	-
56	39,8	38,6	37,3	35,7	34,8	-	-	-	-	-
60	38,9	37,9	36,4	34,8	-	-	-	-	-	-
72	38,2	37,2	35,9	-	-	-	-	-	-	-
84	37,6	36,7	35,4	-	-	-	-	-	-	-
100	36,4	35,4	-	-	-	-	-	-	-	-

5.18-jadval

**SI tizimida arqoq ipi uchun tavsiya etilgan pishitish
koeffitsiyentlari**

Ipnining chiziqliy zichligi, teks	Tolaning uzunligi, mm										
	26/27	27/28	28/29	29/30	30/31	31/32	32/33	33/35	35/37	37/39	39/41
5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	34,1	33,4
5,9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	33,8	32,8
6,7	-	-	-	-	-	-	-	-	36,6	32,9	32,4
7,5	-	-	-	-	-	-	-	-	35,4	32,3	31,6
8,5	-	-	-	-	-	-	-	36,7	34,8	31,6	-

5.18-jadvalning davomi

9	-	-	-	-	-	-	-	36,4	34,8	31,6	-
10	-	-	-	-	-	-	-	36,0	34,1	30	-
10,8	-	-	-	-	-	-	-	35,8	33,4	30	-
11,8	-	-	-	-	-	37,3	37	35,4	32,9	29,1	-
13	-	-	-	-	-	36,9	36,6	35,1	32,3	28,8	-
14	-	-	-	-	-	36,6	36,3	35,1	32,3	28,8	-
15,4	-	-	-	-	37	36,3	36,0	34,8	31,6	28,4	-
16,5	-	-	-	-	36,1	35,8	34,9	34,2	31,1	28,2	-
18,5	-	-	-	37	35,4	34,8	34,1	33,8	30	27,9	-
20	-	-	-	36,6	34,9	34,3	33,7	33,3	29,5	-	-
21	-	-	-	36,3	34,9	34,3	33,7	33,3	29,5	-	-
22	-	-	-	35,8	34,9	34,3	33,7	32,8	29,1	-	-
25	-	-	36	35,4	34,4	33,8	33,2	32,4	28,8	-	-
26	-	-	36	35	34,4	33,8	33,2	32,4	-	-	-
27	-	-	36	35	34,4	33,8	33,2	32,4	-	-	-
28	-	-	35,5	34,6	34	33,4	32,7	31,8	-	-	-
29	-	36,1	35,5	34,6	34	33,4	32,7	31,8	-	-	-
34	-	35,1	34,1	32,7	32,1	31,7	31,4	31	-	-	-
36	35,4	34,8	33,8	32,2	31,6	31,3	31,0	30,7	-	-	-
38	34,9	34,3	33,3	31,7	31,1	30,8	-	-	-	-	-
42	34,4	33,8	32,9	31,3	30,7	30,3	-	-	-	-	-
46	33,9	33,3	32,4	31,0	29,5	-	-	-	-	-	-
50	33,5	32,9	31,9	30,7	28,4	-	-	-	-	-	-
56	32,9	32,2	31,0	30	-	-	-	-	-	-	-
60	32,4	31,8	30,5	-	-	-	-	-	-	-	-
72	32	31,4	30,1	-	-	-	-	-	-	-	-
84	31,6	31,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-
100	31	30,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-

**Si tizimida trikotaj iplari uchun tavsiya etilgan pishitish
koeffitsiyentlari**

Ipning chiziqliy zichligi, teks	Ipning turlari	Pishitish koeffitsiyenti
5; 5,9; 6,7; 7,5; 8,5; 9; 10; 10,8; 11; 11,8; 13; 14; 15,4	Qayta tarash usulida ingichka tolali paxtadan olingan iplar uchun	34,8
11,8; 13; 14	Qayta tarash usulida o'rta tolali paxtadan olingan iplar uchun	36,4
15,4	Qayta tarash usulida 4 va 3 tipdagi paxtadan olingan iplar uchun	36,4 34,8
15,4; 16,5; 18,5 20; 21; 22; 25; 26; 27;28; 29; 34; 36; 38; 42; 50; 56; 60; 72; 84	Karda sistemasida o'rta tolali paxtadan olingan iplar uchun	37,9 36,3 36,3 33,2

**Inliz va SI o'lchov tizimida pnevmomexanik iplar uchun
tavsiya etilgan pishitish koeffitsiyentlari va pishirilganlik
kattaliklari**

Ipning nomeri (Ne)	Ipning chiziqliy zichligi, T, teks	Pishitish koeffitsiyenti		Pishirilganlik kattaligi,	
		TM	αt	TPI, t/i	K, b/m
6	98,3	5,00	47,7	12,25	482,3
7	84,3	5,00	47,7	13,23	520,9
8	73,8	5,00	47,7	14,14	556,7
10	59,0	5,00	47,7	15,81	622,4
12	49,2	5,00	47,7	17,32	681,9
14	42,1	5,00	47,7	18,71	736,6
16	36,9	5,00	47,7	20,00	787,4
20	29,5	5,00	47,7	22,36	880,3

5.4. O‘timlar bo‘yicha pakovkalar massalarini aniqlash

Har bir o‘timda olinadigan yarim mahsulot hajmi va massasi katta ahamiyatga ega. Pakovkalar yiriklashgan sari uskunlardan foydalanish samaradorligi ortadi va to‘xtashlar soni kamayadi. Pakovkalarining o‘lchamlarini tanlashda kompleks yondoshish lozim. Shuning uchun ilgoryigirish korxonalari ko‘rsatkichlaridan foydalanish ma’qul. 5.21-, 5.22- va 5.23-jadvallarda yigirish mahsulotlarining pakovka massalari bo‘yicha tavsiyalar keltirilgan.

5.21-jadval

Har xil o‘lchamli galtaklarga o‘ralgan pilikning massasi

№	Pilik o‘rami balandligi, H,		To‘lgan pilik diametri, D _p		Pilik massasi, G _{pil} , kg
	dyuym	mm	dyuym	mm	
1	10	254	4 1/2	114,3	0,60
2	10	254	5	127,0	0,75
3	11	279,4	4 1/2	114,3	0,70
4	11	279,4	5 1/2	139,7	1,00
5	12	304,8	5	127,0	0,90
6	12	304,8	6	152,4	1,30
7	12	304,8	6 1/2	165,1	1,50
8	12	304,8	7	177,8	1,75
9	14	355,6	7	177,8	2,05

G‘altakka o‘ralgan pilikning massasi G_{pil} ni SITRA quyidagi formula yordamida aniqlashni tavsiya etadi;

$$G_{pil} = \frac{3 \cdot H \cdot D_p^2}{1000}, \text{ kg.}$$

Bu yerda, H – o‘ram balandligi, mm;

D_p – o‘ram diametri, mm.

5.22-jadval

Har xil o'lchamli tazlarga taxlangan piltaning massasi

Taz balandligi, H		Taz diametri, D		Pilta massasi, G, kg
dyuym	mm	dyuym	mm	
36	914,4	12	304,8	7,8
36	914,4	16	406,4	13,8
42	1066,8	16	406,4	16,1
42	1066,8	18	457,2	20,4
42	1066,8	20	508,0	25,2
42	1066,8	24	609,6	36,3
42	1066,8	36	914,4	81,6
42	1066,8	40	1016,0	100,8
48	1219,2	16	406,4	18,4
48	1219,2	24	609,6	41,5
48	1219,2	40	1016,0	115,2

SITRA tazdagi pilta massasini kg larda quyidagi formula yordamida aniqlashni tavsiya etadi.

$$G_n = \frac{1,5 \cdot H \cdot D^2}{1000}, \text{ kg}$$

bunda, H – taz balandligi, dyuymda;
 D –taz diametri, dyuymda.

5.23-jadval

Har xil o'lchamli naychalarga o 'ralgan ipning massasi

№	Naycha balandligi, N		Naycha diametri, d		Ip massasi, G, g
	dyuym	mm	dyuym	mm	
1	6	152,4	1 1/2	38,1	44
2	6	152,4	1 5/8	41,3	51
3	6	152,4	1 3/4	44,4	60
4	7	177,8	1 1/2	38,1	51

5.23-jadvalning davomi

5	7	177,8	1 5/8	41,3	60
6	7	177,8	1 3/4	44,4	70
7	7	177,8	1 7/8	47,6	80
8	8	203,2	1 1/2	41,3	69
9	8	203,2	1 5/8	44,4	80
10	8	203,2	1 3/4	47,6	91
11	8	203,2	1 7/8	51,0	104
12	8	203,2	1 5/8	57,2	132
13	8	203,2	1 3/4	63,5	162

So'nggi yillarda boshqaruvi kompyuterlashgan texnologik mashinalarning joriy etilishi pakovka o'lchamlari massalari va xomaki mahsulot uzunliklarini aniq o'rnatish imkoniga ega. Bu holda o'timlarda o'tim mahsulot pakovkalari massalarini loyihalashda pakovkalar miqdorini o'timlar bo'yicha qoldiqsiz bo'linuvchi pakovkalarga taqsimlash iqtisodiy, ham tashkiliy tomondan maqsadga muvofiqdir. Buning uchun naychadagi ip massasini tanlab, yigirish mashinasi ta'minlanadigan galtakdagi pilik (yoki tazdagi pilt) uzunligi hisoblanishi lozim. Kompyuterlashgan mashinalarda chiqayotgan mahsulot, odatda, uzunligi bo'yicha qayd etiladi.

Ma'lum uzunlikdagi ip ishlab bo'lingach, mashina signal beradi yoki to'xtaydi yohud tazlar almashtiriladi. Shuningdek, piliklash, piltalash, tarash va boshqa texnologik mashinalarda ham mahsulot uzunligidagi aniqlik hisobga olinadi.

Naychaga o'ralgan ip massasi va uzunligini hisoblash

Yigirish korxonalarida o'rnatilgan halqali yigirish mashinalarida naychaga o'ralgan ip massasi 50, 80 va 98 g ni tashkil etadi. Buning sababi turli firmalar mashinalari ishlatilmoqda. U yoki bu massali naycha iplardan nechtasini bitta galtakdagi pilikdan yigirishni aniqlab, piliklash mashinasi pakovka massasini topish mumkin. Masalan, G35 rusumidagi halqali yigirish mashinasi naychasidagi ipning massasi 80 gramm bo'lsin.

F35 piliklash mashinasida tayyorlangan galtakdagi pilik mas-sasi esa 2000 gramm bo‘lsin. Har bir o‘timda mahsulot chiqishini hisobga olib, tegishli pakovkalar sonini aniqlash mumkin, ya’ni bitta galtakdagi pilikdan nechta ip naychasi galtakdagi pilikni qoldiqsiz bo‘lib chiqishi mumkinligi aniqlanadi, ya’ni

$$m = \frac{G_{pil}}{G_{ip}} \cdot \frac{B_{ip}}{B_{pil}} = \frac{2000}{80} \cdot \frac{87,04}{87,809} = 24,78 \approx 25 \text{ ta}$$

pakovka bo‘ladi.

Ip chiqishi miqdori har xil assortimentlarda ishlatilayotgan tola sifatiga ko‘ra turlicha bo‘ladi. Masalan: chiziqiy zichligi 37,25 (Ne 22) teks ipni 4–5 tip, I nav toladan yigirilganda ipning chiqishi oliy sinfda 87,04 %, yaxshi sinfda 86,67 %, o‘rta sinfda 85,47 % va oddiy sinfda 84,96 % miqdorda bo‘lishi mumkin.

Pochatka (naychalar) sonini yaxlitlash, ip massasi G_{ip} ni kamaytirish yoki g‘altakdagi pilik massasi G_{pil} ni oshirish mumkin:

$$G_{ip} = \frac{G_{pil}}{25} \cdot \frac{B_{ip}}{B_{pil}} = \frac{2000}{25} \cdot \frac{87,04}{87,809} = 79,3 \text{ gr.}$$

Naychadagi ip uzunligi,

$$L_{ip} = \frac{79,3 \cdot 1000}{37,2} = 2129,0 \text{ m.}$$

5.24-jadval

Ko‘kcha tekstil korxonasida chiziqiy zichligi 26,8 teks ip yigirishda mahsulot va chiqindilar chiqishi

№	Mahsulot va chiqindilar nomi	Oʻtimlar						
		Titish tozalash	Tarash	Pitalash		Pilik-lash	Yigirish	jami
				I oʻt.	II oʻt.			
1	Paxta tolasi							94,41
	Paxta boʻlakchalari							5,59
	Jami							100

5.24-jadvalning davomi

2	Qaytimlar:							
	-pilta uzugi	-	0,61	0,61	0,6	0,6	-	2,62
	-pilik uzugi	-	-	-	-	1,0	0,75	1,75
	-michka (halqacha)	-	-	-	-	-	1,22	1,22
	jami		0,61	0,61	0,6	1,6	1,97	5,59
3	Chiqindilar:							
	- TTA tugunagi va momigi	3,31						3,31
	-tarash tarandisi	-	3,82					3,82
	-tarash tugunagi va momigi		2,07					2,07
	-suprundi		0,126	0,063	0,063	0,063	0,189	0,63
	- ip chigalliklari	0,1235	0,0665				0,58	0,58
	-ifloslangan tola							0,19
	-ko'rinmaydigan chiqindilar	0,988	0,532					1,52
	-qaytmaydigan chiqindilar	0,546	0,294					0,84
	jami	4,9675	6,9085	0,063	0,063	0,189	0,769	12,96
4	Chiqish miqdori	95,032	88,124	88,061	87,998	87,809	87,04	87,04
	Orttirish koeffitsiyenti	1,0918	1,0124	1,0117	1,0110	1,0088	1,00	

G'altakka o'ralgan pilik massasi va uzunligini hisoblash

Agar naychadagi ip massasi 80 grammigicha qoldirilsa,

$$G_{pil} = \frac{B_{pil}}{B_{ip}} \cdot G_{ip} \cdot 25 = \frac{87,809}{87,04} \cdot 80 \cdot 25 = 2017,67$$

grammli pilik galtaklari tayyorlash kerak. U holda galtakdagi pilikning uzunligi

$$L_{pil} = \frac{2017,67 \cdot 1000}{660,7} = 3053,84 \text{ m ga teng bo'ladi.}$$

Piliklash mashinasida galtakdagi pilik uzunligini yaxlitlab $L_{pil} = 3054$ m deb olingani ma'qul, chunki kompyuterga kiritish va ishlash qulay. U holda galtakdagi pilikning haqiqiy massasi G'_{pil}

$$G'_{pil} = \frac{660,7}{1000} \cdot 3054 = 2017,78 \text{ gr.}$$

bo'ladi.

Pitalash II o‘timida pakovka massasi va tazga taxlangan pilta uzunligini hisoblash

5.25-jadval

Ko‘kcha tekstil korxonasining o‘timlardagi mahsulot ko‘rsatkichlari

№	O‘timlar	Chiziqiy zichligi, teks	Pakovka massasi.	O‘lchami, mm		Mahsulot chiqishi, %
			kg	d	H	
1	Tarash	4474	22	610	1220	88,124
2	Pitalash I	4474	19	508	1067	88,061
3	Pitalash II	4474	19	508	1067	87,998
4	Piliklash	660,7	2,0	-	-	87,809
5	Yigirish	29,5	0,08	-	-	87,04

II-o‘timda tazga taxlangan pilta massasi $G_{pII}=19,5$ kg. Undan chiqadigan galtaklar soni aniqlanadi:

$$m_{g'} = \frac{G_{pII}}{G_{pil}} \cdot \frac{B_{pil}}{B_{pII}} = \frac{19500}{2017,78} \cdot \frac{87,809}{87,998} = 9,64 \text{ ta}$$

Buni yaxlitlab 10,0 ta deb olib, tazdagi pilta massasini hisoblaymiz:

$$G'_{p2} = \frac{m_{g'} \cdot G_{pil} \cdot B_{p2}}{B_{pil}} = \frac{10 \cdot 2017,78 \cdot 87,998}{87,809} = 20221,23 \text{ gr} = 20,221 \text{ kg}$$

Tazdagi piltaning kompyuterga kiritiluvchi uzunligi esa

$$L_{p2} = \frac{20221 \cdot 1000}{4474} = 4520 \text{ m ga tengdir.}$$

Tazdagi piltaning haqiqiy massasi esa

$$G''_{p2} = L_{p2} \frac{T_{p2}}{1000} = 4520 \cdot \frac{4474}{1000} = 20222,48 \text{ gr bo‘ladi.}$$

Piltalash I o'timda pakovka massasi va tazga taxlangan pilta uzunligini hisoblash

Piltalash 1-o'tim pakovkasi hisoblanib, xuddi yuqoridagiga o'xshash ma'lumotlar loyihalaniadi. Chiqadigan tazdagi pilta massasi 19,5 kg. U oltita piltaning qo'shilishi va cho'zilishi natijasida olinadi;

$$m_{p2} = \frac{G_{p1} \cdot d \cdot B_{p2}}{G_{p2} \cdot B_{p1}} = \frac{19500 \cdot 6 \cdot 87,988}{19500 \cdot 88,061} = 5,996$$

yaxlitlansa $m_{p2}=6,0$ ta bo'ladi.

Tazdagi piltaning massasi

$$G'_{p1} = \frac{m_{p2} \cdot G_{p2} \cdot B_{p1}}{2 \cdot B_{p2}} = \frac{6 \cdot 19500 \cdot 88,061}{6 \cdot 87,998} = 19514 \text{ g}$$

bo'lishi kerak.

Tazdagi piltaning uzunligi esa

$$L_{p1} = \frac{19514 \cdot 1000}{4474} = 4362 \text{ m}$$

teng bo'ladi.

Tazdagi piltaning haqiqiy massasi

$$G''_{p1} = L_{p1} \frac{T_{p1}}{1000} = 4362 \cdot \frac{4474}{1000} = 19516 \text{ g ligi topiladi.}$$

Tarash o'timida pakovka massasi va tazga taxlangan pilta uzunligini hisoblash. Taralgan piltaning tazdagi massasi $G_t=22,8$ kg va undan piltalash I o'timda chiqishi mumkin bo'lgan tazlar soni hisoblanadi:

$$m_{p1} = \frac{G_t \cdot d \cdot B_{p1}}{G_{p1} \cdot \hat{A}_t} = \frac{22800 \cdot 6 \cdot 8,061}{19516 \cdot 8,124} = 7,0 \text{ ta bo'ladi.}$$

Tazdagi pilta uzunligi $L_t = G_t \cdot \frac{1000}{4474} = 22800 \cdot \frac{1000}{4474} = 5096$ m
ligi chiqadi.

Tazdagi piltaning haqiqiy massasi

$$G'_t = L_m \cdot \frac{T_m}{1000} = 5096 \cdot \frac{4474}{1000} = 22799,5 \text{ g}$$

ga teng.

Shunday qilib, pakovkalar massalari bilan bir qatorda ulardagi mahsulot uzunliklari ham hisoblanishi loyihalanayotgan texnologik jarayonlar o'timlari bo'yicha kompyuterda boshqariluvchi uskunalar uchun zarur parametrlardan hisoblanadi.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, ip tayyorlashning oxirgi mashinasi qayta o'rash mashinasi ham bo'lishi mumkin. Bu holda hisobni aynan qayta o'rashdan boshlash kerak. Qayta o'rashda yuqoridagi misoldan kelib chiqib, ya'ni ip chiqishi 87,04% dan 1,5% kam bo'lib, 85,54%ni tashkil qilsin. Yigirilgan ip naychasidan tozalanib, ulanib hosil bo'ladigan bobina massasi 4 kg ni tashkil qiladi, deb qaralib, bitta bobinani shakllantirish uchun sarflanadigan ip naychalari soni topiladi.

$$m_n = \frac{G_{qo'} \cdot B_{qo'}}{G_y \cdot B_y} = \frac{3200 \cdot 85,54}{80 \cdot 87,04} = 39,32 \text{ ta}$$

naycha kerak bo'ladi. Uni yaxlitlab 40 ta deb olinadi va bobina massasi korrektirovka qilinadi, ya'ni

$$G_{qo'}^1 = \frac{m_n G_y \cdot B_{qo'}}{B_y} = \frac{39,32 \cdot 80 \cdot 87,04}{85,54} = 3200,76 \text{ g}$$

Bobinaninig ushbu massasini ta'minlovchi ip uzunligi

$$L_{qo'} = \frac{G_{qo'}}{T_{ip}} = \frac{3200,76}{37,25} = 85,926 \text{ km} = 85926 \text{ m}$$

ga tengligi aniqlanadi.

**O‘timlar bo‘yicha pakovkalarining jamlanma
ko‘rsatkichlari**

№	O‘timlar	Chiziqliy zichligi, teks	Pakovka massasi, gr	O‘lchami, mm		Pakovkadagi mahsulot uzunligi, m
				d	H	
1	Tarash	4474	22800	610	1220	5096
2	Piltalash I	4474	19500	508	1067	4362
3	Piltalash II	4474	19500	508	1067	4520
4	Piliklash	661	2000	-	-	3054
5	Yigirish	37,25	80	-	-	2129
6	Qayta o‘rash	37,25	3200	-	-	85926

**5.5. Mashinalar asosiy ishchi organlarining tezligini
tanlash va asoslash**

Har bir mashinaning texnik tavsifida asosiy ishchi organlarining tezligi keltirilgan. Lekin mashinalarning tezligini tanlashda har bir holda konkret sharoit, tayyorlanadigan mahsulotlarning chiziqliy zichligi, tola va saralanmalarining tarkibi, olinadigan mahsulotning ishlatilish sohasi va tanlangan mashinalar turlari inobatga olinishi shart. Mashinalarning texnik tavsifida tezliklarning chegarasi ko‘rsatilgan bo‘ladi, loyihada tanlangan tezliklar shu ko‘rsatkichlar chegarasidan chiqmasligi kerak. Tezlik tanlashda shuni nazarda tutish kerakki, bajariladigan loyihada har bir mashina uchun eng yuqori tezlikni qabul qilish tavsiya etilmaydi, chunki har bir quriladigan fabrikaning faoliyatida ozgina bo‘lsada zaxira qoldiriladi; ba‘zan fabrikalarda ishlab turgan davrlarda ham bir assortimentdan ikkinchi assortimentga o‘tkazish zarur bo‘lishi mumkin. Bunday o‘zgarishlar bir xil hollarda qo‘shimcha tezlikni talab qilishi mumkin. Undan tashqari, agar birinchi tanlangan tezliklar juda katta maksimal tezlik bo‘lsa, mashinalar sonini hisoblab, apparatlar hosil qilishda ham mashinalar soni ko‘p yoki kam tomonga o‘zgartiriladi va apparatda mashinalar bir-biriga to‘g‘ri kelishi uchun ularning tezligi

kamaytiriladi yoki ko'paytiriladi. Bunday ishlarni bajarish uchun ham har bir mashina tezligida zaxirasi bo'lishi kerak. Ikkinchidan, olingan tezliklar juda kam bo'lishi ham noto'g'ri bo'ladi, chunki bu holda mashinalarning ish unumdorligi fabrikalarda ishlab turgan mashinalarning ish unumdorligidan kam bo'lib qoladi, loyihada bunga yo'l qo'yilmaydi. Hamma tanlangan tezliklar real bo'lishi, ilg'or fabrikalar ko'rsatkichidan kam bo'lmasligi kerak.

Tarash mashinasi uchun chiqaruvchi organning tezligini tanlashda, avvalo tanlangan mashinalarning turlariga qaraladi. Masalan, hozirgi kunda ishlab chiqariladigan tarash mashinalari C-70; TC-15 uchun avvalo ish unumdorligi miqdori tanlanadi. O'rta tolali paxtani tarashda mashina unumdorligini 120 kg/s deb olish mumkin, chunki ularning unumdorligi 200 kg/s dan oshadi. Ingichka tolali paxta ishlatilganda tarash mashinalarining ish unumdorligi kamroq bo'ladi. Buni firma tavsiyasidan va fabrikalarning ish tajribalaridan kelib chiqib qayta tarash yigirish sistemasida ingichka tolali paxta ishlanadigan bo'lsa, tarash mashinalarining ish unumdorligi o'rta tolali paxtani karda sistemasida ishlaganda olingan ish unumdorligining 50–60 foizi miqdorida qabul qilinsa to'g'ri bo'ladi. Tarash mashinasida chiqaruvchi ishchi organ sifatida ajratuvchi baraban qabul qilinadi. Bu organning tezligini aniqlash uchun tarash mashinasining ish unumdorligi tanlanadi va quyidagi formuladan tarash mashinasi ajratuvchi barabanining aylanish chastotasi topiladi:

$$A_n = \frac{\pi \cdot d_a \cdot n_a \cdot 60 \cdot T_p \cdot e}{1000^2}, \text{ kg/s},$$

$$n_a = \frac{P_n \cdot 1000^2}{\pi \cdot d_a \cdot 60 \cdot T_p \cdot e}, \text{ min}^{-1},$$

bunda, A_n – tarash mashinasining nazariy ish unumdorligi, kg/s;
 d_a – ajratuvchi baraban diametri, mm; n_a — ajratuvchi barabanning aylanish chastotasi, min^{-1} ; T_p — piltaning chiziqliy zichligi, teks;
 e – ajratish barabani bilan pilta taxlagich o'rtasidagi cho'zilish bo'lib, uning qiymati 1,5 dan 2,5 ga teng.

Bu yerda shuni aytish kerakki, olinadigan piltaning chiziqliy zichligi katta bo'lsa, tarash mashinalarining ish unumdorligini kattaroq olsa bo'ladi. Agar ishlatiladigan saralanmada past (III–IV) navli paxta tolasi ishlatilsa, tarash mashinalarining ish unumdorligini kamroq olish kerak, chunki bu tolalarni pastroq tezlikda yaxshilab tarab tozalash kerak bo'ladi.

Piltalash mashinalari uchun tezlikni tanlashda eng avval mashinalarning turlariga qarash kerak bo'ladi. Korxonalarda piltalash mashinalari $v=800$ m/min tezlikda ishlamoqda. Mashinalarning texnik tavsiflarida esa berilgan tezliklar $v=1000$ m/min gacha yetadi. Shuning uchun ham bu mashinalarning tezligini karda sistemasida $v=900$ m/min, qayta tarash sistemasida $v=700$ m/min atrofida olingani ma'qul. Shuni ham nazarda tutish kerakki, piltalash mashinalarining birinchi va ikkinchi o'timlarida tezliklarni bir xil olsa bo'ladi. Piltalash mashinalari uchun tanlangan birinchi silindrning chiziqliy tezligidan foydalanib, mashinaning ish unumdorligini aniqlash mumkin:

$$V_1 = \pi d_1 \cdot n_1, m / min$$

$$A_n = \frac{\pi d_1 \cdot n_1 \cdot 60 \cdot T_n}{1000^2}, kg / s$$

$$n_1 = \frac{A_n \cdot 1000^2}{\pi \cdot d_1 \cdot T_p \cdot 60}, min^{-1}$$

bunda

v_1 — birinchi silindrning chiziqliy tezligi, m/min;

d_1 — birinchi silindrning diametri, mm;

n_1 — birinchi silindrning aylanishlar chastotasi, min^{-1} ;

T_p — piltaning chiziqliy zichligi, teks;

A_n — piltalash mashinasining nazariy ish unumdorligi, kg/s.

Pilta birlashtiruvchi mashinalarning chiqaruvchi organi sifatida xolstchani o'rovchi barabanning tezligi tanlanadi.

Yigirish rejasida qo'llangan xolstcha chiziqliy zichligiga qarab

tezlikni $v=70\div 80$ m/min atrofida tanlasa to'g'ri bo'ladi. Tezlik bundan ko'p yoki kam bo'lsa, mashinaning ish unumdorligiga va mahsulot sifatiga salbiy ta'sir qilish mumkin. Agar qayta tarash sistemasida o'rta tolali paxta ishlanadigan bo'lsa, pilta qo'shish mashinasining ish unumdorligini va o'rovchi barabanning tezligini ingichka tolali paxta ishlangandagiga nisbatan kattaroq qabul qilish mumkin:

Masalan, ingichka tolali paxta uchun $v=60\div 70$ m/min; o'rta tolali paxta uchun $v=70\div 80$ m/min.

Qayta tarash mashinalarida muhim ishchi organ sifatida taroqli baraban tanlangan. Hozir ishlab chiqarishda qo'llanadigan qayta tarash mashinalaridagi taroqli barabanning aylanishlar chastotasi nisbatan katta. Qayta tarash istemasida taroqli barabanning aylanishlar chastotasi ham tolaning turi va qayta ishlanayotgan xolstchanning chiziqli zichligiga qarab tanlanadi.

Agar qayta tarash sistemasida o'rta tolali paxta yigiriladigan bo'lsa, taroqli barabanning aylanishlar chastotasi bir oz kattaroq, agar ingichka tolali paxta ishlanadigan bo'lsa, bir oz kamroq qabul qilinadi, chunki ingichka tolali paxtani baraban tez aylanib taraydigan bo'lsa, uzun tolalarning bir qismini uzib ketishi mumkin.

Qayta tarash mashinasining nazariy ish unumdorligi quyidagi formula bilan aniqlanadi:

$$A_n = \frac{F \cdot a \cdot n_{tb} \cdot 60 \cdot T_x \cdot (100 - u)}{1000^2 \cdot 100}, \text{ kg/s,}$$

bunda: F – qayta tarash mashinasining ta'minlash uzunligi, mm;
 a – mashinadagi chiqarish qismlari soni; n_{tb} – taroqli barabanning aylanish chastotasi, min^{-1} ; T_x – mashinaga kelayotgan xolstcha chiziqli zichligi, teks; u – chiqindilar va tarandi miqdori, %;

Qayta tarash mashinalaridan keyin qo'llanadigan piltalash mashinalarining tezligini oldingi bosqichlarda qo'llanadigan pilta mashinalarining tezligidan 10–15 foizga kam qabul qilinadi.

Piliklash mashinalarida tezlikni tanlashda urchuqning aylanish tezligi qabul qilinadi. Bu tezlikni tanlashda qo'llanadigan

mashinalarning tiplari, texnik tavsiflari ko'rsatkichlari va ilg'or korxonalar tajribalari inobatga olinadi.

So'nggi paytdagi piliklash mashinalarida urchuqning tezligi 1600 min⁻¹ gacha yetadi.

Piliklash mashinasining ish unumdorligini hisoblash uchun quyidagi formuladan foydalaniladi:

$$A_n = \frac{n_u \cdot 60 \cdot T_p}{K \cdot 1000^2}, \text{ kg/s},$$

bunda: A_p – piliklash mashinasining bitta urchuq uchun nazariy ish unumdorligi, kg/s; n_u – urchuqning aylanishlar chastotasi, min⁻¹; T_p – pilikning chiziqliy zichligi, teks, k – pishitilganlik, b/m.

Halqali yigirish mashinalarida tezlik miqdorini tanlash juda ko'p omillarga (yigiriladigan iplarning chiziqliy zichligiga, iplarning turlariga, mashinalarda qabul qilinadigan halqaning diametri va turiga ip o'raladigan naychaning balandligiga, pishitilganlik miqdoriga) bogliq bo'ladi. Berilgan chiziqliy zichlikdagi ip uchun mashinaning ish unumdorligi tanlangandan keyin urchuqning aylanishlar chastotasi quyidagicha hisoblanishi mumkin:

$$A_n = \frac{n_u \cdot 60 \cdot T_{ip}}{K \cdot 1000^2}$$

bitta urchuq uchun

$$n_u = \frac{A_n \cdot K \cdot 1000^2}{T_{ip} \cdot 60} \text{ min}^{-1}$$

bunda, A_n – halqali yigirish mashinasining bitta urchug'i uchun nazariy ish unumdorligi, kg/s; n_u – urchuqning aylanishlar chastotasi, min⁻¹; T_{ip} – ipning chiziqliy zichligi, teks; K – pishitilganlik, bur/m.

Urchuqning tezligi ilg'or korxonalar tavsiyasiga ko'ra mashinadagi halqa diametri, urchuq o'lchamiga qarab tanlab olinadi. Urchuq, halqa qancha kichik bo'lsa, urchuq aylanish chastotasi shuncha yuqori qilib olinadi.

Avtos'yomlarning qo'llanilishi yo'qotishlarni yaxshi kompensatsiya qiladi.

Pnevmomexanik mashinalarda asosiy ishchi organ yigirish kamerasi bo'lib, uning tezligini tanlashda asosan mashinaning turiga va ip chiziqliy zichligiga qaraladi. O'rtacha chiziqliy zichlikdagi ip yigirishda kameralarning aylanish chastotasi mashina markasiga bog'liq bo'lib, $n_k=70000 \text{ min}^{-1}$ dan 130000 min^{-1} gacha bo'lishi mumkin.

Mashinalarning amaliy va hisobiy ish unumdorligini hisoblash

Texnologik tizimdagi hamma mashinalarning uch xil ish unumdorligi aniqlanadi:

- 1) mashinalarning nazariy ish unumdorligi – A_n ;
- 2) hamma mashinalar uchun foydali vaqt koeffitsiyenti (FVK) ni aniqlash;

- 3) mashinalar uchun amaliy ish unumdorligini hisoblash;

$$A_a = A_n \cdot FVK, \text{ kg/s.}$$

- 4) mashinalar amaliy ish unumdorligini ishlayotgan uskuna koeffitsiyenti (IUK) ga ko'paytirib aniqlanadi.

$$A_h = A_a \cdot IUK, \text{ kg/s.}$$

bunda: A_n —mashinalarning nazariy ish unumdorligi, kg/s;

A_a —mashinalarning amaliy ish unumdorligi, kg/s;

A_h —mashinalarning hisobiy ish unumdorligi, kg/s;

FVK — mashinaning foydali vaqt koeffitsiyenti;

IUK —ishlayotgan uskunalar koeffitsiyenti.

Har ikkala koeffitsiyent ko'paytmasidan uskunadan foydalanish koeffitsiyenti – UFK olinadi, ya'ni

$$UFK = FVK \cdot IUK.$$

Shu bilan yigirish rejasining hamma ko'rsatkichlari bo'yicha hisoblar va ko'rsatkichlarni tanlash tugallanadi. Tanlab olingan va hisoblab aniqlangan yigirish rejalarini, bir-biri bilan taqqoslash natijasida eng yaxshi va optimal yigirish rejasi qabul qilinadi.

Nazorat savollari

- 1. Ip yigirish rejasi qanday asosiy ko'rsatkichlardan tashkil topadi?*
- 2. Ip yigirish rejasida olingan ko'rsatkichlar qanday asoslanadi?*
- 3. Yarim mahsulotlarning chiziqliy zichligini tanlash va hisoblashda qanday manbalardan foydalaniladi?*
- 4. Pishitish kattaligini tanlashda tolaning qanday ko'rsatkichlaridan foydalaniladi?*
- 5. Pishitish koeffitsiyenti qanday tanlanadi?*
- 6. Mashinalarning chiqaruvchi ishchi organlar tezligini hisoblashda qanday ko'rsatkichlardan foydalaniladi?*
- 7. Ikkinchi o'tim piltalash mashinalarining tezligi birinchi bosqichga nisbatan necha foizga kamaytirib olinadi?*
- 8. O'timlar bo'yicha nazariy mahsuldorlikni hisoblashda mashinalarning qanday ishchi organi tezligi inobatga olinadi?*
- 9. Tarash, piltalash, qayta tarash mashinalari pakovkalari massasini hisoblashda tazlarning qanday ko'rsatkichlari hisobga olinadi?*
- 10. Pilta birlashtiruvchi mashinadagi xolstchaning og'irligi qanday aniqlanadi?*
- 11. Pilik va ip o'ralish zichliklari qanday ko'rsatkichlarni hisobga olib tanlanadi?*
- 12. Tazga taxlangan pilta uzunligini hisoblashda tazlar soni qanday aniqlanadi?*
- 13. Masinalarning mahsuldorliklarini hisoblashda qanday koeffitsiyentlar qo'llaniladi?*
- 14. Amaliy mahsuldorlik tushunchasi haqida ma'lumot bering.*
- 15. Hisobiy mahsuldorlik tushunchasi haqida ma'lumot bering.*
- 16. Uskunadan foydalanish koeffitsiyenti deb nimaga aytiladi.*

VI bob. O‘TIMLAR BO‘YICHA CHIQINDILAR MIQDORI VA IP CHIQISHINI ANIQLASH

Paxta tolasidan ip ishlab chiqishda yigirish fabrikasining hamma o‘timlarida ham qaytimlar va boshqa chiqindilar ajralib chiqadi. Bu chiqindilarning miqdori yigirish sistemalariga, olinadigan ipning chiziqliy zichligiga hamda texnologik tizim tarkibiga kirgan mashinalar turlariga qarab har xil bo‘ladi.

Qaytimlar deganda tarash va piltalash mashinalaridan olinadigan pilta uzuqlari, piliklash va yigirish mashinasidan chiqadigan pilik uzuqlari hamda yigirish mashinasidan chiqadigan michka va tolaning valik yoki silindrga o‘ralishidan hosil bo‘ladigan halqachalar tushuniladi. Odatda, bu qaytimlar o‘z saralanmalarida ishlatiladi, ularning miqdori 1,5–3,5% atrofida bo‘ladi.

Hamma mashinalardan ham paxta tolasini tozalaganda, xascho‘plar, har xil iflosliklar va momiqlar, ya‘ni chiqindilar ajralib chiqadi. Yigirish jarayonlarida ajralib chiqqan hamma chiqindilar ikki turga bo‘linadi.

Birinchisi — qayta ishlatiladigan chiqindilar yoki ko‘rinadigan chiqindilar deyiladi.

Ikkinchisi — qayta ishlatilmaydigan yoki ko‘rinmaydigan chiqindilar deb ataladi. Bularga chang, yo‘qotilgan namlik (paxta tolasiniki) va juda kalta momiqlar kiradi.

Ko‘rinadigan chiqindilar o‘z navbatida yana ikkiga bo‘linadi: yigirishga yaroqli (yigiruvbop) va yaroqsiz chiqindilar.

Yigirishga yaroqli chiqindilar tarkibiga tugunaklar (oreshka), tarandilar va korxona sexlaridan supurib olingan supurindi paxtalar kiradi. Bu tolalarni katta chiziqliy zichlikdagi ip olishda ishlatish mumkin.

Yigirishga yaroqsiz chiqindilarga juda kalta tolalardan tarkib topgan (uzunligi 14 – 15 mm dan kam) chiqindilar, har xil momiqlar,

valiklarga o‘ralgan va filtrlardan olingan juda kalta momiqlar kiradi. Texnologik jarayonlarda chiqindilar ajralishi hisobiga aralashmadagi tolalarning hajmiga qaraganda olinadigan ipning miqdori kam bo‘ladi. Shuning uchun ham paxta tolasi va aralashmadan ipni ajralib chiqishi hisoblanadi.

6.1. Aralashmadan ip chiqishini hisoblash

Ajraladigan chiqindilar miqdori (Q_{ch}) ni ishlatilgan aralashma (Q_{ar}) miqdoriga bo‘lib foizdagi hisobi chiqindilar chiqishini anglatadi, ya‘ni

$$B_{ch} = \frac{Q_{ch}}{Q_{ar}} \cdot 100\% .$$

Aralashmadan ip chiqishini hisoblash uchun olingan ip miqdori (Q_{ip}) ni sarflangan aralashma (Q_{ar}) miqdoriga bo‘lib, foizda hisoblanadi, ya‘ni

$$B_{ar} = \frac{Q_{ip}}{Q_{ar}} \cdot 100\% .$$

Sarflangan paxta tolasidan ip chiqishini hisoblash uchun esa olingan ip miqdorini sarflangan paxta miqdoriga bo‘lib, % da

$$B_{pax} = \frac{Q_{ip}}{Q_{pax}} \cdot 100\% .$$

Aralashmaning miqdori

$$Q_{ar} = Q_{ip} + Q_{ch} .$$

Agar formulalar taqqoslansa, $B_{pax} > B_{ar}$ bo‘ladi. Demak, paxta tolasidan chiqadigan ip, aralashmadan chiqadigan ip miqdoridan ko‘p. Shuningdek, qancha chiqindilar kam ajralsa, aralashmadan olinadigan ipning miqdori shuncha ko‘p bo‘ladi. Shuning uchun ham paxta tolasidan qanchalik oqilona, tejamkorlik bilan foydalanilsa, undan olinadigan ipning tannarxi shuncha kam bo‘ladi. Shuni ham nazarda tutish kerakki, chiqindilar miqdori ko‘rsatilgan va

tasdiqlangan me'yorlardan kam bo'lsa, olinadigan ipning sifati pasayib ketishi mumkin. Eng avval ipning tozaligi yomonlashadi, pishiqligi kamayadi, notekisligi ko'payib, yigirishdagi uzilishlar soni ko'payib ketadi.

Yigirish jarayonida ajraladigan qaytimlar hajmining ko'p yoki kam bo'lishi esa, yigirishni tashkil qilishdagi ishlab chiqarish madaniyatiga, mashinalarning texnik holatiga va uzluksiz ishlashiga, mashinalarda ishlayotgan ishchilarning mahoratiga bog'liq bo'ladi.

Texnologik jarayonda chiqindilar ajralishi ustidan har kunlik nazorat o'tkazilishi lozim. Bu olinadigan ipning sifatini nazorat qilish bilan birga olib borilib, yigirish fabrikalarining texnologik va iqtisodiy masalalarni yaxshilashga xizmat qiladi.

Loyihada hamma bosqichlar uchun zarur mashinalar sonini aniqlash uchun har bir mashinada ajraladigan chiqindilar miqdorini aniqlash kerak, chunki shu mashinalarda ishlatiladigan yarim mahsulotning miqdorini aniqlash zarur va pirovardida chiqadigan ipning miqdorini aniq hisoblash kerak.

Buning uchun har bir bosqich uchun orttirish koeffitsiyentini hisoblash zarur. Orttirish koeffitsiyenti shuni ko'rsatadiki, bir kilogramm (yoki 100 kg) ip olish uchun har bir bosqichda qancha xomaki mahsulot ishlab chiqarish kerakligini bildiradi, ya'ni ipga nisbatan xomashyo va xomaki mahsulotlarning miqdori qanchaga ko'p bo'lishi kerakligini ko'rsatadi.

Orttirish koeffitsiyentlarini hisoblash uchun har bir bosqichda ajraladigan chiqindilar miqdori va hamma bosqichlar uchun xomaki mahsulot chiqishi aniqlanadi. Buning uchun jadval tayyorlanib, qaytimlar va chiqindilar miqdori bilan to'ldiriladi.

Bir xil qaytimlar va chiqindilarni berilgan me'yorlardan tanlanadi, ayrimlarini maxsus formulalar yordamida hisoblanadi.

Chiqindilar quyidagi ma'lumotlardan foydalanib tanlanadi:

- 1) tasdiqlangan chiqindilar me'yoridan;
- 2) yengil sanoat davlat aksionerlik kompaniyasining maxsus qarorlaridan;
- 3) ilmiy tekshirish institutlarining tavsiyalaridan;

4) ilgor fabrikalarning ish tajribasidan olinadi.

Chiqindilar miqdori ishlatilayotgan saralanmadagi tola turlariga va yigirish sistemalariga qarab tanlanadi.

Masalan, loyihada tipli saralanmalardan 5-II va 5-III qabul qilingan bo'lsa, chiqindilar miqdorini II nav paxta uchun qabul qilinadi.

Bir xil chiqindilar bitta mashinada, ayrim chiqindilar bir nechta mashinalardan ajraladi. Shuning uchun berilgan me'yorlardan qabul qilingan chiqindilar miqdorini chiqindilar jadvalida hamma mashinalarga ma'lum 5.27-jadvalda ko'rsatilgan foizlarga qarab bo'lib chiqish tavsiya etiladi. Loyihaning tushuntirish qismida esa chiqindilarni tanlash bo'yicha ma'lumot beriladi.

Xomaki mahsulotlardan ajraladigan qaytimlar va chiqindilarni tanlab yoki hisoblab, o'timlarga taqsimlanadi. Hozirgi paytda yigirish korxonalarida chiqindilar standartlar (turlar)ga ajratilmay birgalikda yigilmoqda. Yigilgan chiqindilar briketlash mashinalarida qadoqlanadi yoki toylanadi va qayta ishlashga jo'natiladi.

Masalan, jadvalda alohida belgilangan ayrim qaytimlarni quyidagi formulalardan topiladi.

1. Qayta tarash tarandisini hisoblash:

$$X = \frac{B_{p.b} \cdot V_{q.t}}{100}$$

bu erda: $B_{p.b}$ – pilta qo'shishi o'timidan maxsulot chiqishi, %

V_{qt} – qayta tarash tarandi miqdori, %

Mahsulotlar chiqish miqdori aralashmaga nisbatan hisoblanganligi uchun dastlabki o'timida 100% dan chiqindilar miqdorini ayirib topiladi. Navbatdagi o'timlarda esa avvalgi o'timdagi chiqish miqdoriga nisbatan kamaytirib borish tartibida hisoblanadi, ya'ni:

$$B_1 = 100 - V_1$$

$$B_2 = B_1 - V_2 \text{ va hokazo}$$

Eslatma: Chiqindilarni hisoblashda natijalarni yaxlitlab olish yaramaydi. Aks holda homashyo muvozanati buziladi. Bunday formula yordamida aniqlab so'ngra jadvalga kiritiladigan ko'rsatgichlar mustasnodir.

Chiqindilarni miqdori qanchalik kam bo'lsa, ip chiqish miqdori shuncha ko'payadi, demak homashyo ratsional ravishda ishlatilgan bo'lib, ipdagi homashyo tannarxi kamayadi.

Ammo, normadan kam chiqarilgan chiqitlar paxta tolalarini ichida qolib, ipning sifat ko'rsatkichlarini tushirib, ip uzulishining oshishiga olib keladi. Shuning uchun iloji boricha paxta tolasini kalta tolalardan, barcha nuqsonlardan yaxshilab tozalash katta ahamiyatga ega.

Yigiruv korxonalarida ip va nuqsonlarni chiqish miqdori doimo nazorat qilinadi.

Har bir yigirish sistemasi uchun o'timlardan necha foiz chiqindi chiqishi ilmiy tekshirish institutlari tomonidan tavsiyalar ishlab chiqilgan. Chiqindilarni chiqish foizi yigirish sistemalariga qarab tavsiyalar quyidagi 6.¹, 6.² va 6.3-jadvallarda ko'rsatilgan.

6.1-jadval

Karda sistemasi halqali yigiruv usulida ip, xomashyo – chiqindilar chiqishini hisoblash

Qaytimlar va chiqindilar nomi	Titish va tozalash	Tarash	Piltalash I o'tim	Piltalash II o'tim	Piliklash	Yigirish	Qayta o'rash	Jami
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Qaytimlar: pilta uzugi pilik uzugi		20%	25%	25%	30% 40%	60%		
Jami qaytimlar:								
Ko'rinadigan chiqindilar:								
michka						100%		
TTA dagi tugunak va momiq	100%							
Tarashdagi tugunak va momiq		100%						
Shlyapka tarandisi		100%						
Tepa valiklar momig'i					40%	60%		

6.1-jadvalning davomi

Chigal iplar						10%	90%	
Toza suprindi		20%	10%	10%	20%	40%		
Iflos suprindi		20%	10%	10%	20%	40%		
Filtr momig'i	65%	35%						
Jami ko'rinadigan chiqindilar:								
Ko'rinmaydigan chiqindilar	65%	35%						
Qaytmaydigan chiqindilar	65%	35%						
Jami qaytimlar; ko'rinadigan va ko'rinmaydigan va qaytmaydigan chiqindilar chiqindilar	y_1	y_2	y_3	y_4	y_5	y_6	y_7	
Xomaki mahsulot va ip chiqishi	$B_1=100-y_1$	$B_2=B_1-y_2$	$B_3=B_2-y_3$	$B_4=B_3-y_4$	$B_5=B_4-y_5$	$B_6=B_5-y_6$	$B_7=B_6-y_7$	
Orttirish koeffitsienti $OK_i = \frac{B_i}{B_y}$	$OK_1 = \frac{B_1}{B_y}$	$OK_2 = \frac{B_2}{B_y}$	$OK_3 = \frac{B_3}{B_y}$	$OK_4 = \frac{B_4}{B_y}$	$OK_5 = \frac{B_5}{B_y}$	$OK_6 = \frac{B_6}{B_y}$	$OK_7 = \frac{B_7}{B_y}$	

6.2-jadval

**Karda sistemasi pnevmomexanik ip yigirish usulida,
homashyo – chiqindilar chiqishini hisoblash**

Qaytimlar va chiqindilar nomi	Titish va tozalash	Tarash	Piltalash I o'tim	Piltalash II o'tim	Yigirish	Jami
1	2	3	4	5	6	7
Qaytimlar:						
pilta uzugi		20%	20%	20%	40%	
Jami qaytimlar:						

6.2-jadvalning davomi

Ko‘rinadigan chiqindilar:						
Michka					100%	
TTA dagi tugunak va momiq	100%					
Tarashdagi tugunak va momiq		100%				
Shlyapka tarandisi		100%				
Tepa valiklar momig‘i					100%	
Chigal iplar					100%	
Toza suprindi		20%	20%	20%	40%	
Iflos suprindi		20%	20%	20%	40%	
Filtr momig‘i	65%	35%				
Jami ko‘rinadigan chiqindilar:						
Ko‘rinmaydigan chiqindilar	65%	35%				
Qaytmaydigan chiqindilar	65%	35%				
Jami qaytimlar; ko‘rinadigan va ko‘rinmaydigan va qaytmaydigan chiqindilar chiqindilar	y_1	y_2	y_3	y_4	y_5	
Xomaki mahsulot va ip chiqishi	$B_1=100-y_1$	$B_2=B_1-y_2$	$B_3=B_2-y_3$	$B_4=B_3-y_4$	$B_5=B_4-y_5$	
Orttirish koefitsienti	$OK_1 = \frac{B_1}{B_y}$	$OK_2 = \frac{B_2}{B_y}$	$OK_3 = \frac{B_3}{B_y}$	$OK_4 = \frac{B_4}{B_y}$	$OK_5 = \frac{B_5}{B_y}$	
$OK_i = \frac{B_i}{B_y}$						

Qayta tarash sistemasida ip, xomaki mahsulot, chiqindilar chiqishini hisoblash

Qaytimlar va chiqindilar nomi	Titish va tozalash	Tarash	Pilta-lash I o'tim	Pilta-birlash-tirish	Qayta tarash	Pilta-lash II o'tim	Pilik-lash	Yigirish	Qayta o'rash	Jami
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Qaytimlar: pilta uzugi pilik uzugi		10%	15%	15%	15%	15%	30% 40%	60%		
Jami qaytimlar:										
Ko'rinadigan chiqindilar:										
michka								100%		
TTA dagi tugunak va momiq	100%									
Tarashdagi tugunak va momiq		100%								
Shlyapka tarandisi		100%								
Qayta tarash tarandisi					100%					
Tepa valiklar momig'i							40%	60%		
CHigal iplar								10%	90%	
Toza suprindi		10%	10%	10%	10%	10%	10%	40%		
Iflos suprindi		10%	10%	10%	10%	10%	10%	40%		
Filtr momig'i	65%	35%								
Jami ko'rinadigan chiqindilar:										
Ko'rinmaydigan chiqindilar	65%	35%								
Qaytmaydigan chiqindilar	65%	35%								
Jami qaytimlar; ko'rinadigan va ko'rinmaydigan va qaytmaydigan chiqindilar chiqindilar	y_1	y_2	y_3			y_4	y_5	y_6	y_7	
Xomaki mahsulot va ip chiqishi	$B_1 = 100 - Y_1$	$B_2 = B_1 - Y_2$	$B_3 = B_2 - Y_3$	$B_4 = B_3 - Y_4$	$B_5 = B_4 - Y_5$	$B_6 = B_5 - Y_6$	$B_7 = B_6 - Y_7$	$B_8 = B_7 - Y_8$	$B_9 = B_8 - Y_9$	
Orttirish koeffitsienti $OK_i = \frac{B_i}{B_y}$	$OK_1 = \frac{B_1}{B_y}$	$OK_2 = \frac{B_2}{B_y}$	$OK_3 = \frac{B_3}{B_y}$	$OK_4 = \frac{B_4}{B_y}$	$OK_5 = \frac{B_5}{B_y}$	$OK_6 = \frac{B_6}{B_y}$	$OK_7 = \frac{B_7}{B_y}$	$OK_8 = \frac{B_8}{B_y}$	$OK_9 = \frac{B_9}{B_y}$	

Potok tizimi qoʻllanilgan karda yigirish sistemasida piltalash mashinalarini bir oʻtimda ishlatga ham boʻladi. Bunday holatda ajraladigan chiqindilar miqdori ham ancha kamayadi.

Ayrim assortimentdagi iplar uchun aralashmadan ip, qaytim va chiqindilar chiqishi meʼyorlari 6.⁴ dan 6.9-jadvallarda keltirilgan.

6.4-jadval

Xolst bilan taʼminlanuvchi texnologik tizimda aralashmadan chiqindilar va mahsulotlar chiqishi

Mahsulotlar	Chiqindilar miqdori, %	Aralashmadan mahsulot chiqishi, %
Aralashma	-	100
Xolst	4,66	$100-4,66=95,34$
Tarash piltasi	6,15	$95,34-6,15=89,19$
Piltalash piltasi:		
I oʻtim	0,16	$89,19-0,15=89,04$
II oʻtim	0,16	$89,03-0,16=88,87$
Pilik	0,41	$88,87-0,41=88,46$
Ip	2,23	$88,46-2,23=86,23$
Jami	13,77	86,23

6.5-jadval

Potok tizimida aralashmadan mahsulotlar chiqishi va orttirish koefitsiyentlari

Mahsulotlar	Mahsulotlar chiqishi, %	Orttirish koefitsiyenti
Aralashma	100	$O_a=1,15$
Tarash piltasi	89,19	$O_t=1,034$
Piltalash piltasi:		
I oʻtim	89,03	$O_{pt}=1,032$
II oʻtim	88,87	$O_{ptl}=1,03$
Pilik	88,46	$O_p=1,025$
Ip	86,23	$O_y=1,0$

**Chiziqliy zichligi 26,8 teks (CD 22) karda ipi ishlab chiqarish
uchun aralashmadan ip, qaytimlar va chiqindilar chiqish
me'yorlari**

Mahsulotlar	Standart nomerlari	Oliy	Yaxshi	O'rta	Oddiy
1. Aralashma 4,5-I		94,41	94,41	94,13	94,13
Qaytimlar		5,59	5,59	5,87	5,87
Jami		100,00	100,00	100,00	100,00
2. Qaytimlar					
Pilta uzugi		2,62	2,62	2,69	2,69
Pilik uzugi		1,75	1,75	1,93	1,93
Michka +Halqachalar		1,22	1,22	1,24	1,24
Jami		5,59	5,59	5,87	5,87
3. Chiqindilar					
Savash tugunagi va momig'i	3	3,31	3,41	3,64	3,91
Tarash tarandisi	11	3,82	3,97	4,35	4,43
Tarash tugunagi va momig'i	7	2,07	2,11	2,17	2,21
Supurundi	34	0,63	0,63	0,79	0,79
Ip chigalliklari	36	0,58	0,58	0,64	0,64
Toy paxta chiqindilari		0,19	0,19	0,20	0,20
Ko'rinmaydigan chiqindilar		1,52	1,53	1,61	1,63
Qaytmaydigan chiqindilar		0,84	0,90	1,13	1,23
Jami		12,96	13,33	14,53	15,04
4. Ip chiqishi		87,04	86,67	85,47	84,96

**Chiziqliy zichligi 36,7 teks (OE 16) pnevmomexanik ip ishlab
chiqarish uchun aralashmadan ip, qaytimlar va chiqindilar
chiqish me'yorlari**

Mahsulotlar	Standart nomerlari	Oliy	Yaxshi	O'rta	Oddiy
1. Aralashma 4,5-I		96,16	96,16	96,06	96,06
Qaytimlar		3,84	3,84	3,94	3,94
Jami		100,00	100,00	100,00	100,00
2. Qaytimlar					
Pilta uzugi		2,62	2,62	2,69	2,69
Michka		1,22	1,22	1,24	1,24
Jami		3,84	3,84	3,94	3,94
3. Chiqindilar					
Savash tugunagi va momig'i	3	3,31	3,41	3,64	3,91
Tarash tarandisi	11	3,82	3,97	4,35	4,43
Tarash tugunagi va momig'i	7	2,07	2,11	2,17	2,21
Supurundi	34	0,10	0,10	0,13	0,13
Ip chigalliklar	36	0,24	0,24	0,26	0,26
Toy paxta chiqindilari		0,19	0,19	0,20	0,20
Ko'rinmaydigan chiqindilar		1,00	1,01	1,06	1,07
Qaytmaydigan chiqindilar		0,55	0,59	0,74	0,81
Jami		11,29	11,63	12,56	13,03
4. Ip chiqishi		88,71	88,37	87,44	86,97

**Aralashmadan qayta tarash ipi, qaytimlar va
chiqindilar chiqish me`yorlari**

Mahsulotlar:	Retsept %	Standart nomerlari	Amalda %
1. Aralashma:			
4-I (Oliy, yaxshi, o`rta)	30%		28,31
5-I (Oliy, yaxshi, o`rta)	70%		66,07
Qaytimlar			5,62
jami			100,00
2. Qaytimlar			
Pilta uzugi			2,65
Pilik uzugi			1,75
Michka-halqacha			1,22
jami			5,62
3. Chiqindilar			
Savash tugunaklari va momig`i		3	3,34
Tarash tarandisi		11	3,86
Tarash tugunagi va momig`i		7	2,09
Supurindi		34	0,64
Ip chigalliklari		36	0,59
Qayta tarash tarandisi		15	15,73
Ko`rinmaydigan chiqindilar			1,72
Qaytmaydigan chiqindilar			0,85
jami			28,82
4. Ip chiqishi			71,18

**Pnevmomexanik ip, qaytimlar va chiqindilar
chiqish me'yorlari**

Mahsulotlar	Retsept %	Standart nomerlari	Amalda %
1. Aralashma:			
5-I (Oliy, yaxshi, o'rta)	100%		96,16
Qaytimlar			3,84
Jami			100,00
2. Qaytimlar			
Pilta uzugi			2,62
Michka			1,22
Jami			3,84
3. Chiqindilar			
TTA tugunaklari va momig'i		3	3,31
Tarash tarandisi		11	3,82
Tarash tugunagi va momig'i		7	2,07
Ip chigalliklari		34	0,24
Ko'rinmaydigan chiqindilar			0,85
Qaytmaydigan chiqindilar			0,42
Jami			10,71
4. Ip chiqishi			89,29

Nazorat savollar

- 1.Ip gazlama sanoati chiqindilari nechta turga bo'linadi?*
- 2.Qaytimlar nima?*
- 3.Tolali chiqindi qanday turlardan iborat?*
- 4.Ikkilamchi xomashyoga nimalar kiradi?*

5. *Qaysi turdagi chiqindilardan ip yigirish mumkin?*
6. *Ip yigirish korxonalari chiqindilari qanday guruhlarga bo'linadi?*
7. *Tolali chiqindilar qaysi xossalari bo'yicha baholanadi?*
8. *Chiqindilarning qaysi turlari yigiruvbop chiqindilar hisoblanadi?*
9. *Tolali chiqindilar klassifikatsiyasi bilan qaysi tashkilotlar shug'ullangan?*
10. *Qaysi turdagi chiqindilardan ip yigirish mumkin?*
11. *Naychaga o'ralgan ip massasi va uzunligini hisoblash qanday amalga oshiriladi?*
12. *Tazga taxlangan pilta uzunligini hisoblashda tazlar soni qanday aniqlanadi?*
13. *Piltalash mashinasi taziga taxlangan pilta massasi va uzunligi qanday hisoblanadi?*

VII bob. SOATBAY VAZIFANI VA MASHINALAR SONINI HISOBLASH

Mashinalar soni ularning nazariy, amaliy va hisobiy ish unumdorliklarini topgandan keyin aniqlanadi. Buning uchun bir soatda ishlab chiqariladigan mahsulot (ip) massasini bilish kerak, ya'ni soatbay vazifani aniq bilish lozim.

7.1. O'timlar bo'yicha soatbay vazifani aniqlash

Soatbay vazifa (SV) deb yigirish korxonasida bir soatda ishlab chiqarilgan mahsulot miqdoriga aytiladi. Bu miqdor fabrika quvvatiga bog'liqdir.

Fabrika quvvati urchuq (kamera)lar sonida, mashinalar sonida, apparatlar sonida, bir soatda, bir smenada, bir sutkada ishlab chiqariladigan ip miqdorida, ishlatiladigan tola miqdorida berilgan bo'lishi mumkin. Har bir holat uchun soatbay vazifa hisoblanadi. Masalan,

1) fabrika quvvati urchuqlar yoki kameralar sonida berilgan bo'lsa,

$$SV = M \cdot A_{hu(k)} \text{ (kg/s)}$$

bunda, M —fabrikaga o'rnatilishi kerak bo'lgan urchuqlar, kameralar soni, dona; $A_{hu(k)}$ —yigirish mashinasining bitta urchug'i yoki bitta kamerasining hisobiy ish unumdorligi, kg/sd.

Misol. Agar yigirish mashinasining bitta urchug'i ish unumdorligi $A_{hy} = 0,012$ kg/soat bo'lsa, 80000 urchuqli yigirish sexining soatbay vazifasi

$$SV_y = M \cdot A_{hy} = 80000 \cdot 0,012 = 960 \text{ kg/s bo'ladi.}$$

Yigirish o'timi soatbay vazifasidan foydalanib boshqa o'timlar soatbay vazifasi quyidagi formula asosida aniqlanadi:

$$SV_i = SV_y \cdot OK_i, \text{ kg/s (1)}$$

Bunda, SV_i – i o‘timining soatbay vazifasi, kg/s

OK_i – i o‘timning orttirish koeffitsiyenti
Saralanma sexining soatbay vazifasi

$$SV_s = SV_y \cdot OK_s \text{ kg/s.}$$

Tarash sexining soatbay vazifasi

$$SV_T = SV_y \cdot OK_T \text{ kg/s}$$

Pitalash sexining «0» o‘tim soatbay vazifasi.

$$SV_{0''} = SV_y \cdot OK_0, \text{ kg/s}$$

kabi hamma o‘timlar uchun hisoblanadi

2) Fabrika quvvati pitalash mashinalari soni bilan berilgan bo‘lsa

$$SV_{pil} = M_{pil} \cdot A_{hpil} \text{ kg/s}$$

Bunda: SV_{pil} – pitalash sexining soatbay vazifasi

M_{pil} – savash mashinalari soni;

A_{hpil} – savash mashinasining 1 soatdagi hisobiy ish unumdorligi

Misol. $A_{hpil} = 180 \text{ kg/s}$; fabrika quvvati $M_{sav} = 8$ ta pitalash mashinasi bo‘lsa,

$$SV_{pil} = M_{pil} \cdot A_{hpil} = 8 \cdot 180 = 1440 \text{ kg/s}$$

(1) formula yordamida yigirish sexining soatbay vazifasi hisoblanadi:

$$SV_y = \frac{SV_{pil}}{OK_{pil}}$$

soʻngra qolgan sexlarning soatbay vazifalari yuqoridagidek aniqlanadi.

3) Ayrim hollarda quvvat agregat sonida ham beriladi. Bu holda bitta agregat 8–12 ta tarash mashinasini titilgan tola bilan taʼminlaydi.

Masalan: 2 ta agregat quvvatiga ega boʻlgan yigirish korxonasini loyihalash berilgan boʻlsin. Tarash mashinasining hisobiy unumdorligi $A_{htar} = 40$ kg/s boʻlsa, bitta agregat 12 tagacha tarash mashinasini titilgan paxta tolasi bilan taʼminlaydi va saralash oʻtimi soatbay vazifasi

$$SV_{sar} = M \cdot A_{htar} = 2 \cdot 12 \cdot 40 = 960 \text{ kg/s}$$

ga teng boʻlib, yigirish sexi soatbay vazifasi quyidagi formuladan aniqlanadi:

$$SV_y = \frac{SV_{tar}}{OK_{tar}}$$

Soʻngra qolgan sexlarning SV lari yuqoridagidek hisoblanadi.

4) Agar vazifada fabrika quvvati yigirish sexining soatbay vazifasi yaʼni bir soatda ishlab chiqariladigan ip miqdori bilan berilgan boʻlsa, aynan shu koʻrsatkich yigirish sexining SV_y boʻladi va qolgan oʻtimlarning orttirish koeffitsiyentiga koʻpaytirilib, ularning soatbay vazifalari topiladi.

5) Agar fabrika quvvati bir yilda ishlab chiqariladigan ip miqdori bilan berilgan boʻlsa, yigirish sexining soatbay vazifasi quyidagicha aniqlanadi:

$$SV_y = \frac{Q \cdot 1000}{4154} \text{ kg/s.}$$

Q – 1 yilda chiqarilishi kerak boʻlgan ip miqdori, tonna hisobida
4154 – bir yilda ikki smenali ish soati.

6) Agar fabrikaning quvvati bir soatda ishlatiladigan tola miqdori bilan berilgan bo'lsa, soatbay vazifa quyidagicha hisoblanadi.

$Q_{\text{pax}} - 100\%$ deb olib, chiqindilar jadvalidan chiqqan ip miqdori, proporsiya asosida % da topiladi.

1-misol. Karda sistemasida yigirilgan ip chiqimi 87,3% (chiqindilar jadvalidan olinadi), bir soatda ishlatiladigan paxta miqdori esa 750 kg bo'lsin. Unda

$$\begin{array}{l} 750 \text{ kg} \text{ ----- } 100\% \\ x \text{ ----- } 87,3\% \end{array}$$

$$x = \frac{750 \cdot 87,3}{100} = 655 \text{ kg}$$

x – bu yigirish sexining bir soatda ishlab chiqarayotgan ip massasi bo'lib, uni yigirish o'timi soatbay vazifasi $SV_y = 655 \text{ kg/s}$ ga teng, deb qabul qilinadi.

Har bir o'tim uchun soatbay vazifalarni alohida topish xuddi avvalgi variantdagidek amalga oshiriladi.

Agar fabrika quvvati apparatda berilsa, soatbay vazifa yigirish tizimiga bog'liq bo'lib, u quyidagicha hisoblanadi:

Karda yigirish sistemasida ish unumdorligi eng yuqori mashina - piltalash mashinasi I o'tim qabul qilinadi. Qayta tarash sistemasida esa eng yuqori ish unumdorligiga ega bo'lgan pilta birlashtiruvchi mashina qabul qilinadi.

2-misol. Karda yigirish sistemasida ip ishlab chiqaruvchi fabrikaning quvvati 2 ta apparatda berilgan bo'lsin

Piltalash sexi I o'tim SV_{lo} topiladi:

$$SV_{pilt} = M \cdot n \cdot A_{pilt}$$

bunda M – fabrika quvvati – 2 ta apparat,

n – bitta apparatdagi piltalash mashinalari soni – 2 ta deb qabul qilinishi mumkin.

A_{hpilt} – piltalash mashinasining hisobiy ish unumdorligi $A_{hpilt} = 150 \text{ kg/s}$.

U holda piltalash sexining SV si

$$SV_{pilt} = M \cdot n \cdot A_{hpilt} = 2 \cdot 2 \cdot 150 = 600 \text{ kg}.$$

Yigirish sexini soatbay vazifasi

$$SV_y = \frac{SV_{pilt}}{OK_{pilt}}$$

So'ngra qolgan sexlarning SV lari hisoblanadi.

2-misol. Qayta tarash sistemasida ip ishlab chiqaruvchi fabrika-ning quvvati 3 ta apparatda berilgan.

1 ta apparatda 1 ta pilta birlashtiruvchi mashina qabul qilinadi va shu sexning soatbay vazifasi hisoblanadi.

$$SV_{pb} = M \cdot A_{hpb}$$

bunda M – fabrika quvvati – 3 ta pilta birlashtiruvchi mashina,
 A_{hpb} – pilta birlashtiruvchi mashinaning hisobiy ish unumdorligi
 $A_{hpb} = 220 \text{ kg/s}$ bo'lsa,

$$SV_{pb} = M \cdot A_{hpb} = 3 \cdot 220 = 660 \text{ kg / s}$$

$$SV_y = \frac{SV_{pb}}{OK_{pb}}$$

So'ngra qolgan sexlarning soatbay vazifalari odatdagidek hisoblanadi.

Eslatma. Agar vazifa boshqacha variantlarda berilgan bo'lsa, oldin oxirgi o'tim, qayta o'rash yoki yigirish mashinalari soatbay vazifalari aniqlanadi, keyin esa boshqa otimlar soatbay vazifalari mos ravishda topiladi.

7.2. Mashinalar sonini aniqlash

1. Tarash mashinalari soni

$$M_t = \frac{SV_t}{A_{ht}}$$

bunda M_t – tarash mashinasining soni, dona;

SV_t – tarash o'timi soatbay vazifasi, kg/s;

A_{ht} – tarash mashinasining hisobiy ish unumdorligi, kg/s.

Piltalash, qayta tarash, piliklash, yigirish mashinalarining umumiy chiqimlar soni topiladi va uni bitta mashinadagi chiqimlar soniga bo‘lib, o‘timlar bo‘yicha mashinalar soni aniqlanadi.

Masalan: Piltalash mashinasida 2 ta chiqim, piliklash mashinasida Flyer F 35da – 120 ta urchuq, yigirish mashinasi G 35 da esa – 1960 ta urchuq bo‘lsin. Ishchi organlari soni mashinaning texnik xarakteristikasidan olinadi.

Piliklash sexining soatbay vazifasi

$SV_{pil}=435$ kg/s, bitta urchuqda esa unumdorlik $A_{hpil} = 0,875$ kg/s bo‘lsa,

piliklash urchuqlari umumiy soni:

$$m_{ur} = \frac{SV_{pil}}{A_{hpil}} = \frac{435}{0,875} = 497$$

ta bo‘ladi.

Bitta mashinada 120 ta urchuq bo‘lsa, mashinalar soni

$$M_{pil} = \frac{m_{ur}}{120} = \frac{497}{120} = 4,14$$

ta mashina bo‘ladi.

Xuddi shu tarzda boshqa o‘timlar mashinalari soni hisoblanib, 7.1-jadval tuziladi.

7.1-jadval

Umumlashtirilgan jadval

Mashinalar nomi	Mashinalar markasi	1 ta chiqarish organining hisobiy ish unumdorligi	Soatbay vazifa	Chiqarish organlari soni	Orttirish koeffitsiyenti	Hisoblangan		Loyihada qabul qilingan		1 ta apparatdagi mashinalar soni
						Chiqarish organlari soni	Mashinalar soni	Chiqarish organlari soni	Mashinalar soni	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

7.3. Apparatlash

Apparatlash deb – texnologik uskunalarning bir-biri bilan bog‘liqligiga aytiladi. Apparatlashning mohiyati - hosil bo‘lgan nuqson tez aniqlanib olinadi va uni bartaraf etish osonlashadi. Har bir apparat uchun tub mashina sifatida qayta tarash sistemasida piltalash qo‘shish yoki karda sistemasida piltalash mashinasi qabul qilinadi.

Har bir yigirish tizimida ham apparat tarkibiga tarash mashinasi-dan boshlab, yigirish yoki qayta o‘rash mashinalarigacha bo‘lgan hamma mashinalar kiradi.

Apparatning eng yaxshi varianti shunday bo‘lishi kerakki, bunda apparatda mashinalar kam o‘zgarishi bilan bir-birini to‘liq ta‘minlasin, apparat tarkibiga kirgan mashinalar qulay joylashsin va boshqarish oson bo‘lsin.

Apparatlar tuzilib ularni joylashtirib bo‘lgandan keyin mashinalar tezliklari, ularning mahsuldorliklari tuzatiladi.

Texnologik jarayonlar uzluksizligini ta‘minlash uchun bitta mashinani bir nechta mashinalarga birlashtirish tadbiriga ***apparatlash*** deyiladi.

Apparat tarkibiga kiradigan mashinalar shunday tanlanadiki, har bir mashina o‘zidan keyin o‘rnatilgan mashinalarni mahsulot bilan to‘liq ta‘minlashi kerak bo‘ladi.

Har bir apparat uchun asosiy mashina sifatida piltalash mashinasini yoki piltalash mashinasini qabul qilish mumkin. Agar apparat asosi qilib piltalash mashinasini olinsa, unga bu mashinagacha o‘rnatilgan tarash, piltalash mashinalarining bir nechta va u mashinadan keyin o‘rnatilgan qayta tarash, birinchi va ikkinchi o‘tim piltalash, piliklash va yigirish mashinalarining bir nechta birlashtiriladi.

Odatda, apparat tarkibiga tarashdan boshlab to yigirish ba‘zan qayta o‘rashgacha bo‘lgan hamma mashinalar kiradi. Karda yigirish sistemasida bitta piltalash mashinasiga barcha o‘tim mashinalari birlashtirilib, to‘liq apparat hosil qilinadi.

Qayta tarash yigirish sistemasida bitta piltalash mashinasini birlashtirish mas-

nasiga qayta tarash, piltalash, piliklash, yigirish va qayta o'rash mashinalari biriktiriladi. Apparat yigirish sistemasida tarash mashinalaridan tuzilgan tarash apparati asosiy mashina sifatida qabul qilinadi.

Apparatlashda mashinalarni uzluksiz mahsulot bilan ta'minlashdan tashqari, ularni ketma-ket joylashtirib, mehnatni to'g'ri tashkil qilish ham muhim ahamiyatga ega.

Texnologik jarayonlar qancha qisqa bo'lsa, apparatlar tashkil qilish shuncha oson bo'ladi. Shuning uchun ham karda sistemasida apparatlarni tashkil qilish, qayta tarash sistemasiga nisbatan osonroq.

Agar yigirish fabrikalari ko'p qavatli binolarda joylashgan bo'lsa, unda bitta apparat tarkibiga kirgan mashinalarning bir turlilarini har xil qavatlarga o'rnatish tavsiya etilmaydi. Tanda va arqoq iplarni ishlab chiqarish uchun alohida apparatlar tashkil qilinadi. Bu apparat tarkibiga kirgan mashinalarni uzluksiz ishlashini ta'minlash hisoblari ham har xil bajariladi. Apparat tashkil qilish uchun ko'pincha hisoblangan mashinalar sonini kamaytirishga yoki ko'paytirishga to'g'ri keladi.

Bunday hollarda mashinalarning ish unumdorligini ko'paytirish yoki kamaytirish kerak, bunga esa mashinalar ishchi organlarining tezligini oshirish yoki kamaytirish yo'li bilan, piltalash mashinasida pilta chiqaruvchi organlar sonini kamaytirish, piliklash va yigirish mashinalarida esa urchuqlar sonini o'zgartirish orqali erishiladi. Mashinalarga buyurtma rasmiylashtirilganda kerakli chiqaruvchi organlar sonini hisobga olgan holda tayyorlanishi alohida ko'rsatib o'tilishi shart.

Chiqaruvchi organlarning tezliklarini o'zgartirishda ham, mashinalarning texnik tavsifida ko'rsatilgan miqdorlardan tashqariga chiqib bo'lmaydi.

Tuzilgan apparatlar tarkibi quyidagi shaklda kengaytirilgan yigirish rejasiga kiritiladi bu yerda karda va qayta tarash tizimi uchun birga 7.2-jadvalga keltirilgan.

Mashinalar nomi	Mashinalar soni	
	jami	bitta apparatdagisi
Tarash	M_t	M_t/n_3
Piltalash 0 o'tim	M_p	M_p/n_3
Pilta birlashtiruvchi	M_{pb}	M_{pb}/n_3
Qayta tarash	M_{qt}	M_{qt}/n_3
Piltalash I o'tim	M_{pI}	M_{pI}/n_3
Piltalash II o'tim	M_{pII}	M_{pII}/n_3
Piliklash	M_{pl}	M_{pl}/n_3
Yigirish	M_y	M_y/n_3
Qayta o'rash	$M_{qo'}$	$M_{qo'}/n_3$

Apparatlarni aniqlashda tezlikni o'zgartirib, maqsadga erishib bo'lmaydi, shuning uchun uni eng yaxshi variantini aniqlash va tanlash uchun bir nechta variantini tuzish kerak. Apparatning eng yaxshi varianti shunday bo'lishi kerakki, bunda apparatda mashinalar ishlashida uzluksizlik to'liq ta'minlansin, apparat tarkibiga kirgan mashinalar qulay joylashsin va boshqarish oson bo'lsin. Apparatlar tuzilib, ularni joylashtirib bo'lgandan keyin, mashinalar tezliklari korrektirovka qilib tuzatmalar kiritiladi.

Apparat hosil qilish uchun hisoblab chiqilgan mashinalar sonini ko'paytirish yoki kamaytirish uchun qabul qilingan me'yorlar mavjud. Mashinalar soni 1 % dan kam bo'lsa va ularni 5 % gacha ko'paytirilsa, umumiy qoidaga rioya qilingan hisoblanadi.

Agar mashinalar soni bundan ortiq o'zgarsa, har bir mashinada chiqarish organlari soni yoki urchuqlar o'zgartiriladi, ya'ni yigirish rejasi korrektirovka qilinadi.

7.4.Yigirish rejasini korrektirovka qilish

Mashinalarning hisoblab topilgan sonlari yaxlitlanib apparatlanganligi uchun ularning qabul qilingan sonlari farqlanib o'zgaradi. Shuning uchun mashinalar ishchi parametrlari korrektirovka qilinadi.

Bu ish yigirish rejasini korrektirovka qilish deyiladi. Mashinalarning hisobiy va qabul qilingan sonlari farqi tayyorlov bo'limida 5% dan, yigirishda esa 1% dan oshmasa, ularning parametrlari korrektirovka qilinmaydi. Farq quyidagicha hisoblanadi:

$$\% = \frac{M_h - M_{qq}}{M_{qq}} \cdot 100 (\%),$$

Bunda, M_h – mashina hisobiy soni; M_{qq} – mashinaning qabul qilingan soni.

Agar mashinalarning hisobiy va qabul qilingan sonlari farqi mos ravishda tayyorlovda 5%, yigirish o'timida 1% dan kata bo'lsa, o'timlardagi texnologik parametrlarni, albatta, qayta hisoblash, ya'ni korrektirovka qilish zarur bo'ladi. Masalan, i o'timi mashinasining korrektirovkalangan hisobiy unumdorligi aniqlanadi, ya'ni

$$A'_{hi} = \frac{SV_i}{M_{qq}} \text{ kg/s}$$

$$A'_{ai} = \frac{A'_{hi}}{IUK}, \text{ kg/s}$$

$$A'_{ni} = \frac{A'_{ai}}{FVK}, \text{ kg/s}$$

$$n_i = \frac{A'_{ni} \cdot 1000^2}{\pi \cdot d \cdot 60 \cdot T}, \text{ min}^{-1}$$

Masalan, tarash mashinasi uchun,

$$A'_{ht} = \frac{SV_t}{M_t} = \frac{640}{8} = 80,0; \text{ kg/s}$$

$$A'_{at} = \frac{A'_{ht}}{IUK} = \frac{80}{0,935} = 85,5; \text{ kg/s}$$

$$A'_{nt} = \frac{A'_{at}}{FVK} = \frac{85,5}{0,91} = 94,0 ; \text{ kg/s}$$

$$n_{aj.bar} = \frac{A'_{nt} \cdot 1000^2}{\pi \cdot d_{aj.b} \cdot 60 \cdot T_p \cdot e} = \frac{94 \cdot 1000^2}{3,14 \cdot 0,701 \cdot 60 \cdot 5,0 \cdot 2} = 71,2 \text{ min}^{-1}$$

Boshqa oʻtimlar uchun ham yuqoridagi formulalardan foydalanib korrektilrovka qilinadi.

Yigirish rejasi korrektilrovka qilinganch, texnologik jarayonlarning hamma parametrlari umumiy jadvalga yigʻiladi.

Bu7.3- jadval «Yigirishning kengaytirilgan rejasi» deb ataladi.

7.3-jadval

KENGAYTIRILGAN YIGIRISH REJASI

Mashinalar nomi va rusumi	Chiqayotgan mahsulot chiziqiy zichligi, kteks, teks	Qoʻshilishlar soni, d		Umumiy choʻzish, E	Pishitish koefitsiyenti, α_p	Pishitilganlik miqdori, K b/m	Chiqaruvchi organlar tezligi		Nazariy ish unumdorligi, A'_a kg/s	Foydali vaqt koefitsiyenti	Ishlayotgan uskunar koefitsiyenti	Uskunalardan foydalanish koefitsiyenti	Amaliy ish unumdorligi, A'_a kg/s	Hisobiy ish unumdorligi, A'_h kg/s	Soatbay vazifa, SV, kg/s	Orttirish koefitsiyenti	Hisoblan-gan		Qabul qilingan	
		V' m/min	n' , min ⁻¹														Chiqaruvchi organlar soni	Mashinalar soni	Chiqaruvchi organlar soni	Mashinalar soni
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21

7.5. Texnologik mashinalarni joylashtirish

Yigirish fabrikalarining loyihalarini ishlashda qiyin masalalardan biri texnologik mashinalarni joylashtirish, chunki paxtani yigirish jarayonida bosqichlar koʻp, ishlatiladigan mashinalar bir-biriga oʻxshamaydi, ayniqsa ularning oʻlchamlari turlicha boʻladi. Mashinalarni ishlatishda qoʻllanadigan idishlar, mahsulot pakovkasi

turlari ham har xil, ularni tashish uchun har xil transport vositalari qo'llanadi. Agar mashinalarni joylashtirishda xatoga yo'l qo'yilsa, ko'p qiyinchilikka duch kelinadi.

Yaxshi joylashgan mashinalar majmuasi ishlab chiqarishni tashkil qilishni osonlashtiradi va quyidagilarni ta'minlaydi:

- ishchilarning qulay va havfsiz mehnat qilishlarini, ish vaqtini samarali o'tishini va xavf tugilganda ishchilarni evakuatsiya qilishni;

- ishlab chiqarishda mahsulotlarni uzluksiz uzatilishini va qulay apparatlar hosil qilishni;

- bir turdagi mashinalarni bir joyga o'rnatishni, mexanizatsiyalashtirish va avtomatlashtirishni hamda mahsulotni transportirovka qilishni;

- ishlab chiqarish maydonlaridan to'g'ri foydalanishni, bo'sh joylarni maqsadsiz qoldirmaslikni;

- ish joylarini bir xilda yoritilishini;

- mashinalar joyida va uzellar bo'yicha ta'mirlash uchun shart-sharoitlar yaratilishini.

Mashinalarni joylashtirishda oraliq masofani, ikkinchi darajali yo'laklarning kengligini (mahsulot tashish uchun, bo'sh idishlarni tashish hamda odamlar yurishi uchun) istagancha olib bo'lmaydi, ularning hammasi uchun ham ma'lum me'yorlar belgilangan (vakolatli tashkilotlar tomonidan).

Mashinalar orasidagi yo'laklarni tanlashda mehnatni muhofaza qilishning o'z talablari bor, ular quyidagilar:

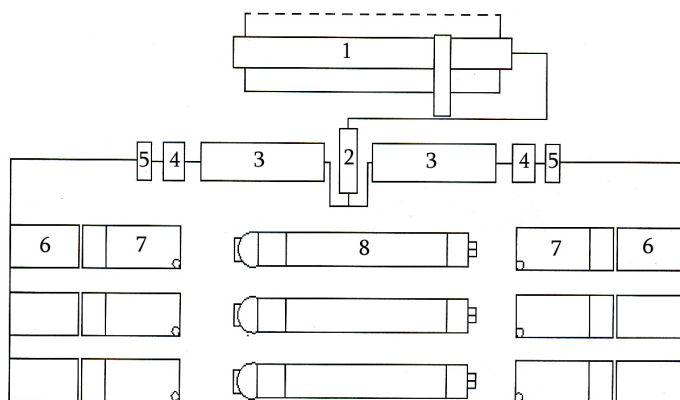
- titish mashinalarini shunday joylashtirish kerakki, ularni oldiga qo'yilgan toy paxtalar ishlatib bo'lgandan keyin, yoki hammasi tamom bo'lmasdan paxta toylarini tashiydigan mashinalar bimalol o'tishi mumkin bo'lsin;

- titish agregatlarining atrofidagi ishchilar uchun joy 1200 mm bo'lishi kerak. Toy paxtalarni joylashtirish uchun maydon kengligi 2500 mm dan kam bo'lmasligi kerak. Toylar qo'yilgan qatorlar orasidagi bosh yo'lakning kengligi 2033 mm dan kam bo'lmasligi kerak. Bundan tashqari, avtotitkichlar atrofi sariq chiziqli bilan belgilangan bo'lishi shart.

Sexlardagi kolonnalar bilan mashinalar oraligʻidagi ishchilar oʻtish joyi 800 mm boʻlishi kerak. Agar kolonnalar oldiga mashinalarning ochiladigan qopqogʻi, elektr motori yoki eshiklari toʻgʻri kelib qolsa, u holda bu yoʻlakni yana ham kattaroq qoldirish kerak. Boshqa hamma hollarda kolonnalar bilan mashinalar oraligʻida montaj ishlari uchun moʻljallangan joy 2000–3000 mm boʻladi.

Titish agregatlari devorlardan eng kamida 1500 mm masofada oʻrnatilishi kerak. Fabrikalarni loyihalashda va qurishda hamma yoʻlaklar va mashinalar oraligʻidagi joylarni koʻpaytirish kerak.

7.1-rasmda pnevmomexanik usulda ip yigirishda RIETER firmasining mashinalarini joylashtirish namunasi keltirilgan. TRUTZSCHLER firmasining har xil variantdagi tayyorlash sexi mashinalarini joylashtirish namunalari 7.2 –7.5-rasmlarda keltirilgan

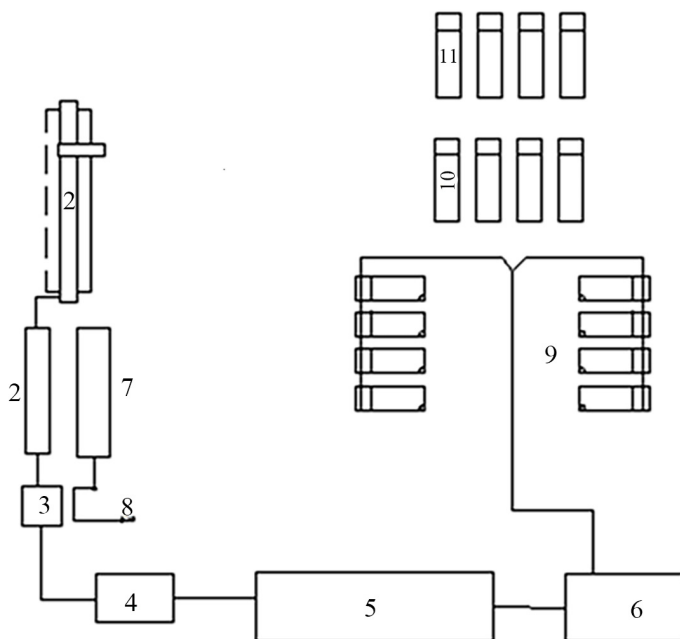

7.1-rasm. Chiziqliy zichligi 84,3 teks, soatiga 100 kg pnevmomexanik ip yigirishda qoʻllaniladigan uskunalarning joylashishi

(Rieter firmasi tavsiyasi).

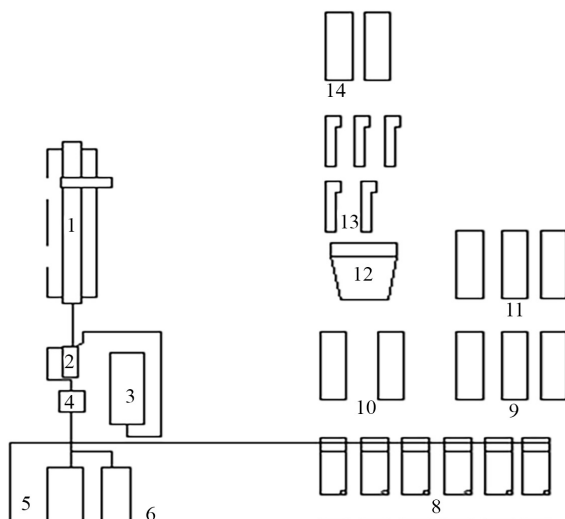
- 1 – avtotarminlagich A11;
- 2 – bir barabanli tozalagich B11;
- 3 – aralashtirgich B70;
- 4 – tozalagich B 60;

5 – taqsimlagich A-21; 6 – Tarash mashinasi C 60; 7 – Piltalash mashinasi RSB-D35; 8 – Pnevмомexanik yigirish mashinasi R40.

7.2-rasm. Halqali va pnevomexanik usulda karda ipi yigirish uchun ayyorlash sexi mashinalarini joylashtirish.

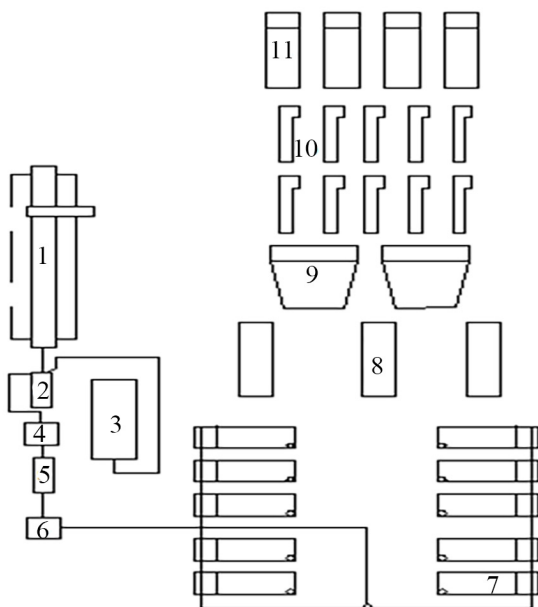
- 1 – aAvto`minlagich BLENDOMAT BDT.
- 2 – toy titgich BX.
- 3 – tozalagich MAXI-FLO-MFC.
- 4 – ajratgich SECUROMAT SC.
- 5 – ko`p kamerali aralashtirgich MSM8 CVT-4 tozalagichi bilan.
- 6 – changsizlantiruvchi mashina DUSTEX DX.
- 7 – tozalagich TUFTOMAT TFN.
- 8 – aeromoslama LT.
- 9 – tarash mashinasi DK903 yoki TC-03. 10. – Piltalash mashinasi HS 1000. 11. – Piltalash mashinasi H SR 1000.

7.3-rasm. Karda va qayta tarash ipi yigirish uchun tayyorlash sexi mashinalarini joylashtirish

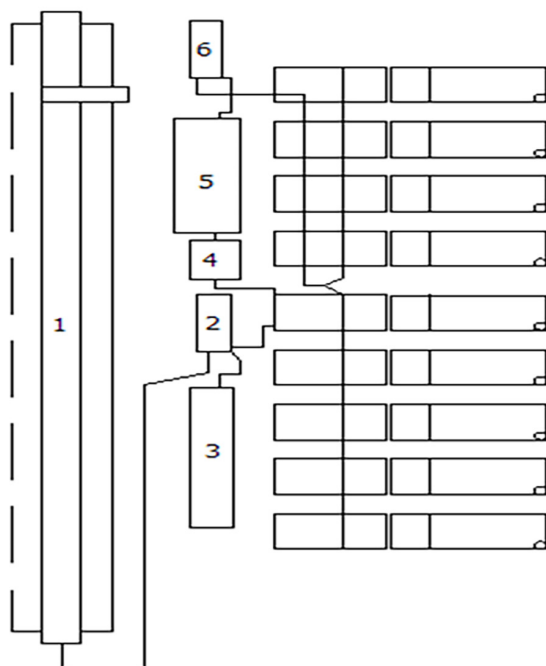
- 1 – avtota`minlagich BLENDOMAT BDT.
- 2 – kondensor LVSA tozalagich MAKSI FLO MFC bilan.
- 3 – chiqindi ta`minlagich AS.
- 4 – ajratgich SECUROMAT SCF.
- 5 – aralashtirgich MSM6 CVT-4 tozalagichi bilan.
- 6 – aralashtirgich MSM6 CVT-4 tozalagichi bilan.
- 7 – changsizlantiruvchi mashina.
- 8 – tarash mashinasi DK903.

<i>Karda ipi uchun</i>		<i>Qayta tarash ipi uchun</i>
9. Pitalash mashinasi HS 1000		10. Pitalash mashinasi HS 1000
11. Pitalash mashinasi HSR-1000		12. Xolst shakllantirish mashinasi
		13. Qayta tarash mashinasi
		14. Pitalash mashinasi HSR-1000

7.4-rasm. Halqali usulda qayta tarash ipi yigirish uchun tayyorlash sexi mashinalarini joylashtirish

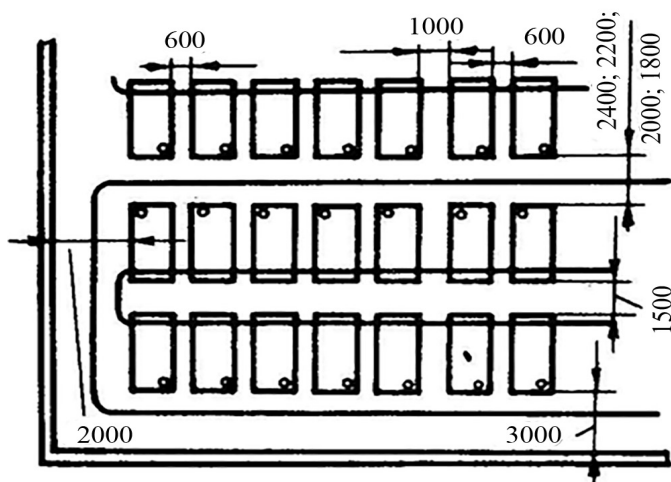
- 1 – avtota`minlagich BLENDOMAT BDT.
- 2 – kondensor LVSA tozalagich MAKSI FLO MFC tozalagichi bilan.
- 3 – chiqindi ta`minlagich AS.
- 4 – ajratgich SECUROMAT SCF.
- 5 – aralashtirgich MSM6 CVT-4 tozalagichi bilan.
- 6 – changsizlantiruvchi mashina DUSTEX DX .
- 7 – tarash mashinasi DK903.
- 8 – piltalash mashinasi HS 1000.
- 9 – pilta birlashtiruvchi mashinasi.
- 10 – qayta tarash mashinasi.
- 11 – piltalash mashinasi HSR-1000.

7.5-rasm. Karda ipi yigirish uchun tayyorlash sexi mashinalarini joylashtirish

- 1 – avtota`minlagich.
- 2 – kondensor LVSA.
- 3 – chiqindi ta`minlagich.
- 4 – tozalagich MAXI-FLO-MFC.
- 5 – ajratgich SECUROMAT SCF.
- 6 – aralashtirgich MSM8 CLEANOMAT CXL bilan.
- 7 – changsizlantiruvchi mashina DUSTEX DX .
- 8 – tarash mashinasi DK903.
- 9 – piltalash mashinasi IDF.

Tarash mashinalarini joylashtirish boshqa mashinalarga qaraganda ancha oson, chunki tashqi o`lchamlari hammasida bir xil. Bu mashinalarni joylashtirish 7.6- rasmda keltirilgan.

7.6-rasm. Pnevmatik ta'minlanuvchi tarash mashinalarini joylashtirish.

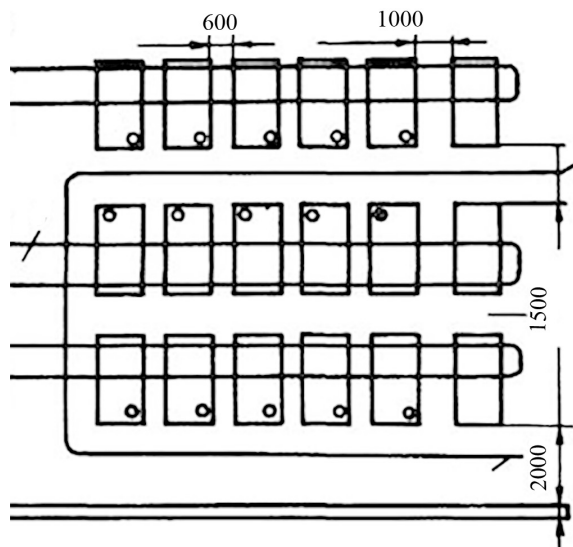
Mashinalar oralig'i 1000 mm gacha, har biri 5–6 tadan iborat tarash mashinalari guruhidan keyin mashinalarga texnik xizmat ko'rsatish uchun katta yo'lak qoldiriladi, uning kengligi nisbatan katta 2000 mm.

Mashinalar qatorlari orasidagi masofa tazlar diametriga bog'liq, taz diametrlari qancha katta bo'lsa, bu oraliq ham shuncha katta bo'ladi. Agar ishlatiladigan tazlarning diametrlari 350–400–500, 600 va 1000 mm bo'lsa, shunga qarab oraliq ham 1800, 2000, 2200, 2400 va 3000 mm bo'ladi. Tarash mashinalari bilan devor orasi kamida 3000 mm dan kam bo'lmasligi kerak.

7.7-rasmda bunkerli ta'minlagich bilan jihozlangan tarash mashinalarini joylashtirish namunasi keltirilgan.

Mashinalarni joylashtirishni tarash mashinalaridan boshlash tavsiya etiladi, shunda yigirish korxonasining umumiy ko'rinishi osonlik bilan shakllanadi.

Tarash mashinalarining qatorlari sonini o'zgartirish yo'li bilan tayyorlash sexlarining kengligi aniqlanadi va pilta, pilik mashinalarini joylashtirish ham ancha osonlashadi.

7.7- rasm. Bunkerli ta'minlagich bilan jihozlangan tarash mashinalarini joylashtirish.

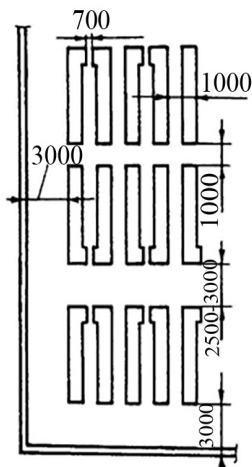
Qayta tarash mashinalarini tarash, piltalash va pilta birlashtirish mashinalaridan keyin joylashtiriladi. Tarash va piltalash mashinalarini joylashtirishdan keyin tayyorlash sexlarining eni aniqlanadi.

Qayta tarash mashinasini joylashtirishda ikki xil yo'l tutiladi: birinchisi qayta tarash mashinalarini tayyorlash sexining eni bo'ylab va ikkinchisi tayyorlash sexi uzunligi bo'ylab.

Loyihalash institutlarining tavsiyalariga ko'ra, agar qayta tarash mashinalarining soni kam bo'lsa va tayyorlash sexlari ancha keng bo'lsa, birinchi usul yaxshi natija beradi, agar qayta tarash mashinalarining soni ko'p bo'lsa va tayyorlov sexining eni torroq bo'lsa, ikkinchi usulni qo'llash yaxshi natija beradi.

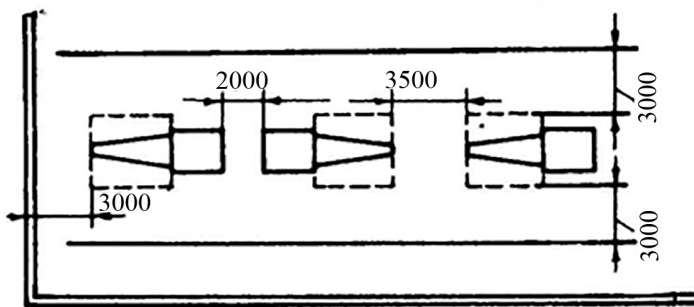
7.8-rasmda qayta tarash mashinalarini joylashtirish namunasi keltirilgan. Mashinalar orasidagi masofa pilta chiqish tomonidan 700 mm, ta'minlash tomonidan xolstlarni tashishini hisobga olib 1200 mm ga teng bo'ladi, agar xolstchalar qo'lda tashilsa, u holda bu masofani 1000 mm ga teng qilib olsa ham bo'laveradi, mashinalar

qatori orasidagi masofani, pilta chiqish tomonidan 2500–3000 mm qilib olinadi. Bu masofa ishlatiladigan tazlarning diametriga bogliq: 400 mm da 2500 mm va 500 mm da 3000 mm. Mashinalarning bosh tomonlari oraligi 1000 mm deb qabul qilinadi. Mashinalar bilan devor oraligi 3000 mm qilib olinadi (mahsulot tashish uchun).

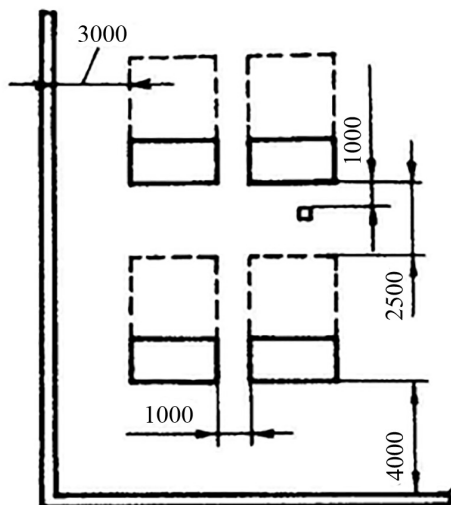
7.8-rasm. Qayta tarash mashinalarini joylashtirish.

Pilta birlashtirish mashinalarini soni kam bo‘lganligi tufayli ularni joylashtirish ancha oson. 7.9-rasmda pilta birlashtirish mashinalarini joylashtirish namunasi keltirilgan.

7.9-rasm. Pilta birlashtirish mashinalarini joylashtirish.

7.10-rasmda pitalash mashinalarini joylashtirish namunasi berilgan. Pitalash mashinalarini ikki qator qilib joylashtirish tavsiya etiladi. Baʼzan pitalash mashinalarini bir qator qilib joylashtirish ham mumkin.

7.10-rasm. Pitalash mashinalarini joylashtirish

Pitalash mashinalari qatori orasidagi masofa 2500–3000 mm qilib olinadi. Pitalash va pilta birlashtirish mashinalari atrofida pitali va piltasiz tazlarni saqlash uchun boʻsh joy boʻlishi kerak. Shu sababli pitalash mashinalarini har ikkita mashinadan keyin oʻrtada koʻproq joy qoldirib oʻrnatilsa, maqsadga muvofiq boʻladi.

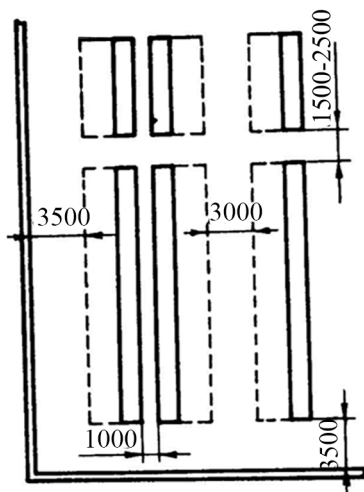
Pitalash mashinalarini joylashtirishda avval devor bilan mashinalarning orasidagi masofa mahsulotni tashish va odamlar yurishini moʻljallab, 3000–4000 mm qoldiriladi.

Piliklash mashinalari uchun ajratilgan joydan yaxshi foydalanish uchun, ularni pitalash mashinalariga tik qilib yoki bir xil yoʻnalishda joylashtirish mumkin, agar har ikkala holda ham mashinalar sigʻmasa yoki joy ortib qoladigan boʻlsa, u holda piliklash mashinalarining uzunligini urchuqlar soni (seksiya) hisobga oʻzgartirish kerak.

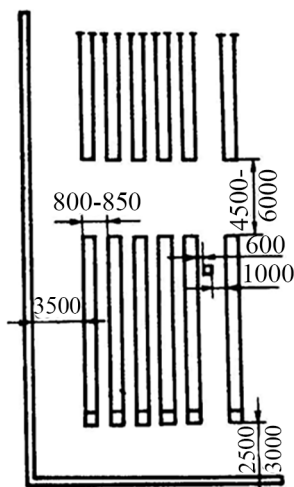
7.11-rasmda piliklash mashinalarini joylashtirish namunasi keltirilgan. Mashinalar oraligʻi urchuqlar tomonidan 1000 mm qilib olinadi. Mashinalar oraligi pilta keladigan taʼminlash tomonidan 3000 mm qilib olinadi, bu masofani kattaroq olinsa, maqsadga muvofiq boʻladi.

Piliklash mashinalarining qatorlari orasidagi masofani 1500–2500 mm qilib oʻrnatiladi. Devor bilan piliklash mashinalari qatori orasidagi masofa 3500 mm qilib olinadi. Halqali yigirish mashinalarini bir qavatli 12X18 m qadamli kolonnalarda oʻrnatish ancha yengil. Zamonaviy korxonalarda yigirish mashinalari qayta oʻrash avtomatlari bilan tutashtirilgan holda joylashtiriladi. Mashinalarning uzunligi bir xil olinsa, ularni joylashtirish ancha engillashadi.

7.12-rasmda halqali yigirish mashinalarini joylashtirish namunasi berilgan. Bu mashinalar orasidagi masofalar mashinalarning markalariga va ularga oʻrnatilgan naychalarni almashtiruvchi avtosʻyomniklar mavjudligiga bogʻliq. Avtosʻyomnik oʻrnatilsa, mashinalar orasida 1000–1200 mm masofa qoldiriladi.

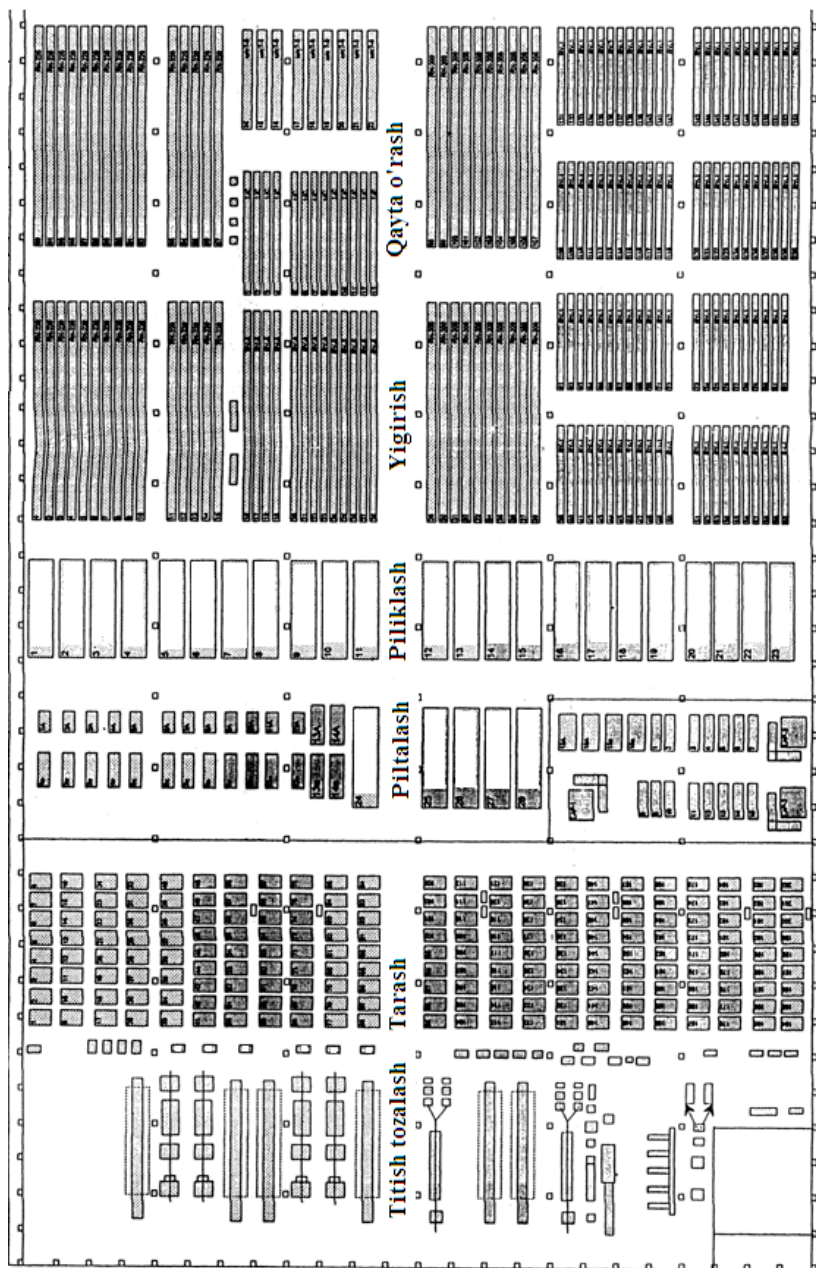
7.11- rasm. Piliklash mashinalarini joylashtirish.

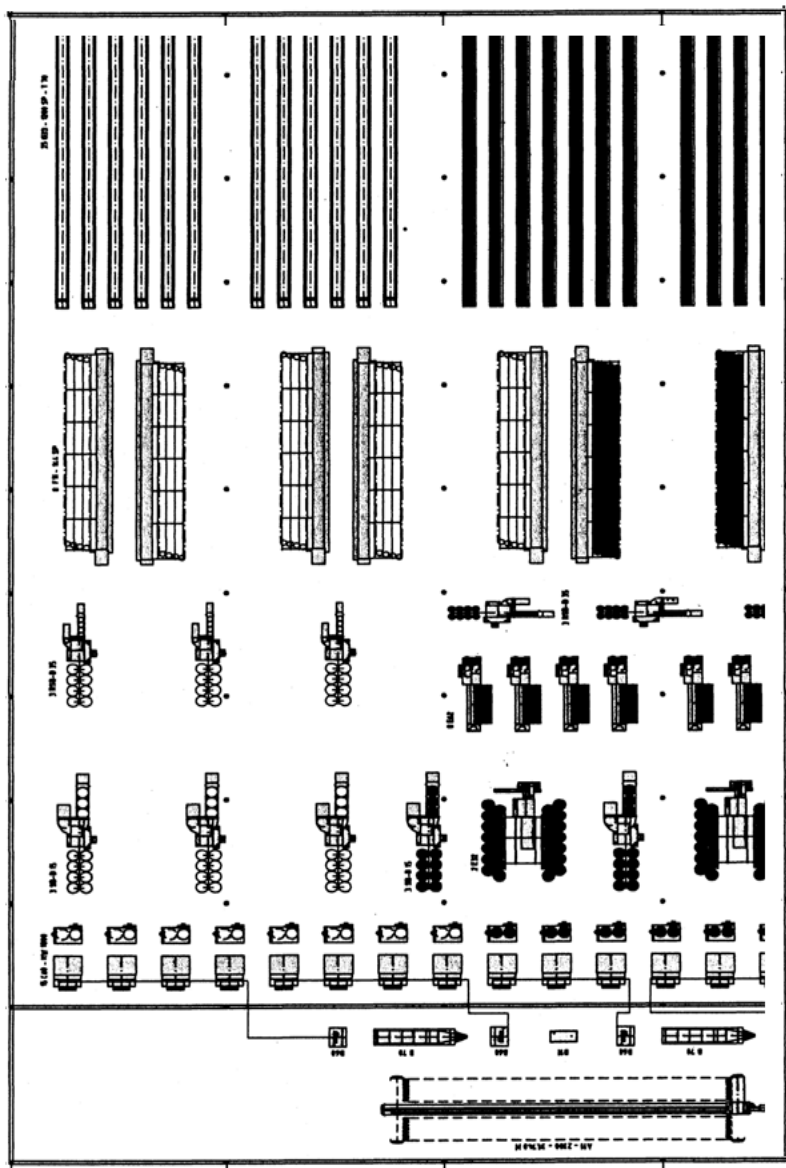
7.12- rasm. Halqali yigirish mashinalarini joylashtirish.

Yigirish mashinalari bilan kolonnalar orasidagi masofa har ikki tomondan 1000 mm qoldiriladi. Ikkinchi darajali yo‘laklar uchun mashina bilan devor orasida 2500–3000 mm, markaziy yo‘lak 4500–6000 mm olinadi (chunki bu yo‘lakdan ip ham, pilik ham tashiladi). Pnevмомеханик yigirish mashinalarini joylashtirishda ham asosan, halqali yigirish mashinalarida keltirilgan me‘yorlarga amal qilinadi, mashinalar orasidagi masofa 1000 mm va mashinalar bilan kolonnalar orasida har ikki tomonidan ham 1000 mm dan joy qoldiriladi. Agar bitta mashinada bitta ishchi ishlasa, mashinalar orasidagi masofa 1200 mm, agar ikki ishchi ishlasa 1400 mm qilib olinadi. Mashinalar bilan devor orasidagi masofa 3500 mm, mashinalarning qatorlari orasidagi masofa 2500–3000 mm qilib olinadi. Ta‘mirlovchilar brigadasi ishlaydigan yo‘lakning kengligi 2000 mm bo‘lsa yetarli hisoblanadi. Markaziy yo‘lak ikki xil transport ishlarini nazarda tutib, 4500–6000 mm qilib olinadi.

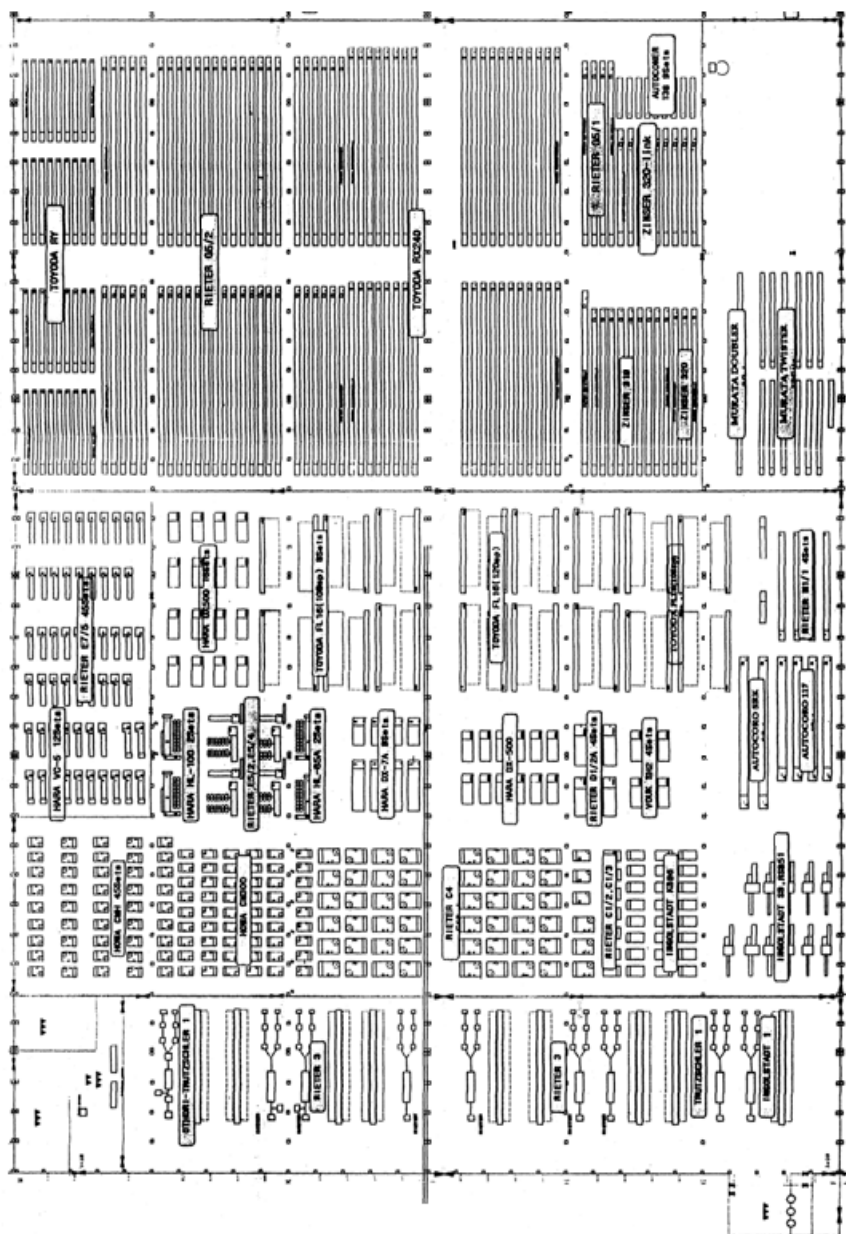
O‘zbekistonda ishlayotgan zamonaviy yigirish fabrikalarida mashinalarni joylashtirilishi 7.13–7.15-rasmlarda keltirilgan.

7.13-rasm. Karda ipi yigirish fabrikasida mashinalarni joylashtirilishi

7.14-rasm. Qayta tarash ipi yigirish fabrikasida mashinalarni joylashtirilishi

7.15-rasm. Karda va qayta tarash iplari yigirish fabrikasida mashinalar joylashirilishi

7.6. Tolali chiqindilarni yigish va changli havoni tozalash

Tolali mahsulotlarni titish va tozalashda texnologik usuldan kalta tolalar, nuqsonlar, momiq hamda changli havo ajraladi. Ajralayotgan tolali chiqindilar miqdori kolosniklar va ishchi organlar orasidagi masofaga, uskunalarining ichki organlari tezlik ko'rsatkichlariga bog'liqdir. Uzunligi 15mm dan ortiq tolalarni chiqindilarga ajralishining oldi olinishi kerak.

Tolali chiqindilarni ajratish, yigish, qayta ishlash va changli havoni tozalash tadbirlarini samarali tashkil etish va amalga oshirish texnologik jarayonlar barqarorligiga, sifatli mahsulot tayyorlashga va ekologik muhitga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ip ishlab chiqarish texnologiyasining taraqqiyoti davrida yuqoridagi tadbirlar an'anaviy va zamonaviy usullarda tashkil etilmoqda.

An'anaviy- mumtoz usulda tolali chiqindilar ventilyatorlar yordamida mexanizatsiyalashgan labazlarda yig'ilib, maxsus qurilmalarda tozalanadi. Changli havo maxsus minorali erto'la vositasida tabiiy holatda tindirilib tozalanadi. Keyinchalik bu vazifani bajarishda barabanli va yengli filtrlar ishlatila boshlandi.

Tolali chiqindilarni yig'ish va changli havoni tozalashning an'anaviy usuli quyidagi kamchiliklarga ega:

- tez- tez texnik nosozliklar ro'y beradi;
- katta yuzadagi ishlab chiqarish maydoni sarflanadi;
- ko'p miqdordagi uskunalar jalb etilib, elektr energiyasi sarfi ortadi;
- ko'p ishchi kuchi talab etiladi;
- changli havo tozalangach qaytadan sexlarga yuboriladi, qolgan mikrozararlalar esa sanitariya me'yorlari talabidan, odatda, yuqori bo'ladi.

So'nggi yillarda tolali chiqindilarni yig'ish va changli havoni tozalashni birga uzluksiz amalga oshiruvchi markazlashtirilgan avtomatik tizim shaklidagi zamonaviy usul qo'llanila boshlandi. Titish, aralashtirish, tozalash va tarash jarayonlarining texnologik uskunalaridan ajralayotgan changli havo hamda tolali chiqindilar

ventilyatorlar yordamida «TFB» va «TFG» tipidagi barabanli filtrlarga haydaladi. Dastlab tolali chiqindilar filtrning yon qismidagi toʻrli toʻsiq disk sirtida havo va changdan ajratilib toʻplanadi, soʻngra «FKA» tipidagi kompaktorga ventilyator yordamida uzatiladi va briketlash moslamasida toylanib qadoqlanadi.

«TFB» va «TFG» filtrlari qoʻshimcha bosim va bosimsiz holatda ishlaydi. Toʻrli toʻsiqli diskdan changli havo «VSR» radial ventilyator yordamida soʻrib olinadi.

Baraban sirti filtrllovchi qalin mato bilan qoplangan boʻlib, uning ichki tomonida chang va tolalarning mayda zarralari bosim ostida yigʻiladi. Changli chiqindilar baraban oʻqiga oʻrnatilgan ilgari lanmaqaytma harakatlanuvchi moslama yordamida matodan ajratilib chang ajratgichga ventilyator yordamida haydaladi, soʻngra «HBA» briketlovchi qurilmada qadoqlanadi. Ushbu tizimda ishlatilgan texnik havo chang va havodan ajratilgach, yana «TFB» va «TFG» filtrlariga qaytariladi. Tozalangan havo sex yoki atmosferaga chiqarilishi ham mumkin, havodagi mikrozaralar sanitariya talablariga javob berishi uchun tozalangan havo ikkinchi bosqichda forsunkali yomgʻir qurilmasidan oʻtkaziladi.

Loyihalanayotgan korxonaning chiqindilar boʻlimida ajralgan chiqindilarni qayta ishlash uchun quyidagi mashinalarni qabul qilib olamiz (7.4-jadval).

7.4-jadval

№	MASHINALAR NOMI	Mashina markasi
1.	Titish-tozalash agregati va tarash mashinalaridan ajratib olingan chiqindi va changli havoni tozalaydi.	TFC-4 filtri
2.	Filtr yoki bevosita texnologik mashinalardan ajratilayotgan tolali chiqindilarni changsizlashtirish va zichlab qadoqlash.	FCK-3 kompaktori
3.	Chiqindilarni presslovchi mashina -	A 5/1

Endi chiqindilar uchun qabul qilingan mashinalarning texnik. tavsiflari bilan tanishib chiqamiz:

TFC-4 FILTRI

Titish-tozalash agregati va tarash mashinalaridan ajratib olingan chiqindi va changli havoni tozalaydi.

Texnik tavsifi

Ishlatiladigan tola uzunligi	10-80 mm
Dastlabki tozalash diskining aylanishlar soni	5,08-6,1 min ⁻¹
Asosiy tozalashdagi bosim	1000, Pa
Qo'shimcha tozalashdagi bosim	500, Pa
Shovqin darajasi,	70, db
Nominal quvvati	0,3, kW
O'lchamlari:	
Uzunligi	- 7000 mm
Eni	- 5000 mm.

FCK-3 KOMPAKTORI

FCK-3 kompaktori filtr yoki bevosita texnologik mashinalardan ajratilayotgan tolali chiqindilarni changsizlashtirish va zichlab qadoqlash vazifasini bajaradi . Yigirish korxonalarini quvatidan kelib chiqib alohida turdagi chiqindilar yoki barcha chiqindilar uchun qo'llanilishi mumkin

Texnik tavsifi

Unumdorligi,m ³ /soat	100000
Ishchi valning aylanishlar soni,min ⁻¹	1400-1680
Sarflanadigan elektr energiya,kw	0.55
O'lchamlari:	
Uzunligi,mm	2500
Balandligi,mm	2285
Eni,mm	2000

SIKLONLI SEPARATOR

Filtrlovchi matoning ichki sirtidan ajratib olingan mayda tola elementlari va chang zaralarini markazdan qochma kuch ta'sirida ajratib tozalaydi.

Texnik tavsifi

Unumdorligi,kg/soat	200
Tozalanadigan changli havo m ³ /soat	300-5000
O'lchamlari:	
Balandligi,mm	1965
Eni,mm	800

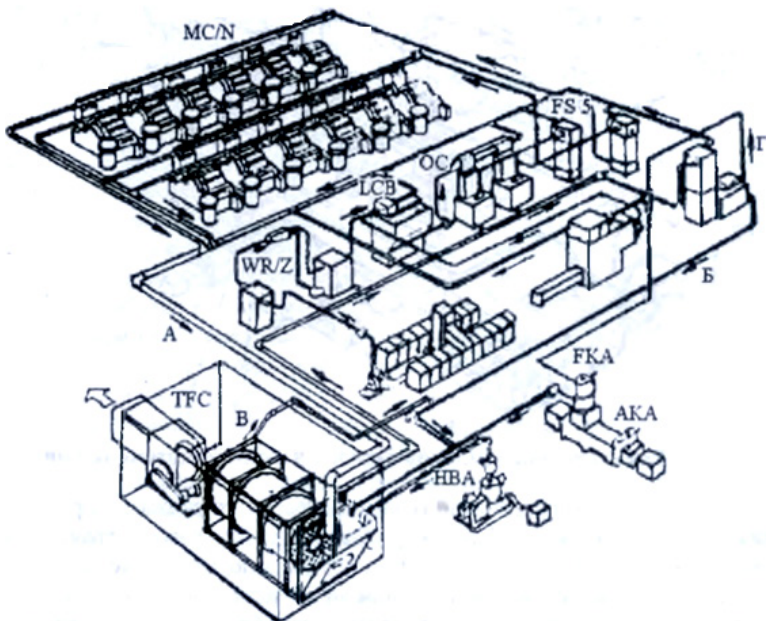
A 5/1 GIDRAVLIK PRESSI

Yigirish korxonalari chiqindilar bo'limida qayta ishlangan tolali chiqindilarni ishlatish uchun qulay shaklga keltirib presslaydi.

Texnik tavsifi

Unumdorligi,kg/soat	90-100
Toyning o'lchami,mm	1050x650x880
Toyning massasi,kg	150
O'lchamlari:	
Uzunligi,mm	1900
Eni,mm	2600

Yigirish korxonalarida tolali chiqindilarni yig'ish va changli havoni tozalashni uzluksiz amalga oshiruvchi avtomatik tizim shaklidagi zamonaviy usul qo'llanilmoqda. Titish, aralashtirish, tozalash va tarash jarayonlarining texnologik uskunalaridan ajralayotgan changli havo hamda tolali chiqindilar ventilyatorlar yordamida «TFB» va «TFG» tipidagi barabanli filtrlarga haydaladi (7.15-rasim.)

7.15-rasim. Chiqindilar va changni yig‘uvch patok liniyasi

Chiqindilar bo‘limining yuzasining quyidagicha topamiz:

$$F = K \left(200 + \frac{n}{250} \right) m^2$$

Bu nda:

n —umumiy kameralar yoki urchuqlar soni;

K —ishlab chiqarishdagi ipning yo‘g‘onligi qarab olinadi;

$K=1,2-1,8$.

LOYIHALANAYOTGAN KORXONADA PAXTA ZAHIRASI HISOBI

1. Bir sutkada kerak bo‘lgan paxta miqdori:

$$Q = CB_{cap} \cdot 15,92 : kg$$

Bunda:

CB_{cap} – saralash bo‘limining soatbay vazifasi, kg/soat

15,92 – bir kunlik ish soati

2. Bir yilda kerak bo‘ladigan paxta miqdori:

$$Q_{yil} = \frac{Q \cdot 4154}{15,92}; kg$$

Bunda:

4154 – bir yillik ish soatlari

3. Bir toy paxta egallaydigan joy:

$$S_1 = 0,97 \cdot 0,735 = 0,712 m^2$$

4. Bir sutkada kerak bo‘lgan toylar soni:

$$N = \frac{Q}{200}; ma$$

Bunda:

200 – bitta toy paxta og‘irligi

5. Hamma toylarni egallaydigan joyi:

$$S_2 = S_1 \cdot N = 0,712 \cdot 28,1 = 20,0 m^2$$

6. Bir sutkada ishlatiladigan paxta uchun kerak bo‘lgan yuza (sortirovka bo‘limi):

$$S_3 = 2 \cdot S_2 = 2 \cdot 20,0 = 40 m^2$$

Press mashinalari sonini hisoblash

Bitta toy uchun ketgan vaqtning me`yoriy hujjatlardan $t=12$ min deb qabul qilamiz.

$$M_T = \frac{Q}{P_x \cdot 7};$$

$$P_T = \frac{60}{12} \cdot 120 = 600 kg/soat;$$

$$P_x = P_T \cdot UFK = 600 \cdot 0.94 = 564 \frac{\text{kg}}{\text{soat}};$$

Umumiy chiqindilar miqdori $U_{Chiq} = 15.5 \text{ kg};$

Qaytimlar miqdori $U_{Qaytim} = 4.5 \text{ kg};$

$$\text{Chiqindilar miqdori} = \frac{SV_{TTA}}{100} \cdot U_{Chiq} \cdot t = \frac{354,2}{100} \cdot 15.5 \cdot 12 = 658 \text{ kg};$$

Presslar soni

$$M_T = \frac{Q}{P_x \cdot 7} = \frac{658}{564 \cdot 7} = 0.2 \approx 1; \text{ ta}$$

ISHLAB CHIQUARISH LABORATORIYASI

Ishlab chiqarish laboratoriyasi quyidagi ishlarni amalga oshirali:

1. Fabrikada yigirish rejasini har bir o'timda to'g'ri bajarilayotganini, ishlab chiqarilayotgan yarim mahsulot va ipning FOCT talablariga muvofiqliligini tekshirish;

2. Jadval asosida uskunalar holatini va texnologik jarayon ko'rsatkichlarini tekshirish;

3. Ishlab chiqarilayotgan mahsulot sifatini yomonlashish sabablarini aniqlaydi va uni yaxshilash tadbirlarida ishtirok etadi;

4. Texnologik jarayonlarni takomillashtirish bo'yicha tajriba va tekshiruvlar o'tkazish, yangi mahsulot assortimenti va homashyo turini ishlab chiqarish tadbirlarini tuzadi va uni amalga oshiradi;

5. Fabrika xodimlari bilan birgalikda yanada yangi texnologik jarayonlarini va uskunalarini o'zlashtirish va shu kabi ishlarda ishtirok etadi;

6. Bosh muhandis topshirig'i asosida sex boshlig'lari bilan birgalikda yangi TU lar yaratadi, eskilarini qayta ko'rib chiqadi.

Laboratoriya xodimlari har bir tekshiruvni sex boshlig'i ishlab chiqarish rahbarining jurnallariga qayd qiladi. Ular o'z navbatida natijalar bo'yicha tadbirlar ko'radilar.

Laboratoriyadagi jihozlarning qisqacha tavsifnomasi

Barcha laboratoriyadagi jihozlar uchun ishlash sharoiti:	Honadagi havo harorati 20 ± 3 0S va namlik 60 ± 5 % ni tashkil qilishi lozim
Jihoz nomi :	ZWEIGLE'S CP 323P (Germaniya) Maxsus tarozisi.
Bajaradigan ishi :	Mahsulotning og'irligini aniqlash uchun maxsus tarozi.
Jihoz nomi :	ZWEIGLE'S L 323P (Germaniya) Uskunasi
Bajaradigan ishi :	Motovilla kalava ip nomerini aniqlash uchun belgilangan metrda o'rab beriladi.
Jihoz nomi :	FD-600 Namlikni aniqlovchi jixoz.
Bajaradigan ishi :	Iplardagi konditsion namlikning miqdorini infraqizil nurlar yordamida quritib o'lchaydigan maxsus qurilma.
Jihoz nomi :	ZWEIGLE'S FAST COUHT SUSTEM N 266 (Germaniya)
Bajaradigan ishi :	Taxlil qilingan maxsulot kualava ip, pilik va piltalar nomerini orasidagi farqni aniqlaydi.
Jihoz nomi :	ZWEIGLE'S D-323P (Germaniya) Buramlar sonini aniqlash uskunasi..
Bajaradigan ishi :	Ipining buramlar soni va buram yo'nalishini aniqlash uchun qurilma.
Jihoz nomi :	ZWEIGLE'S G 501P (Germaniya)
Bajaradigan ishi :	Kalava iplar sifatini aniqlash uchun qurilma.
Jihoz nomi :	TENSOMAXX-700 (Indiya) qurilmasi.
Bajaradigan ishi :	Kalava ipning pishiqligini tahlil qilib , uning RKM- uzilish kuchi, RKMcv%- uzilish kuchi foizi, Elog (%) -uzilish uzayishini aniqlab beradi.
Jihoz nomi :	PREMIER HFT-9000 (Indiya) uskunasi.
Bajaradigan ishi :	Paxta tolasini taxlil qilish uchun ishlatiladi. UHML-Tola uzunligi, ML-O'rtacha tola uzunligi, U%-Bir xil uzunlikdagi tolalar, Mic-Tolaning pishib etilganligi, havo o'tkazkvchanligi, Str- CHuzilib uzilishi, Elog- Uzulishdagi uzayishi, Atm-Tolaning donasi, SFL- Kalta tolalar indiksini aniqlab beradi.

Fabrikada texnik nazorat

Har bir yigirish fabrikalarida ishlab chiqarish laboratoriyalari bo'ladi. Bu laboratoriya fabrikada asosiy texnik nazoratni amalga oshiradi va quyidagi ishlarni amalga oshiradi:

1. Titish-tozalash sexida – tipli saralanma to'g'ri ishlatilayotganini, titilganlik darajasini,;

2. Tarash sexida – ishlab chiqarilayotgan piltaning chiziqliy zichligini, chiziqliy zichlik bo'yicha notekisligini, taram sifatini;

1 smenada 3 marta , 5 metr piltadan 6 marta analiz qilib o'rtacha nomeri aniqlanadi.

3. Piltalash sexida – piltaning chiziqliy zichligini;

1 smenada 3 marta , 5 metr piltadan 6 namuna olinib, o'rtacha nomeri aniqlanadi.

4. Piliklash sexida – pilikning chiziqliy zichligini, o'ralishdagi parallelligini va 1 m pilikdagi buramlar sonini;

Har ikki soatda namuna olinadi.

Bir kunda 3 mashinadan 8 dona 15 metrdan pilik olinib tahlil qilinadi.

5. Yigirish sexida – chiziqliy zichligini, yakka ipni uzilish kuchini aniqlaydi.

Har bir mashinadan 8 dona naycha olinib, har biri 50 metrdan tahlil uchun ip olinadi va o'rtacha nomer chiqariladi.

Valiklarni ta'mirlash ustaxonasi

Valiklarni ta'mirlash ustaxonasida elastik valiklar yuzalarini tekisligiga, tozalovchi ishchi organlar qoplamalari holatiga va cho'zish asbobidagi tasmalarning sifatiga javob beradi. Yuqorida qayd etilgan ishchi organlarni o'z vaqtida ta'mirlab, shlifovka qilib turiladi.

Yigirish fabrikasini mexanizatsiyalash

Loyihalayotgan fabrikada mahsulotni ortish, tashish va tushirish, bir bosqichdan ikkinchi bosqichka o'tkazishda juda ko'p mehnat talab qilingani uchun, bu ishlar mexanizatsiya zimmasiga yuklangan.

Yigirish fabrikasidan asosiy tashiladigan mahsulotlar - xomashyo

(toy paxta, titilgan paxta)yarim mahsulotlar(pilta, pilik) va tayyor mahsulot (ip, pishitilgan ip). Bu mahsulotlarning o‘ziga xos xususiyatlari bor; tashuvchi transport vositalari ham ana shu xususiyatlarini hisobga olib tanlangan.

Shularni hisobga olib loyihalanayotgan korxonada quydagi transport vositalarini qabul qilamiz:

1.Toy paxtalarni vagonlardan tushirish va omborlarga tashish uchun akkumilyatorli elektr ortuvchi kara, changakli va ilgakli tas-mali transportyor.

2. Toy paxtani ombordan saralash sexiga tashish uchun elektr karalar.

3. Titilgan paxta tolasini titish agregatlaridan tarash mashinalariga yo‘naltirish uchun – pnevmoquvurlar.

4. Toslarga taxlangan piltalarni tashish va bo‘sh toslarni qaytarish uchun – pol ustida o‘tlatilgan zanjirli yoki sim arqonli konveyrlar tanlab olinadi.

5. Piltalash II o‘timdan piltalarni yigirish sexiga tashish, tayyor ipni yig‘ib ip qabul qilish joyiga tashish uchun zanjirli konveyrlar tanlab olinadi.

6. Chiqindilarni tashish uchun pnevmoquvurlar moslamasi.

Nazorat savollari

1. Korxonaning quvvati nimani ko‘rsatadi?

2. Korxana quvvati urchuqlarda berilganda yigirish sexining soatbay vazifasi qanday aniqlanadi?

3. Korxana quvvati aralashmada berilganda yigirish sexining soatbay vazifasi qanday aniqlanadi?

4. Korxana quvvati apparatda berilganda yigirish sexining soatbay vazifasi qanday aniqlanadi?

5. Korxana quvvati agregatda berilganda yigirish sexining soatbay vazifasi qanday aniqlanadi?

6. Soatbay topshiriq qanday aniqlanadi?

7. Apparatlash deganda nimani tushunasiz?

8. Bino va ustunlar masofasini tanlash qanday aniqlanadi?

9. Mashinalarni joylashtirishda oraliq masofalari qancha bo‘ladi?

10. *Tarash, piltalash mashinalarini joylashtirish qanday amalga oshiriladi?*
11. *Piliklash va yigirish mashinalarini joylashtirishda nimaga e'tibor beriladi?*
12. *Chiqindilar bo'limi vazifasi nimani anglatadi?*
13. *Qanday chiqindi turlarini bilasiz?*
14. *Qaytimlar deganda nimani tushunasiz?*
15. *Chiqindilarni qayta ishlovchi qanday uskunalarni bilasiz?*
16. *CH-3Y mashinasi qanday vazifa bajaradi?*
17. *TFC-4 filtri nima uchun kerak?*
18. *Chiqindilar maydoni qanday hisoblanadi.?*
19. *Ishlab chiqarish laboratoriyasida qanday ishlar amalga oshiriladi?*
20. *Ishlab chiqarish laboratoriyasida qanday uskunalar o'rnatilgan?*
21. *Korxonada qanday mexanizatsiyalashgan vositalar ishlatiladi?*
22. *Fabrikada qanday texnik nazorat ishlari amalga oshiriladi?*

GLOSSARIY

Yigirish – bu bir necha texnologik jarayonlarning majmuasi bo‘lib, unda nisbatan turlicha uzunlikda va notekislikdagi tolalardan ma‘lum talablarga javob beruvchi bir tekis, pishiq va uzun ip olish vazifasi amalga oshiriladi.

Yigirish sistemasi – ipning ishlatilishiga qarab tanlangan homashyo, uskunalar va texnologik jarayonlar majmuasi.

Karda yigirish sistemasi – bu sistemada asosan o‘rta tolali paxtadan $15,4 \div 40$ teks chiziqliy zichlikdagi iplar yigiriladi.

Qayta tarash yigirish sistemasi – bu sistema asosan uzun tolali paxtadan $5 \div 15,4$ teks chiziqliy zichlikdagi ingichka iplarni yigirish uchun qo‘llaniladi ($N_m = 65-200$).

Apparat yigirish sistemasi – bu sistema asosan past navli, kalta tolali paxtadan hamda yigiriluvchan tolali chiqindilardan $55,5 \div 1000$ teks chiziqliy zichlikdagi ip yigirish uchun qo‘llaniladi ($N_m = 1-20$).

Chiziqliy zichlik – 1 km uzunlikdagi mahsulotning grammlardagi massasi.

Mahsulotning nomeri – Mahsulot uzunligining massasiga nisbati.

Saralanma – belgilangan sifatga ega bo‘lgan ipning fizik-mexanik xossalari doimiyligini ta‘minlovchi turli markadagi tolalar aralashmasi.

Modal uzunlik – namunada eng ko‘p uchraydigan uzunlik.

Shtapel uzunlik – modal uzunlikdan uzun tolalarning o‘rtacha uzunligi bo‘lib, $L_{\text{sht}} = L_{\text{mod}} + (3 \div 4)$ mm ga tengdir.

Yuqori o‘rtacha uzunlik – namunadagi eng uzun tolalarning o‘rtacha uzunligini bildiradi va 2,5 % li qoplama uzunlik deb ataladi.

50 % li qoplama uzunlik – bu yigirishga yaroqli bo‘lgan, namunada ko‘p uchraydigan tolalar miqdorini bildiradi.

O‘rtacha uzunlik – namunadagi barcha tolalarning o‘rtacha

uzunligini bildiradi.

Tolanig uzish kuchi – Tolaning uzish kuchi cho‘zuvchi kuchlarga qarshilik ko‘rsatish qobiliyatini bildiradi.

Tolaning nisbiy uzish kuchi – chiziqliy zichlik birligiga to‘g‘ri keluvchi uzish kuchi bilan ifodalanadi.

Tolaning cho‘ziluvchanligi – Paxta tolasini uzuvchi kuchlar ta‘sirida uzayishi.

Filtr momig‘i – mayda organik iflos aralashmalari mavjud changli kalta tolalar massasi.

Momiq va tugunaklar – yaxshi yetilmagan va maydalangan chigitlari, chanoq qoldiqlari, tolali po‘stloqlar, tugunaklar, iflos aralashmalar mavjud jingalaklangan va yumaloqlangan tolalar massasi.

Tarandi – tolali po‘stloq mayda organik iflosliklar, yaxshi etilmagan va ezilgan chigit, tugunaklar mavjud bir biriga yopishgan changli kalta tolalar massasi.

Toy paxta chetlari – yigiriluvchanlik xususiyatini yo‘qotgan ifloslangan va chiriy boshlagan tolalar massasi.

Pilik uzuqlari – bo‘sh va noto‘g‘ri shalda o‘ralgan, oxirgacha ishlatilmagan piliklarni chimdib titib olingan toza va bir tekis tolalar massasi.

Halqachalar – ustki valiklar sirtiga yopishib halqacha shaklini olgan bir turdagi toza tolalar massasi.

Michka – texnologik o‘timlarda ishlov berilgan, yigirish mashinalari michkatutgich kameralarida to‘plangan ko‘rinishi bir xil tolalar massasi;

Supirindi – bino va texnologik uskunalar tozalanganda pol yuzasiga tushgan, ko‘rinishi har xil tola va momiqlar massasi.

Chigallangan ip – texnologik operatsiyalar va sinov ishlarini o‘tqazishda hosil bo‘lgan bir xil yoki har xil chigallangan ip kesmalari.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 26-dekabr-dagi “2017–2019-yillarda to‘qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari dasturi to‘g‘risida”gi PQ-2687 – sonli qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 14-dekabr-dagi PQ-5285 sonli to‘qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatini jadal rivojlantirish to‘g‘risidagi farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti 2019-yil 12-Fevral PQ-4186 sonli to‘qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatida raqobatbardosh mahsulotarni ishlab chiqarish hamda amalga oshirish hisobiga yuqori texnologiyalarni va yangi ish o‘rinlarini yaratish korxonalarni texnik va texnologik yangilash, ilg‘or “klasster”modelini joriy etishga to‘g‘risidagi farmoni.
4. “Uzbekiston textile” “O‘zto‘qimachilik sanoat katalog ”№ 9 2017–2018 yil taqdimoti.
5. Mirziyoyev Shavkat Miromonovich, Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz /Sh. M. Mirziyoyev. – Toshkent : O‘zbekiston, 2017. - 592 b. (.pdf 170Mb).
6. O‘zbekiston ensiklopediyasi. T: O‘zbekiston.2003y
7. П.Г. Букаев «Справочник по хлопкоткачеству», М. Легпромбытиздат, 1997-у.
8. E.SH. Alimbaev, Davirov SH. «O‘zbekiston to‘qimachilik sanoati mahsulotlari va ularni ishlab chiqarish texnologiyasi», Toshkent. 2002-y.
9. USTER STATISTICS 2018 standartlari.
10. O‘zbekiston davlat standartlari.
11. Q.J. Jumaniyazov, Yu.M. Polvonov «Paxta yigirish texnologik jarayonlarini loyihalash» TTESI. 2008 r.

12. B.A. Azimov. «Paxta yigirish fabrikalarini loyihalash» Toshkent, 1995-yil.

13. V.P.Shirokov i dr. «Справочник по хлопкоткачеству», М. Легпромбытиздат, 1985 г.

14. Yu.V.Pavlov i dr. «Теория протессов технология i oborudovanie pryadeniya xlopka i ximicheskix volokon» Ivanovo, 2000 g.

15. K.G. Gafurov, S.L. Matismailov «Xorijiy firmalarning yigirish texnologiyasi va jihozlari», Toshkent, 2002 y.

16. Internet saytlari.

17. www.Truetzschler.com, www.zinser.saurer.com, www.Schlafhorst.de, www.Rieter.com, [www.Marzoli. It](http://www.Marzoli.It), [www. Tayota-industries.com/textile/](http://www.Tayota-industries.com/textile/), www.Lakshmimach.com.

18.Truetzschler, Rieter, Marzoli, Schlafhorst va Zinser firmalari mashinalarining texnik pasportlari.

MUNDARIJA

Kirish.....	3

I bob.	O‘ZBEKISTONDA TO‘QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHI VA ISTIQBOLLARI. YIGIRISH ISHLAB CHIQRISHINING TARAQQIYOTI.	
1.1.	Titish, tozalash va aralashtirish mashinalari.....	9
1.2.	Tarash mashinalari.....	14
1.3.	Qayta tarash mashinalari.....	15
1.4.	Piltalash mashinalari.....	17
1.5.	Piliklash mashinalari.....	18
1.6.	Halqali yigirish mashinalari	19
1.7.	Pnevmomexanik yigirish mashinalari	20
1.8.	Chiqindi tolalarni va changli havoni yigish-tozalash ti zimi.....	23

II bob.	IP ISHLAB CHIQRISHDA QO‘LLANILAYOTGAN TEXNOLOGIK TIZIMLAR	
2.1.	Ip ishlab chiqarishning istiqbolli texnologik tizimlari	25
2.2.	Yangi korxonalarga qo‘yiladigan talablar.....	35

III bob.	YANGI KORXONALARNI LOYIHALASH. MAVJUD KORXONALARNI QAYTA JIHOZLASH	
3.1.	Loyiha texnologik qismining tarkibi, mazmuni	38
3.2.	Berilgan chiziqiy zichlikdagi ip ishlab chiqarish uchun xom ashyo tanlash.....	39
3.3.	Tanlangan saralanmani tekshirish	63
3.4.	Yigirish sistemalarini tanlash va asoslash	68

IV bob.	YIGIRISH MASHINALARINING TEXNIK TAVSIFLARI	
4.1.	TRUTZSCHLER firmasining texnologik mashinalari..	74
4.2.	«RIETER» firmasining texnologik mashinalari.....	83
4.3.	«MARZOLI» firmasining texnologik mashinalari.....	93
V bob.	YIGIRISH REJASINI ISHLAB CHIQISH	107
5.1.	Texnologik mashinalarni tanlash.....	108
5.2.	Xomaki mahsulotlar va ip chiziqiy zichliklarini ta nlash.....	110
5.3.	Pishitilganlik kattaligini hisoblash.....	126
5.4.	O‘timlar bo‘yicha pakovkalar massalarinianiqlash.....	131
5.5.	Mashinalar asosiy ishchi organlarining tezligini tanlash va asoslash.....	139
VI bob.	O‘TIMLAR BO‘YICHA CHIQINDILAR MIQDORI VA IP CHIQISHINI ANIQLASH	146
6.1.	Aralashmadan ip chiqishini hisoblash.....	147
VII bob.	SOATBAY VAZIFANI VA MASHINALAR SONINI HISOBLASH	160
7.1.	O‘timlar bo‘yicha soatbay vazifani aniqlash.....	160
7.2.	Mashinalar sonini hisoblash.....	164
7.3.	Apparatlash.....	166
7.4.	Yigirish rejasini korrektirovka qilish.....	168
7.5.	Texnologik mashinalarni joylashtirish.....	170
7.6.	Tolali chiqindilarni yig‘ish va changli havoni tozalash	186
	GLOSSARIY	197
	FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR	199

QOBIL G‘AFUROVICH G‘AFUROV

TEXNOLOGIK JARAYONLARNI LOYIHALASH

Muharrirlar:	<i>Gulnora Rahmonberdiyeva, Xudoyberdi Po‘latxo‘jayev</i>
Rassom	<i>Jamila Po‘latxo‘jayeva</i>
Sahifalovchilar	<i>Zoxidxo‘ja Po‘latxo‘jayev, Egamberdi Jabborov</i>
Musahhiha:	<i>Dilnoza Jabborova</i>

Nashriyot litsenziyasi AI № 003, 20.07.2018-y.

Bosishga 17.06.2020-yilda ruxsat etildi.

Qog‘oz bichimi 60×84 1/16. Nashr tobog‘i 12,0.

Shartli bosma taboq 12,5. Shartnoma 15/18. Adadi 100.

Buyurtma № 018

«IJOD-PRINT» MCHJ nashriyoti.

100011, Toshkent shahri, Shayxontoxur tumani, Navoiy 30-uy

MCHJ «IPAK YO‘LI POLIGRAF» bosmaxonasida chop etildi
Toshkent sh., 100170, Avayhon ko‘chasi, 98 A